

Wij hadden een lange adem

Een onderzoek naar de revitalisering van de Rotterdamse wijk
Katendrecht, 1968-2015

Wij hadden een lange adem

Een onderzoek naar de revitalisering van de Rotterdamse wijk
Katendrecht, 1968-2015

Masterscriptie Geschiedenis

Nathan van der Ent
S0826049

Master Migration and Global interdependance

Scriptie Begeleider: Prof. dr. W. Willems

Tweede lezer: Prof. dr. M.P.C. van der Heijden

December, 2015

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Hoofdstuk I: Theoretisch kader	6
Hoofdstuk II: Historiografie	15
Hoofdstuk III: Methode en techniek	25
Hoofdstuk IV: Flanerende historicus	32
Hoofdstuk V: Stadsvernieuwing, 1968-1991	39
Hoofdstuk VI: Herstructurering, 1992-2015	58
Conclusie	80
Bijlage I: Literatuurlijst	84
Bijlage II: Annotatie	89
Bijlage III: Krantenartikelen	90
Bijlage IV: Respondenten	91

Inleiding

In 2014 werd Rotterdam door de toonaangevende *New York Times* genoemd als één van de ‘*must see*’ bestemmingen van dat jaar. Ook de gerenommeerde reis uitgeverij *Rough Guides* rekenende de Maasstad tot de hipste plekken om te bezoeken. Nadat Rotterdam jarenlang bekend stond als een kille en harde havenstad lijkt de herontwikkeling van het gebombardeerde centrum zich eindelijk uit te betalen.¹ Zo nam het aantal bezoekers de laatste jaren toe en vormden de bijna 1,5 miljoen overnachtingen in 2014 een record voor Rotterdam.² In de schaduw van de grootse architectonische trekpleisters zoals de Markthal, Erasmusbrug en de hoogbouw op de Wilhelminapier bevindt zich misschien wel het meest opvallende succesverhaal van de herontwikkeling van Rotterdam: de prijswinnende revitalisering van de wijk Katendrecht.

Dit schiereiland tussen de Wilhelminapier en de Rijnhaven heeft de afgelopen decennia een enorme transformatie ondergaan. De voormalige havenwijk stond tot diep in de jaren tachtig bekend als de hoerenwijk van Rotterdam en ook na de verwijdering van de prostitutie werd Katendrecht geteisterd door armoede, criminaliteit en een afnemende wijk economie. Katendrecht behoorde tot aan het begin van de 21ste eeuw tot één van de grootste probleemwijken van Rotterdam.³

Anno 2015 is het imago van Katendrecht echter 180 graden gedraaid. De wijk staat nu bekend als een bruisende en veilige buurt vol leuke uitgaansgelegenheden. Ook in de gemeentelijke rapporten is deze transformatie goed zichtbaar. Zo scoorde Katendrecht in 2012, op een schaal van 0 tot 10, een 9 op het gebied van veiligheid.⁴ In 2012 won Katendrecht haar eerste prijs voor deze succesvolle transformatie. Bij de uitreiking van de prestigieuze Gulden Feniks van de Stichting Nationaal Renovatie Platform noemden de jury de aanpak van de wijk het toonbeeld voor een succesvolle revitalisering.⁵ De ontwikkeling van Katendrecht laat zien dat het mogelijk is om een probleemwijk aan te pakken en om te bouwen tot een vitale en veilige buurt.

De succesvolle revitalisering van Katendrecht vindt plaats in een tijd waarin leefbare en veilige wijken hoog op de politieke agenda staan in Nederland.⁶ Het succes van deze wijk roept dan ook enkele vragen op: welke actoren speelden een

¹ N. Markus, ‘Rotterdam, ineens een van de hipste steden op aarde’, *Trouw* (02-03-2014). < <http://www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/3605789/2014/03/02/Rotterdam-ineens-een-van-de-hipste-steden-op-aarde.dhtml>. Geraadpleegd op 1-10-2015.

² Rotterdam Partners, ‘Stijgende bezoekcijfers voor Rotterdam in 2014’, *Toeristische barometer Rotterdam 2015*. < <http://rotterdam.toeristischebarometer.nl/Current>. Geraadpleegd op 1-1-2015.

³ F. Berkhof, *De Kaap gekaapt? De gepercipieerde gevolgen van gentrification door de ogen van oorspronkelijke bewoners van Katendrecht* Masterthesis Sociologie EUR (Rotterdam 2011), 7 en 32-34.

⁴ Gemeente Rotterdam, ‘Veiligheidsindex 2012: meting van veiligheid in Rotterdam’ *Gemeente Rotterdam* (03-2012) 22. < <http://www.rotterdam.nl/BSD/Document/Veiligheid/Rapportage%20Veiligheidsindex2012%20LR.pdf>. Geraadpleegd op 1-1-2015.

⁵ ‘Katendrecht wint Gulden Feniks voor transformatie’ *RTV Rijnmond* (06-06-2012). < <http://www.rijnmond.nl/nieuws/06-06-2012/katendrecht-wint-gulden-feniks-voor-transformatie>. Geraadpleegd op 28-09-2015.

⁶ M. van der Kamp, *De veerkracht van wijken* (Den Haag 2014), 7.

belangrijke rol tijdens het opknappen van de wijk? Is de transformatie een resultaat van een *top down* ontwikkeld beleid van de gemeente Rotterdam of zijn initiatieven van de wijkbewoners een cruciale factor geweest? Welke factoren en initiatieven waren doorslaggevend? Kortom, hoe is het revitaliseringsproces in de Rotterdamse wijk Katendrecht in de periode 1968 tot en met 2015 verlopen?

Er is gekozen voor 1968 als begindatum van dit onderzoek, omdat de Katendrechtse wijkbevolking zich in dat jaar voor het eerst grootschalig organiseerde in een wijkorgaan om hun omgeving op te knappen. Door de ontwikkeling tot en met 2015 te bestuderen, dus voor een historisch perspectief te kiezen, wordt het mogelijk de voortgang van de wijk te volgen vanaf het absolute dieptepunt - de hoogtijdagen van de prostitutie eind jaren zestig en begin jaren zeventig - tot en met het huidige succes. Hierdoor ontstaat inzicht in de rol van de verschillende actoren, de samenwerking tussen hen en de veranderingen daarin door de jaren heen. Ook wordt door een historisch perspectief zichtbaar welke effect bepaalde initiatieven hadden. Het legt patronen binnen wijkrevitalisering bloot, waardoor er misschien enkele lessen kunnen worden geleerd over stedelijke dynamiek.

Naast het overkoepelende revitaliseringsproces wordt in dit onderzoek specifiek aandacht besteed aan de rol van de wijkbevolking. Onderzoekers zoals Jane Jacobs wijzen immers terecht op het feit dat een wijk ook veerkracht kan tonen door initiatieven van haar bewoners.⁷ In dit onderzoek wordt dus ook een antwoord gezocht op vragen als: welke bijdrage hebben wijkbewoners geleverd aan het opknappen van hun wijk en hoe is deze bijdrage door de afgelopen 40 jaar veranderd? Ook wordt er aandacht besteed aan het effect van de revitalisering. Hoe hebben bewoners dat proces beleefd? Biedt de opgeknapte wijk daadwerkelijk een betere omgeving voor de oorspronkelijke bewoners?

Op basis van interviews met wijkbewoners en belangrijke actoren binnen de revitalisering van Katendrecht, participerende observatie, gemeentelijke rapporten, archiefstukken en krantenberichten hoopt dit onderzoek naar de revitalisering van Katendrecht tussen 1968 en 2015 een bijdrage te leveren aan het debat omtrent burgerparticipatie en stadsontwikkeling.

---

⁷ Van der Kamp, De veerkracht van wijken, 13.

Hoofdstuk I: Theoretisch kader

Dit onderzoek naar de veerkracht van de Rotterdamse wijk Katendrecht wordt bekeken vanuit twee invalshoeken: de wijkrevitalisering en burgerparticipatie. In het theoretisch kader worden de belangrijkste theorieën over beide invalshoeken uiteengezet.

Wijkdefinitie

In dit onderzoek wordt, om mogelijke vertroebeling van het debat te voorkomen, de wijkdefinitie van Miriam van der Kamp gehanteerd. In haar onderzoek naar de veerkracht van het Regentessekwartier in Den Haag, het Willemskwartier in Nijmegen en Zuilen in Utrecht definieert zij een wijk als volgt: *“Een buurt is een ruimtelijk cluster van wooneenheden, die te combineren zijn met kleine bedrijven, publieke voorzieningen en winkels. In feite een weergave van de samenleving op microschaal.”*⁸ Een buurt en wijk hebben in dit geval dezelfde definitie.

Deze ruime wijkdefinitie is ideaal omdat het oog heeft voor de ruimtelijke, sociale, culturele, fysieke en economische kenmerken van een wijk. Door deze definitie te gebruiken kunnen ontwikkelingen in een wijk dus onderzocht worden vanuit al deze invalshoeken.

Terecht benadrukt Van der Kamp in haar onderzoek dat een wijk geen statisch geheel is. De culturele, fysieke, sociale en economische kenmerken van een wijk en haar wijkbewoners veranderen voortdurend. Dit geldt ook voor de manier waarop wijkbewoners en bezoekers de wijk ervaren en gebruiken.⁹ Het in kaart brengen van deze veranderingen is één van de voornaamste doelstellingen van dit onderzoek.

Revitalisering

Net zoals het begrip wijk wordt de revitalisering van een buurt op verschillende manieren gedefinieerd en geïnterpreteerd. Om verwarring in het debat te voorkomen wordt ook voor dit begrip de definitie van Van der Kamp overgenomen. Zij definieert de revitalisering van een wijk als volgt: *“Het proces tijdens welk een buurt waaruit de middenstand en bewoners wegtrekken transformeert in een omgeving waar oude en nieuwe bewoners graag blijven wonen en waarin zij samen met de middenstanders willen investeren. De publieke ruimte is schoon, heel en veilig en het aantal problemen en conflicten in de buurt gering.”*¹⁰

Uit deze definitie blijkt, dat de revitalisering van een wijk twee fases kent. In de eerste fase is de wijk in verval. Tijdens deze fase vertrekken bewoners, meestal de middenklasse, uit de wijk en neemt de wijk economie af. Ook wordt het verval van de meeste wijken gekenmerkt door de toename van criminaliteit en de afname van de leefbaarheid.¹¹

⁸ Van der Kamp, *De veerkracht van wijken*, 17.

⁹ Ibidem, 17-18.

¹⁰ Ibidem, 18.

¹¹ Ibidem, 18.

De tweede fase is het belangrijkste moment binnen de revitalisering van een wijk: het omslagpunt. Tijdens deze fase verandert de wijk van een probleemwijk in een aantrekkelijk woonwijk waar bewoners weer willen wonen en bedrijven weer in willen investeren. De leefbaarheid en de veiligheid neemt weer toe.

Over de oorzaken van het verval en de bloei van een wijk bestaan verschillende theorieën. Zo beweren sommige onderzoekers, dat een wijk door de jaren heen haar waarde verliest. Ook zien enkele wetenschappers de neergang en de opkomst van een buurt als een herhalende cyclus. Globaal zijn er vijf verschillende theorieën te onderscheiden.

De eerste theorie, de filter theorie, gaat ervan uit dat de woningvoorraad van een wijk door veroudering afneemt in waarde. Wanneer de waarde van de woningvoorraad te ver daalt verhuizen de bewoners die het kunnen veroorloven naar een wijk met betere en nieuwere woningen. De lage inkomensgroepen betrekken vervolgens de leegstaande oude woningen. Deze theorie houdt echter geen rekening met wijken, die door een historisch gegroeide status of door een gunstige ligging haar waarde behoud. Ook uit wetenschappers kritiek op de filtertheorie, omdat deze theorie weinig oog heeft voor bewoners die herinvesteren in hun huis of vanwege een sterke binding met de wijk en haar bewoners niet overwegen te verhuizen.¹²

De successietheorie is de tweede theorie, die buurtontwikkelingen probeert te verklaren. Deze theorie heeft enig verwantschap met de filtertheorie, omdat deze theorie ervan uit gaat dat wijkbewoners verhuizen zodra hun sociaaleconomische situatie verbeterd. Het grote verschil met de filtertheorie is echter dat de successietheorie deze verhuisbeweging niet verklaart vanuit het verjaren van de woningvoorraad, maar vanuit de kenmerken van de bewoners. Wijkbewoners dragen hun buurt over aan een lagere inkomensgroep zodra zij stijgen op de maatschappelijke ladder. De successietheorie gaat echter voorbij aan enkele andere factoren, die invloed hebben op een mogelijke verhuizing, zoals het aanbod op de woningmarkt en de eisen van woningbouwverenigingen. Een verandering in de socio-economische positie van een wijkbewoner hoeft dus lang niet altijd te leiden tot een verhuizing.¹³

De derde theorie verklaart de veranderingen in een wijk vanuit de woonwensen van de wijkbewoners. Deze woonwenstheorie benadrukt, dat mensen geneigd zijn te wonen in een omgeving die past bij hun individuele wensen en levensstijl. Zodra de wensen van de bewoner niet meer overeenkomt met de kenmerken van de wijk is de kans op verhuizing groot. Deze theorie beweert, dat een wijk revitaliseert en groeit in waarde als meerdere mensen tegelijk in een wijk willen wonen.¹⁴

De *agent*-theorie, de vierde theorie, richt zich bij het verklaren van buurtontwikkelingen op de rol van de instituties. De wisselwerking tussen de verschillende instituties, zoals gemeenten, woningbouwcorporaties en de wijkbewoners, bepalen de verhuisbewegingen. De invloed van de instituties verschilt

---

¹² Ibidem, 9.

¹³ Ibidem, 9.

¹⁴ Ibidem, 10.

per gebied. Zo hebben politieke, economische en sociale omstandigheden veel invloed op de rol van instituties. In een wijk met veel particulier woningbezit kunnen de instituties bijvoorbeeld minder invloed uitoefenen. In Nederland heeft de overheid van oudsher een grote vinger in pap op de woningmarkt.¹⁵

De vijfde en laatste theorie is de grondwaardetheorie. Deze theorie verklaart ontwikkelingen in een wijk vanuit een bepaalde wetmatigheid. Centraal in deze theorie staat de grondwaarde van een wijk. Als de potentiële grondwaarde van een wijk laag is zullen de investeringen uit blijven en raakt de wijk in een neerwaartse spiraal. Als daarentegen de potentiële grondwaarde hoog ligt, is het voor de projectontwikkelaars, bedrijven en huishoudens aantrekkelijk om te investeren en kan een wijk revitaliseren. De grondwaardetheorie heeft echter te weinig aandacht voor de vraagzijde op de woningmarkt. Het investeren in een wijk met een potentiële hoge grondwaarde levert volgens criticasters van deze theorie niet altijd de gewenste gentrificatie op. Huishoudens met een bovenmodaal inkomen en bedrijven kunnen mogelijk niet geïnteresseerd zijn om zich te vestigen in de wijk. Ook laat deze theorie volgens criticasters teveel de rol instituties buiten beschouwing.¹⁶

In haar onderzoek naar de veerkracht van wijken wijst Van der Kamp terecht op het feit, dat deze vijf theorieën de ontwikkelingen in een wijk verklaren vanuit slechts enkele factoren en dat een bredere benadering noodzakelijk is. Zij wijst onder andere op het belang van een historisch perspectief: *“Door een historisch gegroeide lokale situatie kunnen buurten sterk verschillen en zich onderscheiden in de vorm van een aparte en hardnekkig bestaande identiteit.”*¹⁷

Deze historisch gegroeide identiteit heeft een grote invloed op één van de belangrijkste aspecten bij de revitalisering van een wijk: het imago. Een positief wijkimago verhoogt de aantrekkelijkheid en kan de revitalisering van de wijk versnellen. Een negatief imago is echter maar al te vaak de beginsituatie voor veel wijken in verval. Het is essentieel voor het revitaliseringproces om dit negatieve imago om te buigen naar een positief imago. Deze imago-transformatie kan bereikt worden door bijvoorbeeld als wijk aan te haken bij een nabij liggend gebied met een positief imago of door een sterke imago drager zoals een architectonisch interessant gebouw of voorziening te creëren. De imago-transformatie kan één van de oorzaken of een gevolg van het omslagpunt in het revitalisatieproces zijn.¹⁸

De revitalisering van een wijk hoeft lang niet altijd een gevolg te zijn van een grootschalig *top down* ingrijpen door instituties of van gentrificatie, zoals enkele van de vijf grote theorieën beweren. De revitalisering van een buurt kan ook een gevolg van zijn van kleinschalige initiatieven van wijkbewoners. Misschien wel de grootste advocaat van deze theorie is de Amerikaanse wetenschapper Jane Jacobs. In haar boek *‘The Death and life of great American cities’* beweert Jacobs, dat de revitalisering van een wijk stevast wordt geleid door een actieve groep mensen, die

---

¹⁵ Ibidem, 10.

¹⁶ Ibidem, 10.

¹⁷ Ibidem, 11.

¹⁸ S. Uiterwaal, *Het imago van een binnenstedelijke gebiedsontwikkeling; over het ontstaan en het beïnvloeden van een imago* Masterthesis City Developer EUR (Rotterdam 2009), 7.

zich thuis voelen in de wijk. Deze groep kiest er bewust voor om zich te vestigen in een wijk, te werken in een wijk en om gebruik te maken van de aanwezige voorzieningen in een wijk. Zij zorgen voor dynamiek en kunnen een buurt voorzien van een specifieke identiteit.¹⁹

Naast een actieve groep gebruikers dient een wijk volgens Jacobs ook een grote diversiteit aan functies te hebben. Deze diversiteit in woon, werk en cultuur kan voor een positieve sociale en economische dynamiek zorgen. Om de diversiteit te behouden of te creëren dient een wijk volgens Jacobs te voldoen aan vier voorwaarden. Allereerst moet er sprake zijn van functiemenging in een buurt. Een wijk moet de mogelijkheid bieden voor wonen, werken en recreatie. Ten tweede moet een wijk beschikken over korte huizenblokken, zodat mensen op meerdere manieren door de wijk kunnen bewegen en hun bestemming kunnen bereiken. Ten derde moet een wijk een grote verscheidenheid aan oude en nieuwe gebouwen te hebben, die onder andere ruimte bieden aan beginnende ondernemers. Tot slot behoren veel mensen gebruik te maken van de wijk om het stadsleven te bevorderen. Een wijk die voldoet aan deze voorwaarden kent volgens Jacobs een hoge mate van levendigheid, hetgeen het gevoel van veiligheid onder bewoners vergroot. Juist dit gevoel van veiligheid is volgens Jacobs essentieel voor het succes van een wijk. Binnen stedelijke gebieden wonen immers meer vreemden dan bekenden en het is van groot belang, dat een bewoner zich veilig voelt tussen de vele onbekenden.²⁰

Het gedachtegoed van Jacobs is door de jaren heen echter veel bekritiseerd. Zo zou ze teveel uit gaan van de positieve werking van functiemenging en zou ze te weinig aandacht besteden aan de bereidheid van wijkbewoners om te investeren in hun directe leefomgeving.²¹ Ondanks deze kritiek op haar werk maakt Jacobs een belangrijk punt: De revitalisering van een wijk hoeft niet alleen het gevolg te zijn van een door instituties gestuurd proces, maar kan ook het resultaat zijn van participerende wijkbewoners.

Burgerparticipatie

De term burgerparticipatie is de afgelopen decennia door onder andere overheden, woningbouwcorporaties, projectontwikkelaars en wetenschappers op veel verschillende manieren gedefinieerd. Overheidsinstanties zijn bijvoorbeeld geneigd om burgerparticipatie vooral te definiëren als het betrekken van burgers bij een beleidsproces, terwijl wetenschappers het begrip burgerparticipatie ruimer definiëren. Zij hebben ook aandacht voor vormen van burgerparticipatie, die weinig te maken hebben met de deelname van burgers aan een gemeentelijk beleidsproces.²²

In dit onderzoek wordt de ruime definitie van burgerparticipatie van Pepijn van Houwelingen, Anita Boele en Paul Dekker overgenomen. Zij definiëren burgerparticipatie als volgt: “Zowel de traditionele inspraak als het samen met de

¹⁹ Van der Kamp, *De veerkracht van wijken*, 13.

²⁰ Ibidem, 14.

²¹ Ibidem, 15.

²² P. Van Houwelingen, P. Boele en P. Dekker, *Burgermacht op eigen kracht; een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie* (Den Haag 2014), 20-21.

buren in beheer nemen van een voetbalveldje zijn vormen van burgerparticipatie. In alle gevallen moet echter wel een publiek belang in het geding zijn en datgene waarvoor men zich inzet moet puur recreatieve overstijgen."²³ Deze definitie heeft dus niet alleen oog voor de bijdrage van burgers aan een beleid, maar ook voor bijvoorbeeld kleinere buurtinitiatieven. Aangezien ook deze initiatieven kunnen bijdrage aan de revitalisatie van een wijk is deze definitie zeer geschikt voor dit onderzoek.

Houwelingen, Boele en Dekker geven terecht aan dat het soms moeilijk is om te bepalen wanneer een burgerinitiatief het puur recreatieve overstijgt. In hun onderzoek lossen zij dit probleem op door te kijken naar de centrale doelstelling van een initiatief. Zolang de centrale doelstelling van een initiatief de publieke zaak dient wordt het gerekend tot burgerparticipatie. Zo wordt een groep wijkbewoners die een voetbalveld bijhouden, ondanks de recreatieve bijeffecten, gerekend tot burgerparticipatie omdat zij een publieke voorziening in stand houden.²⁴

In dit onderzoek wordt een iets andere scheidslijn gehanteerd. Zolang de centrale doelstelling van een burgerinitiatief mogelijk invloed heeft op de revitalisering van Katendrecht, wordt het gerekend tot burgerparticipatie. Zo wordt een activiteit met een duidelijk recreatief karakter zoals een buurtbarbecue gerekend tot burgerparticipatie, omdat een dergelijk initiatief het contact tussen wijkbewoners kan verbeteren en daarmee mogelijke gevoelens van vervreemding en onveiligheid onder wijkbewoners kan wegnemen.

Ook bewonersprotesten waarbij bewoners protesteren tegen ontwikkelingen gerelateerd aan de revitalisering van Katendrecht worden gerekend tot burgerparticipatie. De protesterende wijkbewoners willen tijdens deze protesten immers participeren in het beleidsproces door bepaalde ontwikkelingen te stoppen of juist op gang te brengen. Ook zijn de bewonersprotesten duidelijke indicatoren van wat er speelt onder bepaalde groepen van de wijkbevolking. De ruime definitie van burgerparticipatie van Houwelingen, Boele en Dekker wordt in dit onderzoek dus nog iets opgerekt.

In hun definitie maken Houwelingen, Boele en Dekker onderscheid tussen twee verschillende vormen van burgerparticipatie: zelfredzame burgerparticipatie en beleid beïnvloedende burgerparticipatie. Projecten, waarbij de burgers zelf initiatief tonen en het initiatief uitvoeren, worden gerekend tot zelfredzame burgerparticipatie, terwijl trajecten waarbij de burgers een bijdrage leveren aan het beleidsproces, worden gerekend tot beleid beïnvloedende burgerparticipatie.²⁵

---

²³ Van Houwelingen, Boele en Dekker, *Burgermacht op eigen kracht*, 20-21.

²⁴ Ibidem, 21.

²⁵ Ibidem, 11.

Motieven

Uit de literatuur blijkt dat de motieven van overheden voor het gebruik van burgerparticipatie in de afgelopen 40 jaar nauwelijks zijn veranderd.²⁶ Zo wordt het verhogen van de democratische legitimiteit van een bestuur, het verkleinen van de kloof tussen burger en bestuur, het vergroten van het draagvlak van een beleid en het bevorderen van sociale cohesie tussen bewoners vaak aangehaald als reden voor het gebruik van burgerparticipatie.

Naast deze motieven benadrukken overheden, dat burgerparticipatie het beleidsproces kan versnellen. Door de burgers in een vroeg stadium te betrekken bij een beleid voelen ze zich gewaardeerd en wordt hun mening gehoord. Hierdoor zouden de burgers tijdens de uitvoering van het beleid minder geneigd zijn om te protesteren en neemt de zogeheten hindermacht van de burgers af.²⁷

Ook gebruiken overheden burgerparticipatie, omdat ze van mening zijn dat de bijdrage van burgers de kwaliteit van een beleid verhoogd. De burgers beschikken mogelijk over nuttige informatie waardoor problemen makkelijker kunnen worden opgelost en de kwaliteit van het beleid toeneemt.²⁸

Ook de tegenargumenten voor burgerparticipatie zijn de afgelopen decennia weinig veranderd.²⁹ In het kader van dit onderzoek naar burgerparticipatie binnen de revitalisering van Katendrecht komen alleen de tegenargumenten, die gebruikt worden in het debat omtrent burgerparticipatie binnen wijkrevitalisering aan bod. Hoewel er dus meer kanttekeningen bij het gebruik van burgerparticipatie worden geplaatst zijn voor dit onderzoek vier tegenargumenten van belang.

Allereerst kan burgerparticipatie in sommige situaties de kloof tussen de overheid en de burgers juist vergroten in plaats van verkleinen. Dit gebeurt bijvoorbeeld als blijkt, dat de beloofde invloed van burgers op een beleidsproces in werkelijkheid erg klein is. Dit leidt onder burgers immers tot frustratie en wantrouwen ten aanzien van de overheid.³⁰

Ten tweede zou burgerparticipatie in sommige gevallen het ontwikkelproces vertragen in plaats van versnellen, omdat burgers niet over de juiste kennis en competenties beschikken om over bepaalde processen mee te praten. Uit het onderzoek van Boele, van Houwelingen en Dekker blijkt dat er drie voorwaarden zijn die bepalen of een burger geschikt is om een bijdrage te leveren aan een beleidsproces: Een burger moet begaan zijn met het onderwerp, beschikken over de juiste formele en informele netwerken om toegang te krijgen tot een beleidsproces, en een burger moet beschikken over de juiste hulpbronnen zoals tijd, geld en communicatieve en/of organisatorische vaardigheden. Zonder deze vaardigheden is volgens hen participatie lastig.³¹

---

²⁶ Ibidem, 24.

²⁷ Ibidem, 24.

²⁸ H.A. Doelman-van Geest, T.E.M. Hoffmans, J.M.J. Houben en J.P. de Wit, *Burgerparticipatie: theorie en praktijk* (Den Haag 2010), 6.

²⁹ Van Houwelingen, Boele en Dekker, *Burgermacht op eigen kracht*, 25.

³⁰ Doelman-van Geest, Hoffmans, Houben en de Wit, *Burgerparticipatie*, 6.

³¹ Van Houwelingen, Boele en Dekker, *Burgermacht op eigen kracht*, 25 en 49.

Ten derde vinden enkele wetenschappers, dat burgerparticipatie leidt tot het ontstaan van een participatie-elite bestaande uit hogeropgeleide autochtone mannen. Deze participatie-elite beschikt, meer dan de lager opgeleiden, over de juiste kennis en competenties en draagt daarom volop bij aan beleidsprocessen en neemt zelf initiatief om zijn of haar leefomgeving op te knappen. De lager opgeleiden worden door het ontstaan van een participatie-elite minder gehoord door de overheden en hierdoor dreigt de kloof tussen beiden groter te worden.³²

Tot slot wijzen enkele onderzoekers en overheidsmedewerkers op het feit, dat sommige burgers alleen in actie komen wanneer hun eigen belangen in het geding zijn. Dit verschijnsel, dat ook wel het ‘*not in my backyard*’ (NIMBY) effect wordt genoemd, bemoeilijkt overheden om burgers te betrekken bij brede maatschappelijke projecten.³³

De Participatieladder

In dit onderzoek wordt de participatieladder gebruikt om de invloed en mate van burgerparticipatie binnen de revitalisering van Katendrecht te meten. Dit instrument maakt onderscheid tussen verschillende gradaties van burgerparticipatie en biedt daarmee de mogelijkheid om de verhouding tussen wijkbewoners en de instituties in kaart te brengen. Bovendien vormt de participatieladder een ideaal instrument om veranderingen in de mate van burgerparticipatie te bestuderen

Jurian Edelenbos en Rene Monninkhof ontwikkelden specifiek voor de Nederlandse politieke en maatschappelijke verhoudingen een participatieladder³⁴: Zij onderscheiden op deze ladder vijf verschillende treden, die de rol van burgers binnen een project weergeven: informeren, raadplegen, adviseren, coproduceren en meebeslissen. Door de toegenomen aandacht voor het burgerinitiatief voegen Boele, Dekker en van Houwelingen in hun onderzoek nog een extra trede toe aan de participatieladder: zelfbeheer.³⁵ De participatieladder

1. Informeren: de politiek en het bestuur ontwikkelen het beleid en verschaffen de wijkbewoners informatie. De wijkbewoner heeft geen invloed op het beleidsproces en is toehoorder. De middelen waarmee de politiek en bestuur de wijkbewoners informeren: informatieavonden, campagnes, excursies en huis-aan-huisbladen.
2. Raadplegen: de politiek en het bestuur ontwikkelen grotendeels zelf het beleid, maar gebruiken de wijkbewoners al gesprekspartner. De politiek en het bestuur zien de wijkbewoners als bron van informatie, maar beslissen zelf of ze deze informatie al dan niet gebruiken bij het ontwikkelen van het beleid. De middelen waarmee de politiek en bestuur de wijkbewoners raadplegen zijn: inspraakavonden, hoorzittingen, digitale peilingen, prijsvragen, debatten, groepsgesprekken en enquêtes.

---

³² Ibidem, 25.

³³ Ibidem, 25.

³⁴ Ibidem, 23.

³⁵ Ibidem, 22.

3. Adviseren: de politiek en het bestuur ontwikkelen het beleid, maar de wijkbewoners krijgen de ruimte om advies te geven. De politiek en het bestuur luisteren naar dit advies en de problemen, oplossingen en ideeën van de wijkbewoners worden gebruikt bij het ontwikkelen van het beleid. De politiek en het bestuur kunnen bij de uiteindelijke uitvoering van het beleid echter nog steeds afwijken van het advies. De middelen, waarmee de politiek en het bestuur de wijkbewoners vragen om advies te geven, zijn: adviesraden, wijkraden, expertmeetings, rondetafelgesprekken.
4. Coproduceren: De politiek, het bestuur en de wijkbewoners ontwikkelen gezamenlijk het beleid. De wijkbewoner is een volwaardige samenwerkingspartner. De middelen waarmee de wijkbewoners samen met de politiek en bestuur een beleid maken, zijn: overleggroepen, convenanten, werkateliers en projectgroepen.
5. Meebeslissen: de politiek en het bestuur nemen een adviserende rol in en laten het beleid over aan de wijkbewoners en de betrokken ambtenaren. De politiek verbindt zich aan het ontwikkelde beleid. De middelen waarmee de wijkbewoners mogen meebeslissen, zijn: stuurgroep, medezeggenschapsraad, referendum.
6. Zelfbeheer: de wijkbewoners nemen zelf initiatief om hun directe leefomgeving te verbeteren en realiseren dit initiatief zonder de politiek en bestuur erbij te betrekken.

Burgermacht of symbolische participatie

Sherry Arnstein, de bedenker van de participatieladder, maakt onderscheid tussen symbolische participatie en burgermacht. De eerste drie treden van de participatieladder vallen volgens haar onder symbolische participatie. De burgers hebben, als ze geïnformeerd en geraadpleegd worden of adviseren, geen tot weinig macht. Arnstein ziet deze treden op de participatieladder dan ook als burgerparticipatie voor de bühne. Pas vanaf het niveau ‘coproduceren’ begint volgens haar de ‘echte burgerparticipatie’ en hebben de burgers daadwerkelijk invloed op een beleidsproces.³⁶

Het onderscheid tussen symbolische burgerparticipatie en burgermacht wordt in dit onderzoek overgenomen. De manier waarop wijkbewoners hun bijdrage aan de revitalisering van Katendrecht ervaren, is immers minstens zo belangrijk als het feitelijke niveau van participatie. Als de wijkbewoners bijvoorbeeld in hun rol als adviseur het idee hebben dat er niet naar hen is geluisterd, kan dit leiden tot onvrede en wantrouwen ten aanzien van een overheidsinstelling. In het ergste geval kan een groot verschil tussen de ervaren participatie en de feitelijke participatie zelfs leiden tot gevoelens van ontheemding ten aanzien van een wijk. Dit gebeurt bijvoorbeeld

---

³⁶ Ibidem, 22.

wanneer het door de wijkbewoners geschetste beeld tijdens het beleidsproces niet overeenkomt met het uitgevoerde eindresultaat.³⁷

In tegenstelling tot de theorie van Arnstein wordt in dit onderzoek het onderscheid tussen burgermacht en symbolische participatie echter minder streng gehanteerd. Als een groep wijkbewoners wordt gevraagd te adviseren en de feitelijke en ervaren participatie komen overeen, dan verandert de symbolische burgerparticipatie in burgermacht. De wijkbewoners hebben in dit geval immers direct invloed op de revitalisering van hun wijk.

---

³⁷ LISWO en dS+V, *Rotterdam binnenstebuiten en ondersteboven: vijftientig jaar stadsvernieuwing in Rotterdam 1974-1999* (Rotterdam 1999), 30-31.

Hoofdstuk II: Historiografie over Katendrecht

“Een succesformule voor het revitaliseren van een wijk... Dat zou mooi zijn hè!”

Wetend, dat een dergelijke formule niet bestaat spreekt Sander Geenen, de huidige projectleider van de gemeente Rotterdam voor Katendrecht en de Wilhelminapier, tijdens het interview lachend deze wens uit. Wel zijn er veel studies gedaan naar wijkrevitalisering, de wijkaanpak van de Nederlandse overheden en burgerparticipatie binnen wijkrevitalisering. Binnen de historiografie komen de belangrijke studies over deze onderwerpen aan bod en wordt het debat over de revitalisatie van een wijk verder uiteengezet.

Wijkrevitalisering

De afgelopen 40 jaar zijn er in Nederland meerdere initiatieven en filosofieën ontwikkeld om een wijk op te knappen. Voor de veerkracht van Katendrecht zijn twee initiatieven van belang: de Rotterdamse stadsvernieuwing, die startte in 1975 en eindigde in 1990 en de Nederlandse aanpak van de probleemwijken van de afgelopen vijftien jaar. De achterliggende theorieën en het debat omtrent deze beide initiatieven worden hier uiteengezet.

Na de tweede wereldoorlog richtte de gemeente Rotterdam zich voornamelijk op het versterken van de haven en het verbeteren van de infrastructuur van het centrum. In de jaren zestig wilde de gemeente alle bedrijvigheid, winkels en het uitgaansleven concentreren in de binnenstad en had ze weinig oog voor de oude stadswijken. Hierdoor verpauperde de woningvoorraad in deze wijken wat de wijkbevolking demoraliseerde. In het begin van de jaren zeventig werden deze ontwikkelingen een halt toegeroepen door protest van de bewoners van de oude stadswijken en het nieuw gekozen PvdA bestuur. Na jarenlang geen gehoor te krijgen bij het gemeentebestuur, luisterde het nieuwe stadsbestuur wel naar de wensen van de stadsbewoners. Gezamenlijk besloten het nieuwe stadsbestuur en de wijkbewoners door middel van stadsvernieuwing de wijken op te knappen. De woonfunctie van de binnenstad moest opnieuw worden versterkt.³⁸

De centrale doelstelling van het stadsvernieuwingsbeleid was het bouwen voor de buurt. Het stadsbestuur wilde door middel van een coproductie met de wijkbewoners betaalbare woningen realiseren waarvan 85 procent voor de oorspronkelijke wijkbewoners was bestemd en 15 procent voor urgente woningzoekenden. Vanuit deze doelstelling werden er uitsluitend sociale huurwoningen gebouwd.³⁹

Het versterken van de woonfunctie van de binnenstad hield ook in, dat de overlast gevende bedrijven uit de wijken moesten worden verwijderd. Een ommekeer ten aanzien van het Rotterdamse beleid uit de jaren vijftig en zestig.⁴⁰

---

³⁸ LISWO en dS+V, *Rotterdam binnenstebuiten en ondersteboven*, 17-18.

³⁹ Ibidem, 25-26.

⁴⁰ J. G. van der Ploeg, ‘Naar een stadsvernieuwingsbeleid’ in: de Klerk, L.A. (red) *Stadsvernieuwing in Rotterdam* (Den Haag 1982), 1-31, 20-23.

Naast het verwezenlijken van betaalbare woningen betekende het bouwen voor de buurt ook het realiseren van een evenwichtige bevolkingsopbouw in de oude stadswijken. De gemeente wilde door de stadsvernieuwing het vertrek van jonge sleutelgezinnen uit de wijken tegengaan en streefde naar wijken waarin jong en oud solidair en fatsoenlijk met elkaar leefden. Het beleid draaide niet om het realiseren van sociaaleconomisch gemengde wijken, maar om het verwezenlijken van wijken met een evenwichtige leeftijdsopbouw. De wensen van de bewoners van de oude stadswijken, de arbeidersklasse, stonden immers centraal.⁴¹

Eind jaren zeventig hield het realiseren van een evenwichtige bevolkingsopbouw ook de spreiding van migranten in. Door de gezinshereniging van arbeidsmigranten en de onafhankelijkheid van Suriname, nam het aantal migranten in Rotterdam enorm toe. De gemeente was van mening, dat de concentratie van migranten onder andere leidde tot discriminatie en conflicten. Een spreidingsbeleid moest dit voorkomen, maar door negatieve publiciteit vanwege de discriminerende aard van dit beleid en protest van migrantenorganisaties faalde dit beleid.⁴²

Het instrument waarmee de gemeente de stadsvernieuwing wilde bereiken waren projectgroepen. Iedere stadsvernieuwingswijk had een eigen projectgroep waarin gemeentelijke ambtenaren en vertegenwoordigers van bewonersorganisaties zitting hadden. Zij voerden het stadsvernieuwingsbeleid uit en zorgden ervoor dat de wensen van de gemeente en de wijkbewoners werden gehoord. Burgerparticipatie speelde dus een belangrijke rol binnen de stadsvernieuwing.⁴³

Over het uiteindelijke resultaat van de stadsvernieuwing zijn de wetenschappers, de gemeente Rotterdam en de bewoners verdeeld. Het bouwen voor de buurt is slechts ten dele gelukt. De projectgroepen zijn er in geslaagd betaalbare woningen te realiseren, maar het creëren van een evenwichtige bevolkingsopbouw is mislukt. De middenklasse en de oorspronkelijke gezinnen konden niet worden behouden en de migranten namen hun plaats in. Volgens enkele wetenschappers werd 'bouwen voor de buurt' daarom een lege leus. De doelgroep van de stadsvernieuwing vertrok immers naar de buitenwijken van Rotterdam of naar omliggende gemeenten. De stadsvernieuwing leidde volgens hen tot gevoelens van ontheemding bij de oorspronkelijke bewoners. Zij krijgen heimwee naar de vertrouwde en knusse volksbuurt van weleer.⁴⁴

Andere wetenschappers plaatsen kanttekeningen bij deze constatering. Zij zijn van mening, dat de stadsvernieuwing niet schuldig is aan het ontstaan van multiculturele wijken. Ook constateren zij, dat de wijken niet alleen zijn veranderd door de komst van de migranten, maar ook door de ontwikkeling die de oorspronkelijke wijkbewoners hebben doorgemaakt. De traditionele havenarbeider verdween gedurende de stadsvernieuwing. Ook vinden enkele wetenschappers, dat het verdwijnen van de traditionele volksbuurt geen negatieve ontwikkeling is. De

---

⁴¹ LISWO en dS+V, *Rotterdam binnenstebuiten en ondersteboven*, 25-30.

⁴² Ibidem, 25-30.

⁴³ Van der Ploeg, 'Naar een stadsvernieuwingsbeleid', 29-30.

⁴⁴ LISWO en dS+V, *Rotterdam binnenstebuiten en ondersteboven*, 30-31 en 90.

multiculturele wijken leiden volgens hen tot afstandelijke gewenning. De wijkbewoners leren leven met vreemden wat volgens hen een positieve ontwikkeling is.⁴⁵

De doelstelling om alleen betaalbare sociale huurwoningen te realiseren wordt ook zwaar bekritiseerd door wetenschappers. Het bouwen voor de buurt zorgde immers voor een eenzijdige woningvoorraad in de stadsvernieuwingswijken, waardoor een wooncarrière in de buurt niet mogelijk was. Hierdoor vormden de wijken geen aantrekkelijke woonomgeving voor de hogere sociaaleconomische klasse en waren wijkbewoners die wilden verhuizen naar een grotere woning genoodzaakt de wijk te verlaten. Er is volgens deze wetenschappers te lang vastgehouden aan de eenzijdige doelstelling om te bouwen voor de buurt. Zij zijn dan ook van mening dat er teveel geluisterd is naar de wensen van wijkbewoners. De burgerparticipatie sloeg volgens hen door.⁴⁶

Andere wetenschappers, ambtenaren en bewoners benadrukken daarentegen de positieve effecten van de burgerparticipatie. Zo won de gemeente door de democratisering van de besluitvorming aan vertrouwen onder bewoners en steeg het zelfvertrouwen van de wijkbewoners. Volgens hen heeft de burgerparticipatie uiteindelijk geleid tot het burgerinitiatief ‘Opzoomeren’ en de bijdrage van de bewoners aan het wijkbeheer. Zij erkennen dat de eenzijdige woningvoorraad voor problemen zorgt, maar wijzen ook op de positieve gevolgen van de stadsvernieuwing en de burgerparticipatie. De stadsvernieuwing heeft volgens hen gezorgd voor een beter leefklimaat: de wijkbewoners kregen meer leefruimte en werden opgenomen in de stedelijke gemeenschap. Voor de stadsvernieuwing dreigden de oude stadswijken immers te verpauperen en ruimte te verliezen aan het bedrijfsleven.⁴⁷

Het debat over de revitalisering van Nederlandse wijken richt zich de laatste vijftien jaar voornamelijk op het beleid van de stedelijke en nationale overheid ten aanzien van de probleemwijken. De Nederlandse probleemwijken zoals de Amsterdamse Bijlmer, Ondiep in Utrecht en Spangen in Rotterdam vormden een brandhaard voor problemen. De probleemwijken hadden te maken met een overschot aan slecht onderhouden sociale huurwoningen, boden weinig werkgelegenheid en werden onder andere vanwege hoge criminaliteitscijfers gezien als een onaantrekkelijke leefomgeving. De middenklasse vertrok vanwege de slechte leefbaarheid uit deze wijken, met als gevolg dat de probleemwijken voornamelijk werden bewoond door de onderklasse. Volgens sommige politici dreigden de wijkbewoners de aansluiting met de rest van de samenleving te verliezen.⁴⁸

De nationale en stedelijke overheden proberen de probleemwijken te revitaliseren door ze weer aantrekkelijk te maken voor de middenklasse en door de veiligheid te verhogen. Eén van de manieren waarop de overheden dit proberen te

---

⁴⁵ Ibidem, 30-31 en 162-166.

⁴⁶ Ibidem, 53-60.

⁴⁷ Ibidem, 53-60 en 162-166.

⁴⁸ M. Kasiemkhan, *Burgerparticipatie bij stedelijke vernieuwing in de gemeente Rotterdam: een onderzoek naar spanningen bij de participatie van bewoners bij stedelijke vernieuwing in de gemeente Rotterdam* Masterthesis Bestuurskunde EUR (Rotterdam 2010), 33-35.

bewerkstelligen is het herstructureren van de woningvoorraad. De achterliggende gedachte van deze door overheid gestuurde gentrificatie is, dat de middenklasse de negatieve kenmerken van een wijk doet verdwijnen en de socio-economische mobiliteit van de oorspronkelijke wijkbewoners verbetert.⁴⁹

Aan de basis van het geloof van de overheden in de positieve invloed van de middenklasse op een wijk en de wijkbewoners, staan een aantal theorieën. Allereerst zijn de overheden van mening, dat de middenklasse de leefbaarheid van de wijken verhoogd omdat zij weinig crimineel gedrag vertoont of overlast veroorzaakt. Ten tweede staan netwerktheorieën aan de basis van het geloof in de middenklasse. De overheden zijn ervan overtuigd, dat in socio-economische gemengde wijken nieuwe netwerken ontstaan tussen kansarmen wijkbewoners en de middenklasse. Deze nieuwe netwerken moeten het sociale kapitaal van de wijkbewoners verhogen en daarmee de kansen van de wijkbewoners om te klimmen op de socio-economische ladder verbeteren.⁵⁰

Ook de theorie van Richard Florida over de ‘*creative class*’ vormt voor veel stedelijke overheden een motivatie om de middenklasse te lokken naar de binnenstad. Florida stelt in zijn onderzoek, dat de creatieve middenklasse en hoger opgeleiden een belangrijke stimulans geven aan de stedelijke economie. Steden zoals Amsterdam en Rotterdam willen door middel van de revitalisering dus twee vliegen in een klap slaan: het opknappen van de probleemwijken en het verbeteren van de stedelijke economie.⁵¹

Binnen het debat omtrent revitalisering is er echter veel kritiek op de aanpak van de overheden. Zo is er tot nu toe weinig bewijs gevonden voor positieve effecten van het beleid op de socio-economische mogelijkheden van kansarme wijkbewoners.⁵² Ook blijkt uit veel onderzoeken dat Nederlandse probleemwijken tot op zekere hoogte al socio-economisch gemengd zijn.⁵³ Bovendien zijn er ook bewijzen, dat de gentrificatie van de probleemwijken er juist voor zorgt dat de kloof tussen de onderklasse en de middenklasse wordt vergroot. Tot slot zijn sommige wetenschappers van mening, dat de sociale herovering leidt tot probleemverplaatsing. De meest arme wijkbewoners worden gedwongen te vertrekken naar een andere wijk met goedkopere huizen. Hierdoor is het volgens hen niet ondenkbaar dat er op andere plaatsen opnieuw probleemwijken ontstaan.⁵⁴

In dit onderzoek naar de bloei van Katendrecht komen beide initiatieven, de stadsvernieuwing en de aanpak van de probleemwijken van de afgelopen vijftien jaar,

---

⁴⁹ P. Van der Graaf en L. Veldboer, ‘The Effects of State-Led Gentrification in the Netherlands’ in: Duyvendak, J.W., Hendriks, F., en van Niekerk, M., *City in Sight; Dutch dealings with Urban Change* (Amsterdam 2009), 61-81, 61-63.

⁵⁰ Van der Graaf en Veldboer, ‘The Effects of State-Led Gentrification in the Netherlands’, 63.

⁵¹ R. Groenland, *Citymarketing in Rotterdam; de invloed van citymarketing op de ontwikkeling van Katendrecht* Masterthesis Bestuurskunde EUR (Rotterdam 2009), 32.

⁵² Van der Graaf en Veldboer, ‘The Effects of State-Led Gentrification in the Netherlands’, 61-81, 64.

⁵³ S. Musterd, en F.M. Pinkster, ‘Unraveling Neighborhood Effects: Evidence from Two European Welfare States’ in: Duyvendak, J.W., Hendriks, F., en van Niekerk, M., *City in Sight; Dutch dealings with Urban Change* (Amsterdam 2009), 41-61, 57-59.

⁵⁴ Berkhof, *De Kaap gekaapt?*, 6-7 en 13-18.

uitgebreid aan bod. Hierdoor wordt op microniveau goed zichtbaar welke impact deze initiatieven hebben gehad op de revitalisering van wijken.

Burgerparticipatie binnen wijkrevitalisering

Eén van de belangrijkste onderzoeken naar de invloed van burgerparticipatie op de revitalisering van een wijk is de eerder genoemde studie van Miriam van der Kamp. In haar onderzoek naar de veerkracht van drie Nederlandse wijken concludeert zij dat er geen succesformule bestaat voor de revitalisering van een wijk: *“Iedere buurt is uniek en reageert anders op veranderingen, afhankelijk van de woningvoorraad, de buurtgeschiedenis en de samenstelling van de bevolking.”*⁵⁵

Van der Kamp constateert echter, dat er wel enkele factoren zijn die mogelijk de revitalisering van een buurt bespoedigen. Zo kan een gunstige ligging van een wijk, bijvoorbeeld dicht bij het stadscentrum, de vooruitgang versnellen. Ook kan het positief gebruiken van een historisch gegroeid wijkkarakter met een bijbehorende bouwstijl helpen een buurt uit het slop te trekken. Verder noemt ze het aantrekken van starters, de aanwezigheid van eengezinswoningen, de stijgende populariteit van omliggende wijken, de aanwezigheid van stedelijke dynamiek en de ontwikkeling van kwetsbare groepen in de wijk, als belangrijke factoren voor wijkrevitalisering.⁵⁶

Voordat een wijk haar aanzien terugwint, bevindt de buurt zich in een neerwaartse spiraal. Deze mindere periode van een wijk wordt vaak ingeluid door de afname van werkgelegenheid binnen de wijk of het vertrek van de middenklasse. Tegelijkertijd neemt de sociale controle en de leefbaarheid af. Van der Kamp stelt vast, dat de revitalisering pas wordt ingezet als de wijk een dieptepunt bereikt. Dit dieptepunt vormt voor betrokkenen de reden om de neerwaartse spiraal te stoppen en te investeren in de wijk. Uit haar onderzoek blijkt, dat de gemeente meestal de initiatiefnemer is voor de start van de revitalisering. Hiermee ziet zij de *agent*-theorie bevestigd. Ze benadrukt daarom, dat er meer onderzoek moet worden gedaan naar de rol van de overheid bij de veerkracht van wijken en de verschillen in aanpak tussen lokale overheden.⁵⁷ Dit onderzoek naar de veerkracht van de Rotterdamse wijk Katendrecht hoopt hier een bijdrage aan te leveren.

Ook de woonwinsttheorie wordt in haar onderzoek bevestigd. Mensen zijn geneigd te kiezen voor een leefomgeving die past bij hun levensstijl. Zo blijkt dat de door Van der Kamp onderzochte wijken aantrekkelijk zijn voor mensen die graag dichtbij het stadscentrum wonen. De stedelijke dynamiek en het ruime aanbod aan voorzieningen vormen de belangrijkste trekpleisters.⁵⁸

De grondwaardetheorie is de derde theorie die in haar onderzoek wordt bevestigd. De glans van een wijk neemt toe als er wordt geïnvesteerd in de woningvoorraad. Van der Kamp plaatst echter een kanttekening bij de effecten van een beleid gestoeld op de grondwaardetheorie. Hoewel het verbeteren van de

⁵⁵ Van der Kamp, *De veerkracht van wijken*, 186

⁵⁶ Ibidem, 170.

⁵⁷ Ibidem, 184-189.

⁵⁸ Ibidem, 189.

woningvoorraad de instroom van kapitaalkrachtige huishoudens kan teweegbrengen, kan deze gentrificatie er voor zorgen, dat de oorspronkelijke bewoners hun wijk minder herkennen en zich minder thuis voelen. Het succes van een revitaliseringsproces gebaseerd op de grondwaardetheorie kan dus op verschillende manieren worden beleefd. De overige twee theorieën, de filter en successietheorie, worden in het onderzoek niet bevestigd.⁵⁹

De invloed van wijkbewoners op de veerkracht van een wijk is volgens Van der Kamp het grootst in wijken met veel particuliere huisbezitters. Deze wijkbewoners wonen al een lange tijd in de wijk, voelen zich verantwoordelijk voor hun leefomgeving en zetten zich daarom sneller in voor hun buurt. Daarentegen is de burgerparticipatie in wijken met veel sociale woningbouw volgens Van der Kamp lager, omdat bewoners in deze wijken vaak behoren tot de economisch kwetsbare groepen en zij bij het ontwikkelen van initiatieven veel ondersteuning nodig hebben van instituties.⁶⁰

Uiteindelijk trekt Van der Kamp de volgende conclusie in haar onderzoek naar de veerkracht van wijken: *“Om als wijk echt weer glans te krijgen na een mindere periode dienen er ontwikkelingen te zijn op verschillende niveaus, waarbij rekening wordt gehouden met het bestaande sociale wijkkapitaal en cultureel erfgoed. Alle betrokkenen dienen elkaar daarbij de ruimte te geven om datgene aan te pakken waar ze goed in zijn en waar ze kennis over hebben.”*⁶¹ Haar onderzoek biedt geen succesvol recept, maar geeft wel inzicht in sommige factoren die mogelijk een belangrijke katalysator zijn voor het opknappen van een buurt. Van der Kamp benadrukt daarom het belang van onderzoek naar de veerkracht van wijken vanuit een historisch perspectief. Alleen dan wordt duidelijk welke actoren een doorslaggevende rol speelden binnen het revitaliseringsproces. Van der Kamp constateert dat dergelijke onderzoeken te weinig worden uitgevoerd.⁶² Dit onderzoek vormt, net zoals haar onderzoek, dan ook een aanzet tot het opvullen van deze leegte in het debat.

Eén van de weinige onderzoeken waarbij vanuit een historisch perspectief de burgerparticipatie binnen stedelijke vernieuwing is bestudeerd, is uitgevoerd door Cordula Rooijendijk. Uit haar onderzoek blijkt, dat er wat burgerparticipatie en bewonersprotest betreft twee verschillende kampen bestaan: de vooruitstrevende en conservatieven. Mensen met een creatief beroep en gammawetenschappers hebben vaak een conservatief beeld van een stad, terwijl ingenieurs en bètawetenschappers vaak een vooruitstrevend geluid laten horen. Volgens Rooijendijk heeft de gemeente Rotterdam in de jaren zeventig teveel geluisterd naar de conservatieve geluiden. Als gevolg hiervan is de positie van de zwakkere in de samenleving verzwakt. Haar advies aan de stedelijke en nationale overheid is dan ook om te kiezen voor de gulden middenweg en beide groepen te overtuigen van het juiste beleid. Zo moet de overheid vanuit haar opvoedkundige taak aan de conservatieven duidelijk maken, dat een

---

⁵⁹ Ibidem, 189-190

⁶⁰ Ibidem, 190.

⁶¹ Ibidem, 196.

⁶² Ibidem, 190.

sterke stedelijke economie nodig is voor het behoud van de historische kern van een stad. Daarentegen moet de overheid de progressieven overtuigen van het feit, dat een moderne stad niet betekent dat er geen ruimte is voor een historische kern. Ook raadt Rooijendijk de overheden aan reële verwachtingen te hebben over het aantal participanten. Volgens haar vormt het hoge aantal betrokken wijkbewoners in de jaren zeventig een uitzondering.⁶³

De invloed en de rol van wijkbewoners op de stedelijke vernieuwing in Rotterdam is de afgelopen tien jaar opvallend vaak onderwerp geweest van afstudeeronderzoeken. Zo studeerde Miranda van Oosten in 2008 af op een onderzoek naar burgerparticipatie binnen projecten in Rotterdam Zuid. Ze concludeert, dat de bewoners van Rotterdam Zuid vrijwel geen invloed hadden op het beleid. Binnen de achttien projecten die voortvloeiden uit het ‘Pact op Zuid’ hadden de wijkbewoners voornamelijk de rol van adviesgever. Van Oosten constateert, dat vaak voor de gemakkelijke weg werd gekozen en de institutionele partijen vooral samenwerkten met autochtone wijkbewoners van middelbare leeftijd. Deze groep wijkbewoners vormde, ondanks de beperkte representativiteit, volgens de projectleiders een makkelijke groep om mee samen te werken.⁶⁴

Mahiroen Kasiemkhan studeerde in 2010 af op een onderzoek naar de mogelijke spanningen omtrent burgerparticipatie binnen de vernieuwing van de Rotterdamse wijken Nieuw Crooswijk en Tarwewijk. Zij constateert, dat de gemeente Rotterdam, de deelgemeenten, de woningcorporaties en de projectontwikkelaars de wijkbewoners voornamelijk hebben geïnformeerd. In mindere mate zijn de bewoners geraadpleegd of hebben ze de ruimte gehad om te adviseren. De laatste drie treden van de participatieladder kwamen niet aan bod. Ook concludeert Kasiemkhan, dat spanning kan worden weggenomen door het openlijk te erkennen, door een laagdrempelige en goede relatie tussen de wijkbewoners en instituties te bewerkstelligen en door duidelijke verwachtingen over de rol en bijdrage van wijkbewoners binnen de revitalisering te creëren. Ook blijkt het geven van een klein budget aan wijkbewoners voor het maken van aanpassingen op micro niveau te helpen bij het wegnemen van spanning op macro niveau.⁶⁵

Uit de onderzoeken van Rooijendijk, Van Oosten en Kasiemkhan ontstaat het beeld, dat de burgerparticipatie binnen de wijkrevitalisering in Rotterdam de afgelopen veertig jaar is afgenomen. Tijdens de stadsvernieuwing waren de bewoners, volgens het onderzoek van Rooijendijk, in grote getale betrokken bij het opknappen van hun wijken en reikte hun invloed minstens tot de vierde trede van de participatieladder. Uit de onderzoeken van Kasiemkhan en Van Oosten blijkt, dat de wijkbewoners de afgelopen vijftien jaar minder impact hadden op het beleid ten aanzien van hun wijk. Hun rol reikte niet verder dan het zijn van adviseur en werd in de meeste gevallen zelfs beperkt tot de eerste twee treden van de participatieladder:

⁶³ C. Rooijendijk, ‘Op de barricade van de stad, bestuurders en burgers in debat’ in: Willems, W. en Lucassen, L., *De Krachtige Stad* (Amsterdam 2008) 195-220, 195-219.

⁶⁴ M. van Oosten, *Burgerparticipatie binnen de pijlers van het Pact op Zuid* Masterthesis Bestuurskunde EUR (Rotterdam 2008) 87-103.

⁶⁵ M. Kasiemkhan, *Burgerparticipatie bij stedelijke vernieuwing in de gemeente Rotterdam*, 102-103.

informereren en raadplegen. Uit dit onderzoek moet blijken of binnen de revitalisering van Katendrecht eenzelfde ontwikkeling plaatsvond of dat dit beeld moet worden bijgesteld.

Burgerparticipatie

Van Houwelingen, Boele en Dekker constateren dat ook burgerparticipatie weinig wordt onderzocht vanuit een historisch perspectief.⁶⁶ In hun onderzoek geven zij hiertoe een aanzet door globaal de burgerparticipatie in Nederland in de afgelopen decennia in kaart te brengen. Zij constateren, dat de afgelopen vijftien jaar het zwaartepunt is verschoven van beleidsbeïnvloedende participatie naar zelfredzame burgerparticipatie. Aan de basis van deze verschuiving staat volgens hen de opkomst van het burgerinitiatief en een transitie in het overheidsbeleid. Burgers weten zich op kleine en grote schaal te verenigen en nemen initiatief om bijvoorbeeld een straat op te knappen of een gezamenlijke moestuin te onderhouden. Ze verlangen daarbij naar autonomie en betrekken de overheden alleen bij hun initiatieven wanneer nodig. Bovendien stimuleert de overheid de zelfredzame burgerparticipatie in de hoop de sociale cohesie onder de bewoners te versterken en zijn overheden door de hoge kosten voor de verzorgingsstaat genoodzaakt meer verantwoordelijkheden aan burgers over te dragen.⁶⁷

Revitalisatie Katendrecht

De ontwikkeling van Katendrecht is de afgelopen decennia vaker onderwerp van onderzoek geweest. Eén van de leidende onderzoeken naar de ontwikkeling van de wijk is uitgevoerd door Han Meyer. Meyer, in de jaren tachtig assistent projectleider van de projectgroep stadsvernieuwing in Katendrecht, beschrijft in zijn onderzoek hoe de democratisering van het sociaal beheer van de Gemeente Rotterdam leidde tot de normalisering van Katendrecht.⁶⁸

Vanaf het eind van de negentiende eeuw tot aan het begin van de stadsvernieuwing in 1975 plaatste de gemeente Rotterdam alles wat afweek van de heersende normen en waarden in Katendrecht. Hierdoor werd Katendrecht onder andere bewoond door Chinezen, havenarbeiders en prostituees en raakte de wijk geïsoleerd van de rest van de stad. De wijk kreeg een negatief stigma en stond volgens Meyer voor alles wat de nette stadsbevolking had verboden. Waar de rest van Rotterdamse wijken na de tweede wereldoorlog opbloeden, werd Katendrecht door de gemeente doelbewust gebruikt als een quarantaine centrum voor alle aan het havenbedrijf gerelateerde losbandigheid.⁶⁹

Na het bewonersprotest eind jaren zestig en begin jaren zeventig koos de gemeente Rotterdam ervoor om, net als in de andere stadsvernieuwingswijken, de bewonersorganisatie te betrekken bij de besluitvorming. Hierdoor democratiseerden

⁶⁶ Van Houwelingen, Boele en Dekker, *Burgermacht op eigen kracht*, 20.

⁶⁷ *Ibidem*, 17 en 33-37.

⁶⁸ H. Meyer, *Operatie Katendrecht; Democratisering van het sociaal beheer van de grote stad* (Nijmegen 1983), 7-9.

⁶⁹ Meyer, *Operatie Katendrecht*, 45.

de gemeente de beleidsvorming. Deze democratisering was volgens Meyer gestoeld op twee belangrijke pijlers: de bewonersgroepen en een gemeentelijke reorganisatie. Meyer constateerde, dat de gemeente de wijkbevolking pas betrok bij beleidsprocessen op het moment dat de wijkbevolking aanspreekbaar werd in de vorm van een bewonersorganisatie. De burgerparticipatie was volgens Meyer dus exclusief voorbehouden aan de wijkorganisaties. De wijkbewoners, die geen onderdeel uit maakten van de bewonersorganisatie, werden niet gehoord. De gemeentelijke reorganisatie, de tweede pijler, leidde volgens Meyer tot een nieuwe verhouding tussen de gemeente en de stadsbewoners: een samenwerkingsverband op wijkniveau in de vorm van de projectgroepen voor de uitvoering van het stadsvernieuwingsbeleid.⁷⁰

De transformatie van Katendrecht van quarantaine centrum naar stadsvernieuwingswijk koppelt Meyer gelijk aan de democratisering van het sociale beheer van de gemeente Rotterdam. De bewonersprotesten en de decentralisatie van het gemeentelijke apparaat zorgden volgens Meyer voor een totalisering van de aanpak waarmee de gemeente de heersende normen en waarden wilde implementeren. Meyer concludeert, dat deze totalisering van het sociaal beheer slaagde: de Katendrechtse bewoners, die voor de stadsvernieuwing afweken van de norm, maakten nu deel uit van het sociale beheer en namen afstand van hetgeen wat als abnormaal werd gezien.⁷¹

Waar Meyer zich in zijn onderzoek richt op de periode voor de stadsvernieuwing in Katendrecht, bestudeert Fense Berkhof de gevolgen van de ontwikkelingen in Katendrecht in de afgelopen tien jaar. In zijn onderzoek naar de gepercipieerde gevolgen van gentrificatie door de ogen van de oorspronkelijke bewoners van Katendrecht, trekt hij enkele opvallende conclusies. Zo concludeert hij, dat de oorspronkelijke bewoners op het eerste gezicht de gentrificatie van hun wijk wel hebben ervaren, maar zich niet ontheemd voelen. Ondanks de sociale, fysieke, culturele en economische veranderingen willen ze beslist niet verhuizen en voelen ze zich thuis in Katendrecht. De oorspronkelijke bewoners ervaren zelfs enkele positieve effecten van de gentrificatie zoals de afname van het negatieve imago van de wijk en een verhoogde leefbaarheid en veiligheid.⁷²

Toch ervaren ze volgens Berkhof ook een aantal negatieve effecten van de gentrificatie. Zo ontstaat bij hen het gevoel, dat de nieuwe voorzieningen, zoals de restaurants op het Deliplein, niet voor hen zijn bestemd. Ook het gebrek aan betaalbare woningen is voor hen een gemis. De oorspronkelijke bewoners hebben het gevoel dat de gemeente zich meer richt op de nieuwe bewoners en de gevolgen van de veranderingen in de wijk op hun leefomgeving bagatelliseert. Berkhof deelt deze mening en vindt dat de gemeente, projectontwikkelaars en woningbouwcorporaties te weinig hebben geluisterd naar de behoeftes van de oorspronkelijke bewoners. Het negeren van hun wensen leidt onder andere tot een succesvol protest tegen het

---

⁷⁰ Ibidem, 81-85.

⁷¹ Ibidem, 81-85.

⁷² Berkhof, *De kaap gekaapt?* 82-85.

invoeren van betaald parkeren in de wijk. Het onbegrip over het handelen van de gemeente Rotterdam neemt onder de oorspronkelijke bewoners volgens Berkhof toe.⁷³

Ook stelt Berkhof vast, dat het contact tussen de oorspronkelijke en nieuwe bewoners niet leidt tot een toename van het sociale kapitaal van de oorspronkelijke bewoners. Het gedachtegoed, dat gentrificatie leidt tot menging van verschillende sociale klassen en de groei van sociaal kapitaal, wordt dus ook in dit onderzoek ontkracht. Uiteindelijk pleit Berkhof voor geduld en betrokkenheid. De integratie van de oorspronkelijke en nieuwe bewoners in het gerevitaliseerde Katendrecht heeft volgens hem tijd nodig. Om de integratie te bespoedigen moeten de wijkbewoners niet alleen betrokken te zijn op elkaar, maar moeten zij ook door de gemeente betrokken worden bij het beleid voor de wijk. Dit laatste gaat volgens Berkhof mis: *“Participatie mag dan een sleutelwoord zijn in de stedelijke vernieuwing, maar in de praktijk komt er weinig van terecht. De oude bewoners hebben nog steeds het gevoel niet betrokken te worden bij het beleid van de gemeente. Het gaat te ver om te stellen dat de Kaap gekeapt is, maar desondanks lijken de beste stuurlied aan wal te moeten blijven staan.”*⁷⁴

Deze onderzoeken naar de ontwikkeling van Katendrecht richten zich op specifieke aspecten en geven daarom geen totaalbeeld van de transformatie, die de wijk de afgelopen 40 jaar heeft doorgemaakt. Dit onderzoek vult deze leegte in de geschiedschrijving van Katendrecht op.

---

⁷³ Ibidem, 82-85.

⁷⁴ Ibidem, 85.

Hoofdstuk III: Methodologie

Om het revitaliseringsproces van Katendrecht te ontrafelen, is gebruikt gemaakt van vier verschillende invalshoeken: participerende observatie, ‘*oral history*’, archiefonderzoek en mediaonderzoek. Elke invalshoek kent haar eigen bronnen en onderzoeksmethoden. In dit hoofdstuk wordt het gebruik van deze invalshoeken, de bijbehorende bronnen en onderzoeksmethoden uiteengezet en verantwoord.

Participerende observatie

Participerende observatie, het actief deelnemen aan activiteiten in een onderzoeksgebied om inzichten te vergaren, speelt een cruciale rol in dit onderzoek. Cijfers en statistieken van een wijk vertellen immers slechts een deel van het verhaal. Een wijk is echter continu in beweging en door actief aanwezig te zijn in de buurt wordt deze dynamiek voor de onderzoeker zichtbaar. Participerende observatie zorgt ervoor, dat de buurt voor de onderzoeker tot leven komt en maakt het mogelijk om de cijfers en statistieken te toetsen aan de opgedane indrukken en omgekeerd.⁷⁵ Participerende observatie is in dit onderzoek op verschillende manieren toegepast.

Aangemoedigd door onderzoekers, zoals Jacobs en Van der Kamp, is ook in dit onderzoek het principe van de flanerende historicus toegepast om Katendrecht te ontdekken. Binnen deze vorm van participerende observatie probeert de historicus al wandelend of fietsend door de wijk zowel de huidige omgangsvormen te ontdekken, als de veranderingen in de wijk in kaart te brengen.⁷⁶ Gewapend met informatie verzameld uit archieven en een scherp oog voor detail is in de beginperiode van het onderzoek de wijk verschillende keren bezocht. Zo ontstond wat uiterlijk betreft een duidelijk beeld van de wijk.

Het doorgronden van de dynamiek in de wijk bleek echter een grotere uitdaging. De bezoeken aan horecagelegenheden en korte gesprekken met voorbijgangers op straat maakten weliswaar duidelijk wanneer, hoe en wie gebruik maken van de voorzieningen in de wijk, maar gaven te weinig inzicht in de dynamiek. Dit probleem is opgelost door een aantal dagen mee te lopen bij de wijkorganisatie *House of Hope*, het bezoeken van activiteiten bij andere wijkorganisaties, ‘*transect walks*’ en het houden van interviews met belangrijke actoren binnen het revitaliseringsproces.

De wijkorganisatie *House of Hope* heeft verschillende dependances in Rotterdam en zet zich vanuit het christelijke gedachtegoed actief in voor wijkbewoners met een hulpvraag en het bevorderen van onderling contact. Sinds 2008 heeft *House of Hope* ook een afdeling in Katendrecht. De organisatie bevond zich ten tijde van dit onderzoek midden in de wijk aan de Tolhuislaan, maar is intussen gevestigd in de net gerealiseerde Musa flats aan het begin van de wijk om ook mensen buiten Katendrecht hulp te bieden.⁷⁷

⁷⁵ Van der Kamp, *De veerkracht van wijken*, 194.

⁷⁶ Ibidem, 19.

⁷⁷ ‘Locatie Katendrecht’ *House of Hope* (2015) <
http://www.houseofhope.nl/nl/31_locatie_katendrecht.html. Geraadpleegd op 6-10-2015. En: ‘Visie en

House of Hope bleek een ideale organisatie om Katendrecht beter te leren kennen. Tijdens de acht meeloopdagen werd alle ruimte geboden om bij hulpverleningsgesprekken aanwezig te zijn, mee te gaan met huisbezoeken, de vrijwilligers en betaalde krachten te interviewen en lunches met wijkbewoners bij te wonen. Hierdoor werd er contact gelegd met wijkbewoners met financiële, sociale of culturele problemen. Zo ontstond er een duidelijk beeld van de aanwezige problematiek in Katendrecht. De korte gesprekken met deze wijkbewoners waren zeer vruchtbaar en leverden veel interessante informatie op over de revitalisering en het dagelijkse leven in Katendrecht.

Ook het bezoeken van andere wijkorganisaties leidde tot een beter inzicht in het contact tussen de wijkbewoners en hoe deze omgangsvormen de afgelopen 40 jaar zijn veranderd. Vooral het Verhalenhuis Belvédère bleek een goede bron van informatie. De eigenaren richtten in 2009 dit multifunctionele museum op met als doel mensen en gemeenschappen uit Rotterdam een platform te bieden door middel van kunst, cultuur en persoonlijke verhalen.⁷⁸ Het Verhalenhuis draagt onder andere bij aan de revitalisering van Katendrecht door de oorspronkelijke en nieuwe wijkbewoners met elkaar in contact te brengen. In het Verhalenhuis zijn onder andere enkele betrokkenen bij deze ontmoetingsactiviteiten geïnterviewd en is een reünie van de voormalige Katendrechtse clubhuizen bezocht.

Oral history

Het bestuderen van het verleden aan de hand van interviews, ‘*oral history*’, vormt samen met participerende observatie de basis voor dit onderzoek naar de revitalisering van Katendrecht. De diepte interviews met wijkbewoners, gemeentelijke projectleiders, projectontwikkelaars, woningbouwcorporaties en wijkorganisaties geven een unieke en persoonlijke kijk op het revitaliseringsproces. Bovendien vormen de persoonlijke ervaringen een belangrijke aanvulling op de meer objectieve data vergaard uit de archiefstukken en de gemeenterapporten.

Het gebruik van *oral history* heeft echter ook enkele nadelen. Zo wordt de geloofwaardigheid van de bronnen vaak in twijfel getrokken. Het menselijk geheugen is niet perfect en wordt beïnvloed door haar omgeving en huidige opvattingen. Hierdoor zijn herinneringen vaak gekleurd en vergeten we belangrijke feiten.⁷⁹ Uit het onderzoek van Diederick Klein Kranenburg naar de werkelijke omgangsvormen in de Haagse Schilderwijk blijkt ook, dat naarmate we ouder worden we geneigd zijn het verleden te romantiseren. Veel ouderen hebben immers moeite grip te krijgen op de, voor hen, complexe huidige maatschappij en verlangen daarom terug naar hun oude en schijnbaar eenvoudige leefwereld.⁸⁰

Doelstelling’, *House of Hope* (2015). < http://www.houseofhope.nl/nl/21_visie_en_doelstelling.html. Geraadpleegd op 6-10-2015.

⁷⁸ ‘Het ontstaan van het initiatief’ *Verhalenhuis Belvédère* (2012). <

<http://www.belvedererotterdam.nl/historie-en-ontstaan-initiatief/>. Geraadpleegd op 6-10-2015.

⁷⁹ A. Portelli, ‘The peculiarities of oral history’, *History Workshop 12* (1981) 97-107, 100-102.

⁸⁰ D. Klein Kranenburg, *Samen voor ons eigen; De geschiedenis van een Nederlandse Volkswijk: Haagse Schilderswijk 1920/1985* (Hilversum 2013), 349.

Deze nadelen van het gebruik van *oral history* zijn in dit onderzoek gedeeltelijk verholpen door verhalen van respondenten met elkaar te vergelijken en te toetsen aan archiefstukken en feiten uit de gemeentelijke rapporten. Hierdoor wordt de betrouwbaarheid van de respondenten verhoogd.⁸¹ Bovendien is de kracht van *oral history*, dat het inzicht geeft in de manier waarop de actoren de revitalisering van Katendrecht beleefden en waarom zij bepaalde keuzes maakten. Dit maakt *oral history*, zonder uit het oog te verliezen dat de menselijke herinnering gekleurd is, uitermate geschikt om de veerkracht van Katendrecht te onderzoeken.

Voor dit onderzoek zijn in totaal 21 diepte interviews afgenomen met belangrijke actoren. Deze respondenten zijn geselecteerd op basis van twee criteria. Allereerst diende de respondent direct betrokken zijn geweest bij de revitalisering van de wijk. Ten tweede moet de respondent het brede scala aan betrokken actoren weerspiegelen. Zo zijn niet alleen wijkbewoners geïnterviewd die in de jaren zeventig en tachtig betrokken waren bij de stadsvernieuwing, maar ook nieuwe wijkbewoners die de afgelopen vijftien jaar op hun manier bijgedragen hebben aan de revitalisering van Katendrecht.

Aan de hand van deze twee criteria zijn de respondenten op verschillende manieren geworven. Via een oom en tante met connecties in Katendrecht werden de eerste vier respondenten benaderd en geïnterviewd. Deze vier wijkbewoners wonen al decennia lang op Katendrecht en behoren tot de groep oorspronkelijke wijkbewoners. Ieder van deze vier bewoners is gepensioneerd en heeft op zijn manier bijgedragen aan de vooruitgang van Katendrecht. Eén van deze respondenten was bereid te helpen bij het vinden van andere respondenten voor dit onderzoek. Deze zogeheten sneeuwbalmethode⁸², waarbij respondenten actief bijdragen aan het vinden van respondenten, leverde één nieuwe respondent op: Linda Malherbe, de directrice van het wijkmuseum en Verhalenhuis Belvédère.

Andere respondenten werden geworven door middel van het plaatsen van een oproep in de 'Oud-Rotterdammer'. Deze gratis krant met een oplage van ruim 120.000 exemplaren richt zich specifiek op vijftigplussers en bleek een ideaal medium om in contact te komen met oorspronkelijke bewoners van Katendrecht. De oproep leverde tientallen telefoongesprekken, e-mailberichten en uiteindelijk zes nieuwe respondenten op.

De overige tien respondenten zijn vergaard door in de wijk op zoek te gaan naar wijkbewoners die een bijdrage hebben geleverd aan de revitalisatie en door enkele belangrijke actoren telefonisch te benaderen. Deze wijkbewoners en andere actoren zijn geworven op aanraden van andere respondenten en op basis van informatie vergaard uit de archieven en beleidstukken.

Uiteindelijk zijn er tien oorspronkelijke wijkbewoners, twee nieuwe wijkbewoners, drie (oud)ambtenaren, twee leidinggevendenden van wijkorganisaties, één oud-wijkagent, één programma manager van de woningbouwcorporatie Woonstad

---

⁸¹ T.Lummis, 'structure and validity in oral evidence', *International Journal of Oral history* vol 2(2) (1983) 109-120, 114-116.

⁸² Berkhof, *De kaap gekaapt?*, 28.

Rotterdam, één directrice maatschappelijke ontwikkeling van projectontwikkelaar Heijmans en één zelfstandig adviseur stedelijke ontwikkeling geïnterviewd.

Bij de werving van de wijkbewoners woog de bijdrage aan het revitaliseringsproces zwaarder dan het weerspiegelen van de diversiteit van de wijkbevolking. Hierdoor zijn acht van de twaalf geïnterviewde wijkbewoners van autochtone komaf. De overige vier geïnterviewde wijkbewoners hebben een Chinese achtergrond, een groep die van oudsher sterk vertegenwoordigd is in Katendrecht. Dit betekent overigens niet dat de allochtone wijkbewoners geen bijdrage hebben geleverd aan het opknappen van de wijk. De sleutelfiguren uit de wijk die grote inbreng hadden op de veerkracht van de wijk hebben echter voornamelijk een autochtone achtergrond.

Naast de 21 diepte interviews hebben er ook talloze korte gesprekken plaatsgevonden met wijkbewoners en andere mensen die in Katendrecht werken of de wijk goed kennen. Deze korte gesprekken vonden bijvoorbeeld plaats tijdens het meelopen bij de wijkorganisatie House of Hope of tijdens het bezoeken van het Verhalenhuis Belvédère. Hierdoor werd de dynamiek in de wijk goed zichtbaar en kwamen ook de allochtone wijkbewoners in beeld en aan het woord.

De meeste diepte interviews vonden plaats in Katendrecht bij de respondenten thuis of in één van de horecagelegenheden in de wijk. Vrijwel alle interviews hadden een informeel karakter en vooral de wijkbewoners vertelden zonder enige schroom hun verhaal. Dit leverde veel waardevolle momenten en gesprekken op. Zo barstten twee respondenten midden in een interview spontaan uit in het Katendrechts volkslied. Ook besloot één respondent, na de nodige whisky genuttigd te hebben, enkele wijkgeheimen te onthullen. Enkel de vertegenwoordigers van de commerciële en institutionele partijen spraken, vanwege hun belangen, minder vrijuit. Zo bleek de huidige problematiek rondom de ontwikkeling van de Fenixloodsen een gevoelig onderwerp. Dit vormde echter geen grote belemmering voor het uitvoeren van dit onderzoek.

De lengte van de interviews varieerde tussen de 30 minuten en tweeënhalf uur en in sommige gevallen kwamen meerdere respondenten aan het woord. Zo zijn er in totaal 21 respondenten aan het woord gekomen in de zeventien afgenomen interviews. Ook zijn sommige respondenten meerdere keren geïnterviewd om bijvoorbeeld extra informatie in te winnen of als de respondent zelf nog iets aan zijn of haar verhaal wilde toevoegen. Op één interview na zijn alle interviews opgenomen met een voice recorder voor verdere analyse.

Bij het afnemen van de interviews is gebruikt gemaakt van een mix aan methodes. Er is bewust gekozen voor informele en semigestructureerde interviews om de respondent te vrijheid te bieden zijn of haar verhaal te vertellen. Veel van de respondenten reageerden positief op deze methode en maakten gebruik van de geboden vrijheid door meer te vertellen over zijn of haar leven of door attributen verbonden aan hun betrokkenheid bij de revitalisering te tonen. Hierdoor werd de context van waaruit de respondenten handelden en reageerden op gebeurtenissen binnen de ontwikkeling van de Kaap zichtbaar.

Ook is er tijdens enkele interviews gebruik gemaakt van ‘*transect walks*’ om de wijk te ontdekken en om een goed beeld te krijgen van de binding, die deze respondenten hebben met Katendrecht. Deze interviewtechniek wordt veel gebruikt binnen de antropologie en nodigt de respondent uit om al wandelend te vertellen over het onderzoeksgebied.⁸³ De ‘*transect walks*’ gaven onder andere inzicht in de manier waarop de respondenten de ontwikkeling van de wijk hebben ervaren. Zo vertelden ze welke veranderingen in de buurt ze positief vinden of betreuren.

Archiefonderzoek

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van twee verschillende archieven uit het stadsarchief van de gemeente Rotterdam: het archief van de projectgroep stadsvernieuwing Katendrecht en het archief van de Katendrechtse Bewoners Organisatie (KBO). Beide archieven vormen een belangrijke bron van informatie en geven inzicht in het feitelijke revitaliseringproces en de mate van burgerparticipatie.

Het archief van de projectgroep stadsvernieuwing begint in 1974 en eindigt in 1991 en bestrijkt dus de gehele stadsvernieuwingsperiode in Katendrecht. Het is een groot archief en bevat alle relevante vergaderingsnotulen, brieven, beleidstukken en informatiekranen. Het archief is in zijn geheel in te zien en te bestuderen. Vanwege de omvang van het archief zijn voornamelijk de archiefstukken bestudeerd die de grote lijn binnen de stadsvernieuwing in Katendrecht in kaart brengen. Ook zijn de archiefstukken onderzocht die direct betrekking hebben op de burgerparticipatie en op de kernplekken binnen de wijk, zoals het Deliplein.

Het archief van de KBO begint in 1968 en eindigt in 2000. Het bevat ook stukken van haar voorgangers, zoals het wijkorgaan Katendrecht en de actiegroep AREKA. Het archief is slechts gedeeltelijk in te zien, omdat de KBO bezig is het te ordenen. De archiefstukken die wel zijn in te zien, komen uit de periode 1970-1990 en bevatten voornamelijk brieven gericht aan of van de bewonersorganisatie en de actiegroep. Deze archiefstukken zijn slecht geordend en vormen daarom een uitdaging om goed te bestuderen. Desondanks geven ze inzicht in de manier waarop de bewonersorganisatie probeerde de wijk te verbeteren en hoe de wijkbewoners het handelen van de instituties ervoeren. Ook binnen dit archief zijn hoofdzakelijk stukken onderzocht die aansloten bij de grote lijn van het verhaal.

Vanaf de jaren negentig zijn de beleidstukken en notulen van vergaderingen over de revitalisering van Katendrecht moeilijk te lokaliseren of verboden in te zien. Zo staat het archief van het Wijkbeheer Katendrecht onder embargo en was de gemeente Rotterdam niet bereid om sommige interne beleidstukken of notulen te delen. Dit probleem is op twee manieren opgelost. Allereerst zijn enkele beleidsstukken zoals bestemmingsplannen en gebiedsafspraken op het internet in te zien. Dit geldt ook voor enkele beleidstukken van de voormalige deelgemeente Feyenoord en de huidige gebiedscommissie Feyenoord. Ten tweede is deze leegte opgevuld door de belangrijkste professionele partijen binnen het revitaliseringsproces

---

⁸³ R. Chambers, ‘The origins and practice of participatory rural appraisal.’ *World Development*, 22 (7) (1994) 953-969, 953-969.

van Katendrecht te interviewen. Sommige respondenten deelden ook enkele beleidsstukken of notulen van vergaderingen. Hierdoor werd het mogelijk om een goed beeld te krijgen van de ontwikkelingen in Katendrecht na 1990.

Mediaonderzoek

In dit onderzoek is om verschillende redenen gebruik gemaakt van mediaonderzoek. De media heeft immers een grote invloed op één van de belangrijke factoren voor de revitalisering van een wijk: het imago. Hoewel de berichtgeving over een wijk niet geheel gelijk staat aan het imago van de wijk, speelt de media een cruciale rol bij het vormen van een wijkimago en kan een mediaonderzoek de veranderingen in het wijkimago gedeeltelijk in kaart brengen.

Ten tweede vormde het mediaonderzoek een aanvulling op de interviews die voor dit onderzoek zijn afgenomen. Zo zijn uitspraken van respondenten vergeleken met de manier waarop zij in het verleden in krantenartikelen reageerden op het revitaliseringsproces. Hierdoor wordt de betrouwbaarheid van de interviews verhoogd. Ook is de berichtgeving over Katendrecht gebruikt om de respondenten te confronteren met bepaalde gebeurtenissen of om hun geheugen op te frissen.

Tot slot is de berichtgeving over Katendrecht een enkele keer gebruikt als vervangende bron toen een belangrijke actor niet wenste mee te werken aan het onderzoek. Zo wilde de voorzitter van de KBO, Ben van Wevering, geen bijdrage leveren aan dit onderzoek, omdat de organisatie in 2015 ophoudt te bestaan. Gelukkig is hij regelmatig geïnterviewd door verschillende media. Door het bestuderen van deze interviews kan zijn rol en mening over de revitalisering van Katendrecht in kaart worden gebracht.

Krantenartikelen over de vooruitgang van Katendrecht vormden de basis voor het mediaonderzoek. Deze krantenartikelen zijn geselecteerd uit twee verschillende online databases: Delpher.nl en Lexisnexis.nl. De eerste database, Delpher, is een initiatief van de Koninklijke Bibliotheek en bevat miljoenen gedigitaliseerde artikelen uit kranten en tijdschriften uit de zeventiende eeuw tot en met de twintigste eeuw.⁸⁴ De tweede database, LexisNexis, bevat daarentegen krantenartikelen uit 1990 tot en met 2015.⁸⁵ Zo vullen de databases elkaar goed aan en is Delpher gebruikt voor het zoeken van krantenartikelen uit de periode 1974-1995 en LexisNexis voor de periode 1990-2015.

Aan de hand van zoektermen gerelateerd aan de veerkracht van Katendrecht zijn uiteindelijk ruim 400 artikelen geselecteerd. Deze krantenartikelen zijn vervolgens per jaar gegroepeerd en geanalyseerd. Er is geen gebruik gemaakt van een uitvoerige systematische inhoudsanalyse om veranderingen in de berichtgeving over Katendrecht in kaart te brengen, omdat het zwaartepunt van dit onderzoek ligt bij participerende observatie en *oral history*. De geselecteerde krantenartikelen zijn

⁸⁴ Koninklijke Bibliotheek, 'Over Delpher', *Koninklijke Bibliotheek*. < <http://www.delpher.nl/nl/platform/pages?title=over+delpher>. Geraadpleegd op 6-10-2015.

⁸⁵ Universiteit Leiden, 'LexisNexis Academic NL Nieuws' *Catalogi en Databases Bibliotheken (23-11-2010)*. < <http://www.bibliotheek.leidenuniv.nl/catalogi-databases/veelgebruikte-databases/lexisnexis.html>. Geraadpleegd op 6-10-2015.

daarentegen onderworpen aan een globale analyse waarbij vooral gekeken is naar de manier waarop Katendrecht in het nieuws kwam. Daarbij is uitgegaan van de veronderstelling dat veel negatieve berichtgeving over Katendrecht een negatieve invloed heeft op het imago van de wijk, en positieve berichtgeving het wijkimago positief beïnvloedt.

Hoofdstuk IV: Flanerende Historicus

Al wandelend door het schiereiland Katendrecht valt op dat het karakter van de wijk niet in één beeld is te vangen. De sfeer, omgeving en bouwstijl verschilt per straat en soms zelfs om de paar huizen. Elke fase in het revitaliseringsproces heeft duidelijk haar sporen achtergelaten op de Kaap. De voormalige havenfunctie van de wijk is ook nog steeds waarneembaar. Tijdens de wandeling is zichtbaar dat het verleden, heden en toekomst op de Kaap door elkaar heen lopen.

1ste
Katendrechtse
Hoofd

Plattegrond Katendrecht⁸⁶

Parkkwartier

Historische Woonkern

Polsgebied

Op het kruispunt tussen de Hillelaan en de Brede Hilledijk is dit in een oogopslag zichtbaar. Aan de Maashavenzijde zijn de bouwvakkers druk bezig met het bouwen van het nieuwe multifunctionele wooncomplex Musa, dat naast huurwoningen ook ruimte moet gaan bieden aan de evangelische school de Passie.⁸⁷ Deze flats vormen de eerste stap van de hervorming van het Polsgebied tot een stedelijke en dynamische mix van wonen, werken en uitgaan.⁸⁸ In de schaduw van deze roodkleurige flats bevindt zich het grauwe en grijze politiebureau, dat begin jaren tachtig tot onvrede van de wijkbewoners verhuisde van het midden van de wijk naar het Polsgebied.⁸⁹ Een saillant detail is de reclame van een erotische winkel op één van de lantaarnpalen

⁸⁶ 'Katendrecht' *Google Maps*. < <https://www.google.nl/maps/@51.9007334,4.4836332,16z>. Geraadpleegd op 12-10-2015.

⁸⁷ 'Musa Katendrecht', *Wooncompas* (2015). < <http://wooncompas.nl/musa-katendrecht-0>. Geraadpleegd op 4-10-2015.

⁸⁸ Stadsontwikkeling, Ruimtelijke ontwikkeling Rotterdam, *Katendrecht-Pols; bestemmingsplan* (Rotterdam 2012), 26. < <http://www.rotterdam.nl/DSV/Document/Bestemmingsplannen%20in%20procedure/Feijenoord/Katendrecht-Pols.pdf>. Geraadpleegd op 4-10-2015.

⁸⁹ 'Sluiting politiebureau zit Katendrecht niet lekker.' *Het Vrije Volk* (20-09-1980) 7. < <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010960661:mpeg21:a0273>. Geraadpleegd op 7-10-2015.

voor de ingang van de wijk. Ondanks de decennia lange aanwezigheid van prostitutie in de wijk wijst deze reclame niet langer richting Katendrecht, maar naar de nabij gelegen Afrikaanderwijk. De jaren dat de Kaap en prostitutie in één adem werden genoemd, lijken in het verleden te liggen.

Via dit kruispunt lopen er één autoweg en drie voetpaden de wijk in. Deze autoweg vormt de enige mogelijkheid om via de bus of met de auto de wijk in en uit te rijden en is om deze reden vaak erg druk. Het buitenste voetpad ligt langs de Maashavenkade en loopt door tot het uiterste puntje van de wijk waar het voormalige cruiseschip SS Rotterdam een vaste bestemming heeft gekregen. Het voetpad was tot eind twintigste eeuw nog grotendeels onderdeel van het havenbedrijf Hanno en vormt tegenwoordig een rustige wandelpromenade langs het water. De aangemeerde binnenvaartschepen en het uitzicht op de fabrieken aan de Maashaven doen terugdenken aan het havenverleden van Katendrecht.

De andere twee voetpaden lopen dwars door het Polsgebied naar de oude kern van de wijk. Lopend door het gebied is de revitalisatie nog niet zichtbaar. Achter de Musa flats en het politiebureau is een grote kale vlakte waar enkele auto's kunnen parkeren en bouw materiaal wordt geplaatst. Aan de rechterzijde bevindt zich het voormalig pakhuis en rijksmonument Santos. Dit pakhuis is in afwachting van herontwikkeling en wordt tijdelijk gebruikt als European China Centre. De ontwikkeling van het eigenlijke moderne European China Centre achter het pakhuis ligt al enkele jaren stil door onder andere onenigheid tussen de betrokken partijen. Ondanks verwoede pogingen van de gemeente om dit conflict op te lossen, zit er nog geen schot in de zaak.

Het pakhuis Santos.⁹⁰

⁹⁰ F. Swarttouw, 'Van veem naar loft?' *NLRTM Maasvlakte* (23-12-2004). < <http://nlrtm.nl/van-veem-naar-loft/>. Geraadpleegd op 12-04-2015.

De rode loper, het middelste voetpad, is aangelegd door de voormalige deelgemeente Feyenoord en een bewonersgroep. De grijze lijn in het midden van dit pad herinnert aan het treinspoor dat in het verleden door de wijk liep. De meeste bezoekers en wijkbewoners lopen echter over het meest rechtse voetpad langs een tegelbedrijf en een reeks autogarages. Op één van de ramen van het tegelbedrijf staat de leus van de gebiedscampagne ‘Kun jij de Kaap aan?’ en ‘Informatiecentrum Katendrecht’. De televisie kijkende vrouw achter de balie vertelt met een zware rokersstem dat het informatiecentrum intussen is verplaatst. De nalatigheid om de reclame te verwijderen, de graffiti over de rolluiken van de bedrijven, de kale plekken en leegstaande bedrijfsruimten geven het Polsgebied een rommelig en onguur imago. De plannen voor de ontwikkeling van het gebied liggen op de tekentafel en beloven een betere toekomst voor de entree van de wijk.

Historische woonkern

Vanaf het kruispunt tussen de Veerlaan en de Brede Hilledijk begint de historische woonkern van Katendrecht. Het gebied tussen de Tolhuislaan, Veerlaan en Fruitlaan is aan het begin van de twintigste eeuw gebouwd en vormt het hart van de wijk. Ondanks het feit dat de huizen vrijwel allemaal in dezelfde karakteristieke eind negentiende-eeuwse stijl zijn gebouwd, wisselt het straatbeeld enorm. Zo is de Atjehstraat geen schim meer van de levendige straat uit de jaren vijftig, zestig en zeventig. De straat maakt een armoedige indruk. Vrijwel alle winkels en cafés zijn verdwenen. Veel huizen zijn, in afwachting van renovatie, dichtgetimmerd met ijzergaas. Bovendien ligt er regelmatig vuil op de straat. Tijdens een huisbezoek met *House of Hope* aan een bewoonster van de Atjehstraat valt op, dat de kwaliteit van de huizen slecht is. Zo kraken de vloeren enorm en moet de bewoonster alle ramen afdekken met handdoeken om de tocht tegen te gaan.

De afgedekte ramen op de Atjehstraat.

Al wandelend vanaf de Atjehstraat naar het Deliplein valt op dat het straatbeeld compleet verandert. De woningen en winkels zijn, hoewel in dezelfde stijl als de huizen in de Atjehstraat, van hoge kwaliteit en er hangt, zeker op zonnige

dagen, een gezellige sfeer. Eén van de grootste publiekstrekkers op het Deliplein is de *Fenix Food Factory* in de oude havenloods, die goed inspeelt op de grootstedelijke trend om oude industriële gebouwen te hergebruiken als horecagelegenheid. De loods is bewust ongedwongen ingericht met veel verschillende tweedehands banken en simpele eetkramen om tegemoet te komen aan de levensstijl van de hippe hoogopgeleide bezoekers, die op zoek zijn naar authenticiteit en gezond streekgebonden voedsel. Naast deze doelgroep trekt de *Fenix Food Factory* opvallend veel toeristen. Zo laat een Belgische vader zijn kinderen verschillende stukjes kaas proeven en geniet een groep Spaanse studenten van biertjes die op de Kaap zijn gebrouwen.

Ook de andere horecagelegenheden op het Deliplein richten zich bewust op jonge, hippe en rijke Rotterdammers. De oorspronkelijke wijkbewoners lijken de horeca op het Deliplein links te laten liggen. Terwijl hij een dure biologische hamburger klaarmaakt, bevestigt de eigenaar van het lunch café Daily Deli dit beeld. De echte Kapenees, zoals de oorspronkelijke wijkbewoners zich noemen, verlangt volgens hem naar een simpele maaltijd aan een tafel met een plastic kleed.

Het Deliplein⁹¹

De welgestelde bezoekers en de moderne culinaire horecagelegenheden vormen een scherp contrast met het oude karakter van het Deliplein. Het plein, van oudsher het centrum van de wijk, stond vroeger bekend als een beruchte uitgaansplek met veel cafés, prostituees en havenarbeiders. Alleen de drukbezochte winkel van Tattoo Bob en namen van enkele horecagelegenheden, zoals het Meisje en de Matroos, herinneren nog aan het ruige verleden van het Deliplein.

⁹¹ 'Katendrecht de hotste wijk van Rotterdam' *Ginger Blue* (2-11-2014). < <http://www.ginger-blue.nl/rotterdam-katendrecht/>. Geraadpleegd op 6-10-2015.

Sinds 2012 is het Deliplein door middel van de Rijnhavenbrug verbonden met de populaire en hypermoderne Wilhelminapier. Wandelend over de brug valt de boeiende tegenstelling tussen beide schiereilanden op. De Wilhelminapier heeft door de moderne en imposante hoogbouw een zakelijk en grootstedelijk karakter. Het Deliplein en Katendrecht ligt in de luwte van het wolkenkrabber geweld. Bij het oversteken van de brug richting Katendrecht keert de menselijke maat terug. Het uitzicht over de Maas, de skyline van de Wilhelminapier en Katendrecht roept, getuige de vele slotjes met liefdesverklaringen aan de brug, een romantisch beeld op.

In de historische woonkern wisselen rommelige, ietwat grauwe sociale huurwoningen en in dezelfde stijl gerenoveerde huizen van welgestelde huiseigenaren elkaar af. Dit contrast creëert een spanning, die in de hele wijk voelbaar is. De gerenoveerde woningen, zoals de klushuizen aan de Tolhuislaan en de nieuwbouw aan de Veerlaan, zijn het eigendom van meer vermogende wijkbewoners, terwijl de rest van de bewoners van de historische woonkern woont in sociale huurwoningen. Dit verschil in achtergrond is niet alleen zichtbaar in het straatbeeld, maar ook merkbaar in de contacten tussen de wijkbewoners. Zo uitte één van de respondenten, een bewoner van een sociale huurwoning, tijdens een *transect walk* het gevoel, dat de rijkere bewoners op hem neerkijken. Ook was hij van mening, dat er vrijwel geen contact is tussen de nieuwe welgestelde wijkbewoners en de overige bewoners. Dit statement prikkelde de nieuwsgierigheid en vroeg om nader onderzoek.

Eerste Katendrechtse Hoofd

Na een wandeling over de Katendrechtse Straat en langs het leegstaande kantoor van de KBO op de Fruitlaan wordt de historische woonkern verlaten. Het straatbeeld en de dynamiek verandert opnieuw. Het gebied tussen het verlengde van de Katendrechtse straat en het Buizenpark was tot in de jaren zeventig nog onderdeel van de Rotterdamse haven. Gedurende de stadsvernieuwing zijn deze havens gedempt en zijn er nieuwe sociale huurwoningen gebouwd. De bolders op de hoek van de Katendrechtse straat herinneren nog aan het havenverleden, maar tegenwoordig is het een rustig woongebied waar voornamelijk 55-plussers en oorspronkelijke wijkbewoners wonen.

De woningen in dit gebied hebben vrijwel allemaal uitzicht op de Maas en vooral in de twee 55-plus flats is dit uitzicht indrukwekkend. Ook hebben veel straten en flats Opzoomersterren. Deze beloning voor een bijdrage aan het participatieproject Opzoomeren doet vermoeden dat er tijdens de jaren negentig, de hoogtijdagen van de beweging, sprake was van een hechte gemeenschap in dit gebied.

Opzoomersterren op de 55plus flat.

Parkkwartier en Tweede Katendrechtse Hoofd

Naast het Eerste Katendrechtse Hoofd ligt misschien wel het meest homogene gebied van de wijk. De woningvoorraad in het tweede Katendrechtse Hoofd en het Parkkwartier bestaat voornamelijk uit particuliere eengezinswoningen en dure appartementen. Ze zijn in de afgelopen vijftien jaar gebouwd. De bewoners zijn vermogend, in vergelijking met veel wijkbewoners uit de historische woonkern. In dit gebied is de drukte van het stadscentrum ver weg. Deze rust wordt gecreëerd door het grote Kaappark en het uitzicht op de Maas, dat een weidse indruk maakt. De vormgeving van de woningen vormt een trendbreuk met bijvoorbeeld de negentiende-eeuwse stijl van de historische woonkern. Zo zijn de eengezinswoningen aan de Walhallalaan groter en hebben de vrije kavel woningen een modern uiterlijk.

De bewoners van dit gedeelte van de wijk behoren tot de intellectuele en creatieve bovenlaag van de maatschappij. Zo hielden de bewoners een buurtbarbecue waarbij de aankleding van de eettafel en de sfeer niet had misstaan in een lifestyle magazine. Ook de hippe en dure racefietsen in de voortuin of in de woonkamer en de moderne inrichting van de huizen, dragen bij aan dit beeld. Was de buurtbarbecue een uiting een hechte buurtgemeenschap of slechts een eenmalige activiteit?

Eén van de meest opvallende verschijningen in dit gebied is de evangelische Chinese kerk aan het Donarpad. Sinds 2008 is de kerk hier gevestigd. Samen met de Aziatische supermarkt aan de Tolhuislaan herinnert de aanwezigheid van deze kerk aan het Chinese verleden van Katendrecht. Al vanaf het begin van de twintigste eeuw kent Katendrecht een grote Chinese gemeenschap. Hoewel deze de afgelopen

decennia is geslonken bepalen zij nog steeds een gedeelte van het straatbeeld van de wijk.

Het Kaappark met op de achtergrond de vrije kavelwoningen.⁹²

Conclusie

Samengevat is Katendrecht wat betreft vormgeving en dynamiek op te delen in vier verschillende gebieden: het Polsgebied, de historische woonkern, de nieuwbouw uit de stadsvernieuwingsperiode en de nieuwbouw op het tweede Katendrechtse Hoofd en het Parkkwartier. Elk van deze gebieden heeft een iets andere sfeer en straatbeeld. Zo vormt het rommelige Polsgebied een scherp contrast met het strak gebouwde Parkkwartier.

Wandelend door de wijk worden de sporen van de revitalisering zichtbaar. Soms subtiel, zoals bij de kluswoningen in de historische woonkern, maar soms ook overduidelijk zoals in het Parkkwartier op het voormalige haventerrein van Hanno. Katendrecht heeft de afgelopen veertig jaar een enorme verandering doorgemaakt en is steeds in ontwikkeling. Koos Goedknecht, een oorspronkelijke wijkbewoner, vatte tijdens een wandeling door de wijk de verandering in het straatbeeld van de Kaap geestig samen: “*Vroeger werd je voor je klote gereden door een souteneur en nu door een yup op een bakfiets met drie kinderen.*”

---

⁹² ‘het Kaappark’, *Wonder City + Landscape*. < <http://wonder-cl.com/kaap-park/>. Geraadpleegd op 12-10-2015.

Hoofdstuk V: De stadsvernieuwing 1974-1991

De Rotterdamse stadsvernieuwingsaanpak tussen 1974 en 1991 vormt de eerste fase van de revitalisering van Katendrecht. Eind jaren zestig was Katendrecht een kleine geïsoleerde woonwijk te midden van de havenindustrie en de prostitutie. Er woonden in 1968 ruim 3500 mensen in 1248 woningen.⁹³

De stadsvernieuwing is op te delen in vijf stadia: de aanloop, de opstartfase waarin de plannen voor het verbeteren van de wijk werden ontwikkeld, het begin van de renovatie van de woningvoorraad, de nieuwbouw op de gedempte havens en de afbouw.

De aanloop

De aanwijzing van Katendrecht als stadsvernieuwingswijk was een gevolg van verschillende processen binnen en buiten de wijk. Binnen Katendrecht veranderde de sfeer, onder andere door de komst van Haagse pooiers, gedurende de jaren zestig en begin jaren zeventig. Hierdoor werd de roep om verwijdering van de prostitutie onder de wijkbewoners steeds luider.

Voor de komst van pooiers en prostituees uit andere steden en streken van Nederland leefde de wijkbevolking op goede voet met de prostituees. Ze werden vaak liefkozend tantes genoemd en maakten onderdeel uit van de wijkgemeenschap. De aanwezigheid van de prostitutie vormde ook een belangrijke bron van inkomsten voor veel wijkbewoners. Zo timmerden enkele mannen kamers voor de prostituees en ruimden vrouwen de kamers voor hen op. Ook de kinderen waren gewend aan de aanwezigheid van de prostituees en verdienden een extra zakcentje door boodschappen voor hen te doen.

Naast de aanwezigheid van prostituees waren er in Katendrecht voor de stadsvernieuwing veel cafés, dancings en tattooshops, die vooral werden bezocht door havenarbeiders en zeelui vanuit uit alle windstreken. Ook waren er in de wijk twee opiumkits waar Chinezen opium gebruikten en verhandelden. Op het eerste gezicht lijkt deze combinatie van drank, drugs en prostitutie een voedingsbodem voor problemen. De wijkbewoners kijken echter met veel plezier terug op deze tijd en hebben zich naar eigen zeggen nooit onveilig gevoeld. *“Ik heb echt een prachtige jeugd gehad”*, vertelt Peter Yin: *“Je had echt alles hier. We hadden drie clubhuizen waar je altijd terecht kon en ook op het haventerrein kon je spelen. Iedereen kende je en er kon je eigenlijk niks gebeuren. De sociale controle was enorm. We waren dan wel geen familie, maar het was een erg hechte gemeenschap.”* De andere oorspronkelijke wijkbewoners die voor dit onderzoek geïnterviewd zijn, herkennen zich in dit beeld.

Toch was Katendrecht in deze periode volgens dezelfde wijkbewoners een keiharde en rauwe wereld waarin, zeker op het Deliplein, elke avond gevochten werd door dronken havenarbeiders. Het bleef echter meestal bij vuistgevechten en de wijkbewoners waren, opgegroeid tussen dit geweld, niet anders gewend. Daarbij was

---

⁹³ Stadsarchief Rotterdam, 896 Archief van Katendrechtse Bewoners Organisatie, 1968-2000, inv.nr. 92

geweld één van de manieren waarop de sociale controle in de wijk werd gehandhaafd. Zo vertelt Jaap de Vlieger, wijkagent tussen 1970 en 1974, dat de politie zowel op de vuist ging met de dronken havenarbeiders als met de wijkbewoners om problemen op te lossen. Ook respect voor ouderen werd, volgens Peter Yin, afgedwongen met geweld.

Halverwege de jaren zestig werd het evenwicht in de wijk verstoord. Niet alleen de komst van pooiers en prostituees uit Den Haag en Brabant, maar ook de intrede van heroïne en de toename van gewapend geweld, lagen hier aan ten grondslag. De wijkbewoners kwamen steeds vaker tegenover de pooiers te staan en veel wijkbewoners, waaronder veel gezinnen, verhuisden uit de wijk. *“Twee familieleden van mij moesten door de komst van die pooiers ineens verhuizen”*, vertelt Anton van der Maat: *“Dat pikte ik niet! Het was tijd om actie te ondernemen.”*

Ook het negatieve imago van Katendrecht droeg bij aan de actiebereidheid van de wijkbewoners. Het stigma hoerenwijk zorgde ervoor, dat de Katendrechtse kinderen op de scholen werden gepest en dat volwassenen banen werden ontzegd. *“Als we de Kaap verlieten vertelden we vaak niet eens, dat we uit Katendrecht kwamen. Anders gingen ze er vanuit, dat we moordenaars en hoeren waren en konden we de baan vergeten”*, vertelt Peter Yin: *“We vertelden dan maar dat we in Rotterdam Zuid woonden.”* Deze discriminatie frustreerde de wijkbevolking en voor velen van hen was de maat vol: de prostitutie en drugshandel moesten verdwijnen.

Deze omslag in de houding van de wijkbevolking ten aanzien van de prostitutie, drugshandel en geweld valt te verklaren vanuit het NIMBY effect en leidde tot de oprichting van het wijkorgaan Katendrecht in 1968. Het wijkorgaan werd al snel door de gemeente erkend als volwaardige organisatie en gesprekspartner. Het had als primair doel de prostitutie te verwijderen uit Katendrecht. Hendrik Jan Roethof, toen lid van de PvdA-Tweede Kamerfractie, raadde het wijkorgaan aan zoveel mogelijk de publiciteit te zoeken om zo aandacht te vragen voor hun strijd tegen de pooiers. Daarbij maakte het volgens Roethof niet uit of het wijkorgaan positief of negatief in het nieuws kwam. Het ging vooral om krijgen van publiciteit en het inspelen op de macht van de media, wat volgens hem zou leiden tot ingrijpen van instituties.

Dit advies vormde de basis voor een agressieve campagne van het wijkorgaan tegen de prostitutie. De wijkbewoners plakten grote delen van de wijk en de stad vol met flyers met daarop leuzen zoals “Katendrecht Woonwijk!” of vroegen door middel van creatieve acties aandacht voor hun strijd. Hierbij hanteerden ze guerrilla tactieken en schuwden ze het gebruik van geweld niet. *“Het was eigenlijk net een oorlog”*, vertelt de oprichter en voormalig voorzitter van het wijkorgaan Herman van Eijk: *“We moesten strategisch handelen om niet gepakt te worden door de politie. Zo hadden twee oude vrouwen aan de Atjehstraat geklaagd over geluidsoverlast van seksbioscopen. Smit en Simons, twee bordeelhouders, hadden vervolgens de ruiten van deze oude dames ingegooid. Ik heb toen een paar wijkbewoners bij elkaar getrommeld en voorgesteld de ruiten van de seksbioscopen in te gooien. Je moet die gasten niet het idee geven, dat ze de baas zijn in de wijk! We zijn, terwijl ik mijn verjaardag vierde, met twee groepen gaan rauzen en daarna snel met één groep*

teruggekeerd naar mijn huis. Na tien minuten stond de politie voor de deur en vroegen ze mij of ik iets wist van onze actie. Ik vertelde natuurlijk, dat we mijn verjaardag aan het vieren waren en dat ik van niks wist. Kon die agent ons niks maken.”

Bewonersprotest op het Stadhuis.⁹⁴

Ook de pooiers voerden actie en streden voor het behoud van hun bordelen, seksclubs en seksbioscopen, waardoor de situatie in het begin van de jaren zeventig meerdere malen escaleerde. Zo is de wijk enkele keren afgesloten door de politie om te voorkomen dat de strijd uit de hand liep. Ook hebben Bordeelhouders het gebouw van het wijkorgaan tweemaal in de brand gestoken.⁹⁵ In 1974 hief het wijkorgaan Katendrecht zich op, vanwege gebrek aan steun van de gemeente bij het bestrijden van de prostitutie.⁹⁶ Na de opheffing richtte een grote groep wijkbewoners de actiegroep Red Katendrecht, AREKA, op. Deze groep gebruikte dezelfde tactieken en had hetzelfde doel: Katendrecht vrij maken van prostitutie.

Het heeft lang geduurd voordat de gemeente Rotterdam besloot te luisteren naar de eisen van de wijkbevolking. Oud-wethouder wijkaangelegenheden Wim van der Have erkent dat burgemeester Thomassen daarbij eerst een grote fout maakte door voor te stellen van Katendrecht een prostitutiegebied te maken en de bewoners te verhuizen naar een andere Rotterdamse wijk. Dit voorstel wakkerde de woede van de wijkbevolking verder aan. Pas met het aantreden van het nieuw gekozen PvdA

⁹⁴ B. van Wevering, privécollectie van de Katendrechtse bewonersorganisatie.

⁹⁵ 'Weer brandstichting op Katendrecht', *Nederlands Dagblad* (25-05-1974) 13. <
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010633261:mpeg21:a0183>. Geraadpleegd op 02-10-2015.

⁹⁶ Stadsarchief Rotterdam, 825 Archief van de Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht te Rotterdam, 1974-1991, inv.nr. 7.

bestuur en de komst van burgemeester van der Louw in 1974 kwam het verwijderen van de prostitutie uit Katendrecht op de gemeentelijke agenda.⁹⁷

Deze ontwikkelingen binnen Katendrecht vielen samen met de protesten in andere Rotterdamse wijken, die al eerder in de historiografie zijn beschreven. Het protest van de bewoners van de oude volkswijken in en rondom het stadscentrum richtte zich tegen het gemeentebestuur en eiste van de gemeente Rotterdam, dat hun wijken werden opgeknapt. Na decennialang genegeerd te zijn door de gemeente vonden deze stadsbewoners, net als de Katendrechters, een luisterend oor bij het in 1974 gekozen PvdA stadsbestuur. Het nieuwe stadsbestuur was bang haar achterban uit de oude wijken te verliezen en maakte daarom samen met deze wijkbewoners een beleid om hun buurt te verbeteren.⁹⁸ Het Rotterdamse stadsvernieuwingsbeleid was geboren, en in april 1975 werd Katendrecht door de installatie van de projectgroep stadsvernieuwing Katendrecht officieel één van de negen stadsvernieuwingswijken.⁹⁹

Moeizame start

Op twee april 1974 verscheen, nadat Katendrecht maandenlang negatief in het nieuws was geweest, in het Vrije Volk het achtergrondartikel 'Feeststemming bij start opknappen Katendrecht'. De schrijver stelt dat de wijkbewoners met man en macht proberen het imago van Katendrecht te verbeteren. Het enthousiasme en vertrouwen in de stadsvernieuwingsaanpak is groot onder de wijkbevolking, volgens de schrijver. Ook Fred Blokhuisen, de eerste gemeentelijke projectleider van projectgroep stadsvernieuwing Katendrecht, is optimistisch en vertelde in het artikel dat de eerste woningen door de gemeente worden aangekocht om te renoveren.¹⁰⁰ De opstartfase van de stadsvernieuwing bleek in werkelijkheid echter moeizaam te verlopen.

Eén van de belangrijke doelen binnen de stadsvernieuwing was de democratisering van het beleid. De wethouder Stadsvernieuwing, Jan van der Ploeg, vond dat het ging om het aanbrengen van aanpassingen in de directe leefomgeving van de wijkbewoners.¹⁰¹ Zowel de wijkbewoners als het stadsbestuur vonden het daarom noodzakelijk, dat de wijkbewoners medezeggenschap kregen. Na vele vergaderingen tussen het stadsbestuur en de bewoners van de oude stadswijken kreeg de democratisering vorm in de Verordening Organisatie Stadsvernieuwing. Hierin werd onder andere bepaald, dat wijkbewoners zitting kregen in de projectgroep. De democratisering werd verder versterkt door de projectgroepen in de stadsvernieuwingswijken te plaatsen, door de ambtenaren in de projectgroepen via een mandateringregeling de macht te geven bindende beslissingen te nemen en door bij nieuwbouwprojecten de toekomstige bewoners medezeggenschap te geven. De democratisering van de stadsvernieuwing betekende een breuk met het traditionele

⁹⁷ 'Nieuwe bordelen worden gesloten' *Het Vrije Volk* (14-01-1975) 2. <
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010958665:mpeg21:a0090>. Geraadpleegd op 8-10-2015.

⁹⁸ LISWO en dS+V, *Rotterdam binnenstebuiten en ondersteboven*, 17-18.

⁹⁹ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 18.

¹⁰⁰ H. Maas, 'Gezellige Kaap of een groot bordeel?', *Het Vrije Volk* (21-08-1974) 13. <
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010958543:mpeg21:a0248>. Geraadpleegd op 8-10-2015.

¹⁰¹ Van der Ploeg, 'Naar een stadsvernieuwingsbeleid', 29-30.

top down beleidsproces, waarbij het beleid werd gemaakt door instituties buiten de wijk. Het beleid werd voortaan gevormd in de wijk.¹⁰²

Al voor de vorming van de projectgroep waren in Katendrecht de eerste tekenen van de democratisering van het stadsvernieuwingsbeleid zichtbaar. Zo organiseerde Fred Blokhuisen in het voorjaar van 1974 straatvergaderingen, waarin de wijkbewoners hun mening over de wijk konden ventileren. Hoewel in vrijwel elke straat een vergadering is gehouden, wordt er in de notulen van deze vergaderingen geklaagd over een lage opkomst. Slechts zestien procent van de wijkbewoners blijkt een straatvergadering te hebben bezocht.¹⁰³ De aanwezigen verwijten de thuisblijvers laksheid en een afwachtende houding. Ook geven enkele wijkbewoners aan dat hun burens bang zijn voor intimidatie van de bordeelhouders als zij betrokken zouden raken bij de stadsvernieuwing.¹⁰⁴ Een andere mogelijke verklaring voor de lage opkomst is het feit, dat de stadsvernieuwing voor veel wijkbewoners een nieuw fenomeen was. Hierdoor waren zij mogelijk niet op de hoogte van de betekenis en bedoeling van de straatvergaderingen.

De klachten van de wijkbewoners bleken in vrijwel elke straat hetzelfde te zijn. De Katendrechtse klaagden over grote onderwerpen, zoals slecht onderhouden huizen, overlast van bedrijven in de wijk, de prostitutie en stigmatisering, maar ook over kleinere zaken zoals hondenpoep en slechte bestrating. In enkele straten uitten bewoners de wens om snel en massaal in actie te komen en van Katendrecht een woonwijk te maken.¹⁰⁵ Ze moesten echter nog een klein jaar wachten op de oprichting van de projectgroep.

De eerste projectgroep-vergaderingen tussen april en november 1975 hadden een vrij geïmproviseerd en rommelig karakter. De projectleider en de negen bewonersleden, die vanuit AREKA alle wijkbewoners vertegenwoordigden, moesten gezamenlijk uitvinden hoe ze de projectgroep wilden vormgeven. Er was immers geen bestuurlijk model dat kon worden gekopieerd. Bovendien ontbraken er tijdens de eerste vergaderingen een assistent-projectleider en een sociaal begeleider, die de bewonersleden moesten ondersteunen. Dit zorgde voor veel misvattingen over de rol van de projectleider en de bewonersleden. Zo hebben Blokhuisen en AREKA in de beginfase meerdere keren frustraties door communicatieproblemen moeten gladstrijken.¹⁰⁶

Het vormgeven van de projectgroep betekende, dat er gezocht moest worden naar een assistent-projectleider en een sociaal begeleider. De taakomschrijving van de projectgroep moest worden geformuleerd. Er moest worden bedacht hoe de wijkbewoners konden worden geïnformeerd en er moest een vergaderstructuur worden afgesproken. Elk van deze processen werd door Blokhuisen uitvoerig

---

¹⁰² A., Liedorp, 'Stadsvernieuwing en democratisering' in: de Klerk, L.A. (red) *Stadsvernieuwing in Rotterdam* (Den Haag 1982) 33-68, 43-67.

¹⁰³ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 7.

¹⁰⁴ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 6.

¹⁰⁵ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 6.

¹⁰⁶ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 18. En: GAR, 896 Archief van Katendrechtse Bewoners Organisatie, 1968-2000, inv.nr. 6.

besproken met de bewonersleden en langzaam ontstond er een duidelijke structuur binnen de projectgroep. Zo werd er afgesproken één keer in de twee weken te vergaderen, waarbij de bewonersleden dertig gulden presentiegeld kregen per vergadering. Ook besloten ze de wijkbewoners te informeren door middel van een wijkkrant en pamfletten.¹⁰⁷

In de definitieve taakomschrijving noemt Blokhuisen het opknappen van de wijk en het maken van een bestemmingsplan als de belangrijkste taken van de projectgroep. Ook benadrukt hij meerdere keren het belang van burgerparticipatie binnen het stadsvernieuingsproces en schrijft hij optimistisch: “*Echte en eerlijk bedoelde medeverantwoordelijkheid van betrokkenen werkt versnellend in plaats van vertragend.*”¹⁰⁸ Een spannende bewering, die later enigszins werd ontkracht.

Na deze eerste maanden kenmerkt de opstartfase van de stadsvernieuwing in Katendrecht zich door drie met elkaar verbonden processen: het maken van een bestemmingsplan, het aankopen en renoveren van de woningvoorraad en de strijd tegen de prostitutie.

Het planproces voor het ontwikkelen van het bestemmingsplan kende drie stappen: het formuleren van de randvoorwaarden, het vormen van doelstellingen en het maken van een beleidsplan. Op tien juni 1976 werden de randvoorwaarden die de projectgroep opstelde goedgekeurd door de gemeenteraad. Deze randvoorwaarden voor het opknappen van Katendrecht verschilden op twee belangrijke punten met de andere stadsvernieuwingswijken. De prostitutie moest worden verwijderd en het kosmopolitische karakter van Katendrecht moest worden behouden. De overige randvoorwaarden, zoals de voorkeur voor het realiseren van sociale woningbouw en het streven naar een evenwichtige leeftijdsopbouw, kwamen overeen met de andere stadsvernieuwingswijken.¹⁰⁹

Het beleidsplan werd in mei 1977 gerealiseerd en bevatte de randvoorwaarden, doelstellingen en een momentopname van de situatie in Katendrecht. De doelstellingen maken duidelijk dat de wijkbewoners een belangrijke stem hadden bij het opstellen van het beleidsplan. Zo mocht de huur niet worden verhoogd, omdat het volgens hen om achterstallig onderhoud ging. Ook wilde de Katendrechtse voorrang krijgen bij woningen in de nieuwbouw en moesten de bedrijven die overlast veroorzaakten uit de wijk worden verplaatst.¹¹⁰

Katendrecht worstelde echter al jaren met een vertrekoverschot. Zo kende de wijk tussen 1971 en 1976 gemiddeld een afname van 138 mensen per jaar. Hierdoor daalde het inwonersaantal tussen 1967 en 1976 van 3733 bewoners naar 2468 bewoners. Vooral de autochtone gezinnen verlieten de wijk. Het aantal alleenstaande autochtonen bleef in deze periode gelijk. Om die reden was in 1975 25,9 procent van de wijkbevolking alleenstaand, twee keer zoveel als het gemiddelde aantal alleenstaanden in Rotterdam.

¹⁰⁷ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 18.

¹⁰⁸ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 20.

¹⁰⁹ GAR, 896 Archief van Katendrechtse Bewoners Organisatie, 1968-2000, inv.nr. 92.

¹¹⁰ Ibidem.

Tegelijk met het vertrek van de autochtone gezinnen steeg het aantal allochtone gezinnen in de wijk. Hierdoor was in 1976 een kleine achttien procent van de wijkbevolking van allochtone komaf. In vergelijking met het gemiddelde aantal allochtonen in Rotterdam in 1976 was dit aantal drie keer zo hoog. In het beleidsplan noemde de projectgroep de slechte kwaliteit van de woningen en de leefomgeving als reden voor het vertrekoverschot.¹¹¹ In eerste instantie lijkt het vertrekoverschot en de komst van de allochtonen te kunnen worden verklaard vanuit de successiethorie. De welgestelde autochtone gezinnen verhuizen per slot van rekening waarna vervolgens de vaak armere migranten hun woningen betrekken. De woonwenstheorie is echter een plausibelere verklaring, omdat oud-wijkbewoners in gesprekken aangaven dat zij ondanks een sterke binding met de wijk moesten verhuizen. Het gebrek aan geschikte eengezinswoningen en de toename van geweld en prostitutie lagen hieraan ten grondslag. De woonwensen van de autochtone gezinnen kwamen dus niet langer overeen met de kenmerken van hun omgeving. Zij konden niet wachten op de mogelijke positieve effecten van de stadsvernieuwing. Een verandering in sociaaleconomische positie van deze gezinnen vormde dus geen directe aanleiding voor de verhuisbeweging.

Het aankopen van particuliere woningen en de start van de renovatie van de woningvoorraad verliep tijdens de opstartfase moeizaam. Zo schreef de projectgroep in september 1976 in de wijkkrant: *“Eerlijk gezegd kunnen we in deze krant niet aankomen met geluiden over prachtig verbeterde woninkjes en hoe fijn en soepel het allemaal gaat. Renovatie blijkt een gebeuren te zijn met vele haken en ogen eraan en een warwinkel van mogelijkheid en vooral onmogelijkheden.”*¹¹² Eén van de uitdagingen was het enthousiasmeren van de wijkbevolking. *“Bij de start van de eerste renovatieprojecten moesten we de bewoners zien mee te krijgen”*, vertelt Herman van Eijk: *“We begonnen in straten waar geen prostituees zaten, omdat we anders moesten knokken. We riepen de bewoners op om te komen praten over de renovatie, maar er kwam bijna niemand. Toen heb ik een affiche gemaakt met daarop de tekst ‘Projectgroep gaat woningen slopen in de Rechthuisstraat’. Een leugen natuurlijk, maar het werkte wel: de bewoners stonden bijna gelijk op de stoep. We hebben toen rustig uitgelegd wat de plannen waren en langzaam stonden steeds meer bewoners open voor de renovatie van hun huizen.”* Zo slaagde de projectgroep er in, door slim in te spelen op het eigen belang van de wijkbewoners, de betrokkenheid van de wijkbevolking bij de stadsvernieuwing te vergroten.

Ook de poging van de gemeente om de woningen van particuliere huisbezitters aan te kopen begon eind jaren zeventig langzaam te lopen. Zo verschijnt er in 1979 in de novembereditie van de wijkkrant een grote centerfold waarin het opkopen van de panden van de huisbaas van Santen wordt gevierd.¹¹³ In tegenstelling tot de andere stadsvernieuwingswijken verliep het gemeentelijk aankoopbeleid in Katendrecht door de aanwezigheid van de prostitutie echter een stuk minder

---

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 3.

¹¹³ Ibidem.

voortvarend. Het ontbrak de gemeente nog aan de juiste juridische middelen om de bordelen te sluiten.

Het uitblijven van resultaten in de strijd tegen de prostitutie frustreerde de wijkbewoners en zorgde ervoor dat AREKA de gemeente onophoudelijk onder druk zette. Wim van der Have, de wethouder verantwoordelijk voor het verwijderen van de prostitutie, roemt terugkijkend op de strijd de communicatie tussen de gemeente en de wijkbewoners: *“Als AREKA van plan was actie te ondernemen dan spraken we met ze af en luisterden we naar elkaar. In de twee jaar, 1975-1977, dat zij geen actie zouden ondernemen en mij de kans gaven een oplossing te vinden voor het prostitutieprobleem, waren er veel spannende momenten. Maar ook tijdens deze moeilijke momenten waren dingen bespreekbaar. Met de pooiers was het daarentegen een stuk lastiger communiceren. Eén pooier, Rinus Smit, heeft zelfs met een geweer op mijn deur geschoten.”* Tijdens de opstartfase was er geen zicht op een oplossing voor het prostitutieprobleem. Zo leverde elk voorstel om de prostitutie te verplaatsen naar een andere plek in Rotterdam protest op van de stadsbewoners. Pas halverwege de jaren tachtig werden de eerste resultaten geboekt.

Bewonersprotest tegen uitbreiding van de meelfabriek en prostitutie.¹¹⁴

Overgangsfase

“Er is de laatste jaren door de bewoners een gevecht geleverd om van Katendrecht een woonwijk te maken en daar begint het nu naar te groeien.” Hoopvol besprak de opvolger van Fred Blokhuisen, Filip Kolet, in het Vrije Volk van 29 april 1981 de voortgang van de stadsvernieuwing in Katendrecht. Verschillende sleutelfiguren spraken in dit artikel van een omslagpunt in de ontwikkeling van de wijk. De renovatie kwam aardig op gang en voor het eerst in bijna 100 jaar werden er nieuwe

¹¹⁴ B. van Wevering, privécollectie van de Katendrechtse bewonersorganisatie.

woningen gebouwd in Katendrecht. Ook de prostitutie leek langzaam af te nemen.¹¹⁵ De wijk bevond zich in het begin van de jaren tachtig in een overgangsfase.

In september 1980 werd na vijf jaar voorbereiding het bestemmingsplan Katendrecht Vuist ingestemd door de gemeente Rotterdam. Deze coproductie van de projectgroep en de wijkbewoners luidde het daadwerkelijke begin in van de stadsvernieuwing in Katendrecht. Het bestemmingsplan bevatte, naast de eerder beschreven taakomschrijving, randvoorwaarden en doelstellingen, ook de taakverdeling en een beschrijving van de situatie in Katendrecht.¹¹⁶

De uitvoering van het bestemmingsplan was in handen van de projectgroep, de woningbouwcorporatie Onze Woongemeenschap en de wijkbewoners. *“Tussen deze partijen was er een duidelijk taakverdeling”*, vertelt Han Meyer, de assistent-projectleider binnen de projectgroep in Katendrecht gedurende jaren tachtig: *“Er was een vaste kern in de projectgroep bestaande uit de projectleider, de assistent-projectleider en een inspraakbegeleider. Samen met de twee vaste secretaresses en de negen wijkbewoners vormden wij de vaste kern. Verder kwamen er naar gelang andere diensten bij. De projectleider was het gezicht naar buiten toe. Hij onderhield het contact met de gemeente. Ik was meer verantwoordelijk voor alle interne zaken, zoals het voorzitten van de planteam, en had veruit het meeste contact met de wijkbewoners.”*

Door de strijd tegen de prostitutie was er volgens Meyer een constante discussie gaande tussen het stadsbestuur en de wijkbewoners: *“Hierdoor ontstond er eigenlijk een spannend spel. De projectleider kreeg consignes mee van de gemeente, maar vertelde dan tegen de gemeente: ‘Hier kan ik niet mee terug naar de wijk. Dan word ik geslacht!’ Vervolgens stelde de gemeente de eisen een beetje bij. Andersom vertelde ik tegen de bewoners, dat zij hun eisen moesten aanpassen, omdat de projectleider dat nooit goedgekeurd kreeg door het stadsbestuur. Het vinden van een balans tussen wat het stedelijke bestuur en de bewoners wilden, werd een extra taak binnen de projectgroep.”*

De voortdurende discussie tussen de wijkbewoners en de gemeente zorgde regelmatig voor vertraging binnen stadsvernieuwingsprojecten. Volgens Meyer was dit onontkoombaar: *“Burgerparticipatie werkt van nature vertragend. De bewoners zijn per definitie onprofessioneel en ik was daarom veel tijd kwijt om zaken uit te leggen.”* Hij wijst echter terecht op het belang van het bereiken van een overeenkomst tussen de gemeente en de wijkbewoners: *“De burgerparticipatie zorgde ervoor, dat het handelen van de gemeente werd gesteund. Ook werd de kans op bewonersprotesten kleiner, waardoor die vorm van vertraging werd weggenomen.”* Aan de ene kant werkte burgerparticipatie dus vertragend, maar aan de andere kant ook versnellend, omdat mogelijke crises door het overleg werden voorkomen.

Eind 1980 en begin 1981 bleek echter, dat de inspraak binnen stadsvernieuwing in Katendrecht slecht verliep waardoor de stadsvernieuwing verdere

¹¹⁵ T. Verhey, ‘Katendrecht slaat nieuwe wegen in’, *Het Vrije Volk* (29-04-1981) 1. <
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010960831:mpeg21:a0488>. Geraadpleegd op 8-10-2015.

¹¹⁶ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 23.

vertraging opliep. De bewoners klaagden dat ze te weinig informatie kregen over de renovatie en nieuwbouwprojecten.¹¹⁷ Dit bevestigde de projectgroep in een brief naar de stuurgroep Stadsvernieuwing.¹¹⁸ De inspraakproblemen werden veroorzaakt door onervarenheid bij de ambtenaren in de projectgroep en vooral door de eenzijdige doelstelling van AREKA. *“Het ging bij AREKA eigenlijk maar om één ding: de prostitutie moest uit de wijk verdwijnen.”* vertelt Meyer, *“Ze maakten daarbij de stadsvernieuwing dienstbaar aan hun strijd tegen de prostitutie. Het werd een middel om politieke druk op de ketel te houden.”* Er moest een nieuwe bewonersorganisatie worden gevormd om de inspraak goed te organiseren.

De overgang van de actiegroep AREKA naar de brede bewonersorganisatie KBO was een vrij intensief proces, dat een kleine twee jaar heeft geduurd. Het proces werd onder andere vertraagd door een conflict tussen Herman van Eijk en AREKA. De wijkbewoners in AREKA verweten van Eijk, dat hij vanwege meerdere functies dubbele belangen had en dat hij wijkbewoners slecht informeerde. Het conflict leidde tot het aftreden van Herman van Eijk als lid van AREKA en van de projectgroep.¹¹⁹ *“Op een gegeven moment had ik vijf petten op en daar kreeg ik problemen mee. Maar niemand anders wilde het doen. Dan doe ik dat toch!”*, vertelt hij nog steeds verbitterd: *“De anderen waren niet geschikt voor de functies. Te zwak. Ik voelde mij verantwoordelijk voor de wijk Katendrecht. Dat was mijn drive en ik wilde alles doen om de wijk te verbeteren.”*

Na het aftreden van Herman van Eijk en het creëren van een goede organisatiestructuur werd in het begin van 1983 de KBO opgericht. De nieuwe bewonersorganisatie had als doelstelling een goed woon- en leefmilieu voor bewoners te creëren en vond, dat de bewoners de baas moeten zijn in eigen wijk. De KBO wilde daarom zoveel mogelijk invloed uitoefenen op beslissingen die een grote impact hadden op de wijk.¹²⁰ De komst van de KBO zorgde ervoor, dat de verantwoordelijkheid voor het regelen van inspraak verschoof van de projectgroep naar de bewonersorganisatie. Hierdoor professionaliseerde de samenwerking tussen de bewoners, gemeente en de woningcorporatie. Elke partij kreeg door het ontstaan van de brede bewonersorganisatie een duidelijk afgebakende taak en positie. Zo kreeg de KBO de taak de wijkbewoners te informeren over de vorderingen van de stadsvernieuwing en moesten ze wijkbewoners werven voor de projectgroep en de planteam. Om de inspraak goed vorm te geven vroeg de KBO in de eerste maanden na de oprichting voortdurend om professionele ondersteuning. Deze steun kwam er niet omdat er in elke stadsvernieuwingswijk een tekort aan geld was voor professionele ondersteuning.¹²¹

Ondanks het uitblijven van voldoende professionele ondersteuning kwam de stadsvernieuwing door het ontstaan van de KBO goed op stoom. Ruim 70 procent van

¹¹⁷ GAR, 896 Archief van Katendrechtse Bewoners Organisatie, 1968-2000, inv.nr. 7.

¹¹⁸ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 31.

¹¹⁹ GAR, 896 Archief van Katendrechtse Bewoners Organisatie, 1968-2000, inv.nr. 7 en 29.

¹²⁰ GAR, 896 Archief van Katendrechtse Bewoners Organisatie, 1968-2000, inv.nr. 9.

¹²¹ GAR, 896 Archief van Katendrechtse Bewoners Organisatie, 1968-2000, inv.nr. 9 en 29.

de woningen was intussen aangekocht door de gemeente en overgedragen aan de woningcorporatie Onze Woongemeenschap om te renoveren. De plannen voor de demping en de nieuwbouw van de Katendrechtse haven werden ontwikkeld.¹²² Ook in de strijd tegen de prostitutie werden, ondanks een plotselinge stijging van het aantal prostituties eind 1982, de eerste successen geboekt.¹²³

Vertraging

“Schrijf nu eens een positief stuk over Katendrecht”, spoort Annelies Willemse (lid van de KBO) de schrijver aan van een krantenartikel dat op 23 maart 1985 verscheen in het *Vrije Volk*: “Niet alleen over de seksbusiness, maar bijvoorbeeld over de woontoren voor 55-plussers, die op het Citex-terrein komt. We moeten van het image als hoerenwijk af, zodat er een ander uitgaanspubliek deze kant op komt en mensen hier willen wonen. Er wonen trouwens nog gewone mensen hoor.” In dit paginagrote sfeerverslag schetste de schrijver al wandelend een beeld van Katendrecht. Het bruisende karakter is volgens hem door het langzaam verdwijnen van cafés, prostitutie en havenbedrijvigheid vervaagd en bij het succes van de stadsvernieuwingsplannen zette hij een vraagteken.¹²⁴ Tussen eind 1983 en 1987 kenmerkt de stadsvernieuwing in Katendrecht zich door succesvolle nieuwbouw en vertraging van de renovatie in Katendrecht Oost.

De economische crisis in de jaren 80 had een negatieve invloed op de negen stadsvernieuwingswijken. Zo moest de overheid door een financieringstekort bezuinigen op subsidies. Hierdoor kreeg de gemeente Rotterdam moeite de stadsvernieuwing te bekostigen. Ook werd de economie van zulke wijken hard geraakt door de crisis, waardoor de werkloosheid in deze wijken steeg.¹²⁵ Katendrecht werd misschien wel het meest getroffen door de crisis; in 1984 was de helft van beroepsbevolking er werkloos.¹²⁶

Vanaf het ontstaan van de economische crisis werd de stadsvernieuwing, nog meer dan voorheen, door bezuinigingen beïnvloed. Dit werd bij de ontwikkeling van de nieuwbouw rondom het Buizenpark en het eerste Katendrechtse Hoofd gevoeld. “Ik heb toen we naar het Buizenpark verhuisden in de bewonerswerkgroep gezeten”, vertelt Lia Yin: “Doordat op alles bezuinigd moest worden, was de ruimte voor inspraak klein. Er zou bijvoorbeeld een balkonnetje komen, maar dat werd te duur. Ook de lift is eruit bezuinigd. Het moest echt zo goedkoop mogelijk.” Dit voorbeeld toont aan, dat het slagen van het stadsvernieuwingsbeleid niet alleen afhankelijk was van keuzes van betrokken actoren, maar ook van externe factoren zoals een economische crisis.

¹²² GAR, 824 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 23.

¹²³ ‘Kaap-prostitutie steekt de kop op’, *Het Vrije Volk* (26-08-1982) 1. <
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010961158:mpeg21:a0241>. Geraadpleegd op 8-10-2015.

¹²⁴ R. Sauveur, ‘Een nieuw Leven voor Katendrecht’, *Het Vrije Volk* (23-03-1985) 1. <
<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010961978:mpeg21:a0290>. Geraadpleegd op 8-10-2015.

¹²⁵ LISWO en dS+V, *Rotterdam binnenstebuiten en ondersteboven*, 23.

¹²⁶ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 38.

De bezuinigingen betekenden overigens niet, dat de invloed van de bewoners verdween. Zo vertelt Rob Goedknecht trots hoe hij met veel doorzettingsvermogen en creativiteit een bijdrage leverde aan het creëren van een gemeenschappelijke ruimte voor de 55-plussers: *“Er was bij de ontwikkeling van de 55-plus flat geen gemeenschappelijke ruimte. Dat vonden wij in de bewonerswerkgroep van de 55+ flat, maar niks. We hebben toen zagezegd de randjes voor de bergruimtes op de tekening van de architect weggegomd en hem verteld, dat daar een gemeenschappelijke ruimte moest komen. Nadat hij instemde ben ik allemaal bedrijven langsgegaan om zo goedkoop mogelijk materiaal te vinden. Ik ben wat dat betreft een schooier, maar de oudjes kregen wel een mooie ontmoetingsplek!”*

In 1985 werden de eerste nieuwbouwwoningen op de voormalige Katendrechtse haven opgeleverd. De realisatie van de nieuwbouw is volgens Han Meyer één van de grootste successen van de stadsvernieuwing in Katendrecht: *“De komst van de nieuwbouw in de oude havengebieden was een kritische factor voor het voortbestaan van de woonwijk Katendrecht. Katendrecht was voor de komst van deze nieuwbouw maar een piepklein wijkje met ruim 1000 woningen. De gezinnen waren aan het wegtrekken en de middenstanders konden er niet meer van leven. De uitbreiding was noodzakelijk. Het was echter geen makkelijk proces. We hebben veel moeten onderhandelen met de havenbedrijven om hen te verplaatsen. Na deze verplaatsing bleek de grond vervuild te zijn. Als dan eindelijk de eerste paal wordt geslagen en de eerste woningen worden opgeleverd dan is dat een mooi succes.”*

De bouw op de eerste Katendrechtse haven¹²⁷

¹²⁷ B. van Wevering, ‘Bouw Maas-Rijn flat en de veren’ (16-06-1988). <
<https://picasaweb.google.com/110317095443018369643/BbKdrKatendrechtEersteKatendrechtsehaven#5627809686547805586>. Geraadpleegd op 13-10-2015.

De ontwikkeling van Katendrecht Oost, het gebied rondom het Deliplein en de Atjehstraat, stond in schril contrast met de realisering van de nieuwbouw op de oude haven. Al in het bestemmingsplan werd er gewaarschuwd voor het ontstaan van een fysieke en sociale kloof tussen Katendrecht Oost en de nieuwbouw.¹²⁸ Door de nieuwbouw in een vergelijkbare stijl als de historische woonkern te bouwen werd getracht polarisatie tegen te gaan. De aanwezigheid van prostitutie en het wegtrekken van gezinnen stonden een succesvolle ontwikkeling van Katendrecht Oost in de weg.¹²⁹

De problemen komen duidelijk naar voren bij de herontwikkeling van het Deliplein. In 1984 schreef Meyer een plan van aanpak voor de herontwikkeling. Het plein moest de publiekstrekker van het vernieuwde Katendrecht worden. Om dit te bewerkstelligen moest er positieve horeca, een tweedehandsmarkt en een muziektent komen. Ook moest de verbinding met Katendrecht worden verbeterd door de komst van een veerpont. Het idee om het Deliplein met een brug te verbinden met de Wilhelminapier is in dit plan voor het eerst geopperd.¹³⁰

Al deze plannen mislukten echter door de moeizame verwijdering van de prostitutie en het slechte imago van Katendrecht. Hierdoor was Onze Woongemeenschap niet happig om te investeren in de herontwikkeling van het Deliplein en wilde de KBO pas meewerken als de prostitutie verdween. *“We waren heel erg aan het vechten tegen het imago van Katendrecht”*, vertelt Han Meyer: *“Er kwamen wel enkele nieuwe cafés op het Deliplein zoals het Café Goesting. Dit café verkocht voornamelijk Belgisch bier, maar trok veel te weinig klanten. Het was eigenlijk allemaal net iets te vroeg. Katendrecht kwam nog te vaak in het nieuws vanwege de prostitutie, steekpartijen en inbraken. Je moet op een gegeven moment mogelijke bezoekers bereiken en die boven op de negatieve issues overtuigen van de aantrekkelijkheid van de wijk. Dat lukte gewoon niet. Het lag ook aan de samenstelling van de Katendrechtse bevolking. Ze hadden toen te weinig interesse in dergelijke horeca. Ook het idee om een brug te plaatsen tussen het Deliplein en de Wilhelminapier zorgde voor discussie. Volgens de wijkbewoners haalden we daarmee ook de problemen van de stad binnen. Eigenlijk worden al onze ideeën nu pas uitgevoerd. Stedenbouw is soms echt iets van de lange adem.”*

De financiële crisis en de problemen binnen de ontwikkeling van Katendrecht Oost zorgden ook voor een kentering in de samenwerking tussen de belangrijkste actoren binnen de stadsvernieuwing. Zo droeg Onze Woongemeenschap meer financiële risico's door de crisis en de toename van hun woningbezit in de wijk.¹³¹ Hierdoor was de woningcorporatie minder geneigd risico's te nemen, wat het karakter van de samenwerking en de burgerparticipatie veranderde. De verandering zorgde ervoor dat relatie tussen de actoren polariseerde. Zo reageerde een vertegenwoordiger van de KBO tijdens een vergadering emotioneel toen Onze Woongemeenschap de

¹²⁸ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 23.

¹²⁹ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 31 en 37.

¹³⁰ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 27.

¹³¹ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 10.

ontwikkeling van Katendrecht Oost uitstelde: *“Het gebeurt niet meer met de wijk en in de wijk, maar men is puur een woningbouwvereniging geworden met een individueel beleid.”*¹³² De stadsvernieuwingsaanpak verandert in de tweede helft van de jaren 80 van een coproductie van de woningbouwcorporatie, projectgroep en wijkbewoners naar een samenwerking waarin elke partij eerst haar eigen belangen behartigt. Dit ging ten koste van de democratische besluitvorming.

Afbouw

Op twintig oktober 1988 verscheen in het Vrije Volk een achtergrondartikel waaruit bleek, dat de nieuwbouw op de Katendrechtse haven vertraging opliep door geluidshinder van het containerbedrijf Hanno. De wijkbewoners klaagden dagelijks over de geluidsoverlast van het bedrijf aan de Maashavenkade. De projectgroep vond, dat de provincie en de gemeente de Wet op Geluidshinder niet goed hanteerden. *“Het geluid zal aan de bron moeten worden bestreden, zodat de bouw op de oude havens kan doorgaan”*, oppert een vertegenwoordiger van de projectgroep in het artikel: *“Het probleem voor Katendrecht moet nu worden opgelost en niet op de lange baan worden geschoven.”*¹³³ De strijd om de laatste stadsvernieuwingsprojecten te realiseren voor de opheffing van de projectgroep vormt de rode lijn tijdens de de afbouwperiode van de stadsvernieuwing in Katendrecht tussen 1987 en 1991.

Ondanks verwoede pogingen om de problemen rondom de geluidsoverlast van Hanno op te lossen slaagde de projectgroep er niet in de nieuwbouw op de Tweede Katendrechtse Haven te realiseren. De verplaatsing van Hanno bleek vooralsnog te duur en de geluidshinder vormde een dermate storende factor, dat de nieuwbouw werd stilgelegd. Dit tot woede van vele wijkbewoners. Zo verwoordde Ton Stuivenberg de onvrede van de KBO tijdens een vergadering met vertegenwoordigers van de gemeente Rotterdam in 1988 als volgt: *“De gemeente dreigt te falen, Hanno, de vervuiler zal niet betalen. Uitbreiding goedgekeurd door u, geeft lawaai continu, onze nachtrust naar de sodeju. Wijkbewoners trekken weg, Katendrecht woonwijk heeft mooi pech.”*¹³⁴

Ook de renovatie van Katendrecht Oost dreigde te mislukken door de moeizame verwijdering van de prostitutie en het stroeve verloop van de aankoop van woningen. De gemeente was er tussen 1980 en 1986 in geslaagd de aanwezigheid van prostituees te beperken tot enkele straten in Katendrecht Oost en begin 1987 gingen de wijkbewoners, na enkele maanden discussie, akkoord met de terugdringvariant. De gemeente gaf de bordeelhouders de mogelijkheid om voor drie jaar in bepaalde straten, waaronder de Atjehstraat, prostitutie te bedrijven terwijl de gemeente voor hen een andere plek zocht. Deze overeenkomst gaf de projectgroep de kans de overige straten in Katendrecht Oost te renoveren.¹³⁵

¹³² Ibidem.

¹³³ J. Van der Lee, ‘Woningbouw in Katendrecht in gevaar door geluidshinder’, *Het Vrije Volk* (20-10-1988) 20. < <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010962954:mpeg21:a0273>. Geraadpleegd op 8-10-2015.

¹³⁴ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 33.

¹³⁵ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 13 en 20.

luchtfoto Katendrecht ten tijde van de afbouw van de stadsvernieuwing.¹³⁶

Toen het einde van de terugdringvariant naderde, had de gemeente echter nog geen oplossing voor de verplaatsing van de prostitutie, waardoor vooral de renovatie van de Atjehstraat op zich liet wachten. Zo waren de aanpassingen in het bestemmingsplan voor de Keileweg, de uiteindelijke bestemming voor de prostitutie, eind augustus 1989 nog niet rond. De gemeente stelde vervolgens voor om de bordelen tijdelijk te verplaatsen naar containers in de wijk. De wijkbewoners protesteerden heftig tegen dit voorstel. Op 8 maart 1990 besloot een rechter in het voordeel van de KBO en verdween het voorstel van tafel. Het heeft tot eind 1990 geduurd voordat de renovatie van de Atjehstraat kon beginnen.¹³⁷

Tijdens de afbouwfase werden ook het testament van de projectgroep stadsvernieuwing Katendrecht en het beheerplan gemaakt. Hierin keken de actoren terug op het stadsvernieuwingsproces en werden aandachtspunten opgesomd voor de toekomst. Het wordt duidelijk, dat de projectgroep erin geslaagd is 98,7 procent van de woningen te renoveren. Slechts een klein aantal woningen is in particulier bezit gebleven en niet opgeknapt. Door de nieuwbouw steeg de woningvoorraad in de wijk

¹³⁶ GAR, 4100 Fotocollectie, 11-9-1987, inv.nr. 1988-992

¹³⁷ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 82 en 84.

met 27 procent, waardoor het aantal inwoners toenam naar ongeveer 2700 bewoners in 1990.¹³⁸

In een gesprek over het beheerplan op twintig april 1989 constateren Onze Woongemeenschap, de KBO en de projectgroep, dat in Katendrecht Oost de problemen zich blijven opstapelen. Zo nam de werkloosheid door het verdwijnen van de industrie in dit deel van de wijk toe. Ook ontstonden er door het vertrek van veel wijkbewoners en de stijging van de woningvoorraad leegstaande woningen, die uiteindelijk werden bewoond door urgente en kansarme woningzoekenden. Deze ontwikkelingen kunnen het best worden verklaard vanuit de woonwensentheorie en de agent-theorie. Zo hangt het vertrekoverschot direct samen met de slechte leefbaarheid in dit gedeelte van de wijk. De woonwensen van deze huishoudens kwamen niet langer overeen met de kenmerken van Katendrecht Oost. Ook de instituties speelden een grote rol bij het ontstaan van de problematiek in dit deel van de wijk. Zo ontbrak het bij de gemeente en de woningcorporatie aan voldoende financiële middelen en de durf om de problemen op te lossen en woningen te renoveren. Bovendien bleek sturing bij de aanwijzing van woningen vrijwel onmogelijk. Hierdoor groeide de angst voor het ontstaan van een kansloze ondergroep. Een oplossing voor dit probleem werd niet aangedragen in het beheerplan en het testament.¹³⁹

In het beheerplan pleiten de betrokkenen verder voor het verbeteren van het wijkimago, het ontwikkelen van het Deliplein volgens het plan van aanpak uit 1984, het waarborgen van de kwaliteit van de woningen, het vasthouden van het huidige inspraakniveau, de komst van starters en het bouwen van eengezinswoningen. De grootste uitdaging voor de verdere ontwikkeling van de wijk is volgens de betrokkenen, opvallend genoeg, niet het verbeteren van de leefsituatie van de wijkbewoners, maar het aanhaken bij de verdere revitalisering van Rotterdam zonder het verlies van het dorpse karakter van Katendrecht.¹⁴⁰

Conclusie stadsvernieuwing

De Rotterdamse stadsvernieuwingsaanpak was de eerste grootschalige poging om Katendrecht te revitaliseren. Tussen 1974 en 1991 hebben de gemeentelijke projectleiders, de woningcorporatie Onze Woongemeenschap en de wijkbewoners gezamenlijk geprobeerd van Katendrecht een levensvatbare woonwijk te maken. Het belangrijkste doel van de stadsvernieuwing, het bouwen voor de buurt, is slechts voor een deel gelukt.

Eén van de successen was de grootschalige renovatie van de woningvoorraad. Slechts een kleine twee procent van de huizen werd niet gerenoveerd. Voor de wijkbewoners betekenden de renovatie een directe verbetering van hun leefomgeving. *“Voor de stadsvernieuwing waren de huizen eigenlijk afbraakwoningen. Je keek zo*

¹³⁸ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 34.

¹³⁹ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 36 en 37.

¹⁴⁰ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 20, 34 en 38.

door het plafond naar buiten”, vertelt Dien Gemmink: “*De nieuwe woningen waren helemaal geweldig. Eindelijk meer ruimte en goede isolatie!*”

Ook het realiseren van de nieuwbouwwoningen op de gedempte Katendrechtse haven behoort tot de successen. Door de nieuwbouw groeide de woningvoorraad in de wijk met 27 procent en kreeg het streven om van Katendrecht een woonwijk te maken een belangrijke impuls. De betrokkenen slaagden er echter niet in om alle geplande nieuwbouw te verwezenlijken. Niettemin werd tijdens de stadsvernieuwing ook de verwijdering van de overige havenindustrie in gang gezet.

Het grootste succes was misschien wel de vermindering van het aantal bordelen in de wijk. Tussen 1974 en 1991 daalde het aantal van ruim honderd naar slechts een handvol bordelen in en rondom de Atjehstraat. Katendrecht, al decennia lang geplaagd door het stigma hoerenwijk, kon hierdoor eindelijk proberen de negatieve berichtgeving te stoppen en te bouwen aan een positief imago. Ook bracht de verwijdering van de prostitutie het ideaal Katendrecht-woonwijk een stuk dichterbij.

Dit succes is echter niet alleen toe te schrijven aan de stadsvernieuwingsaanpak. De wijkbewoners waren door onophoudelijk te strijden voor een betere leefomgeving de grote motor achter de verwijdering van de prostitutie. Ruim twintig jaar hebben een grote groep bewoners met succes hiervoor gevochten. Oud-wethouder Wim van der Have erkent dat de wijkbewoners een cruciale rol hebben gespeeld: “*AREKA heeft uiteindelijk de belangrijkste rol gespeeld in het prostitutievrij maken van Katendrecht. De wijkbewoners voerden als eerst actie en wij zijn daar als gemeente in meegegaan. Ze hebben goed actie gevoerd.*” De bewoners waren door hun aanhoudende protest niet alleen verantwoordelijk voor de start van de gemeentelijke strijd tegen de prostitutie, maar ook voor de start van het stadsvernieuwingsproces in Katendrecht. Dit bewonersprotest was dus een goed voorbeeld van de kracht van het NIMBY effect.

Ondanks deze successen slaagde de stadsvernieuwingsaanpak er niet in de suburbanisatie van autochtone gezinnen tegen te gaan. De eenzijdige doelstelling om alleen sociale huurwoningen te bouwen, is hier voornamelijk schuldig aan. Het gebrek aan eengezinswoningen en koopwoningen maakte een wooncarrière binnen de wijk immers onmogelijk. Rooijendijk constateerde in haar onderzoek dus terecht, dat de gemeente te lang heeft geluisterd naar de wensen van conservatieve wijkbewoners. Tijdens de afbouw van de stadsvernieuwing probeerde de gemeente het beleid bij te stellen.¹⁴¹ De problemen met het verplaatsen van het havenbedrijf Hanno stond de bouw van eengezinswoningen in de weg.

Door het vertrek van autochtone gezinnen werd het motto bouwen voor de buurt, net als in andere stadsvernieuwingswijken, een lege belofte. De doelgroep waarvoor men de woningvoorraad renoveerde, vertrok immers naar omliggende gemeenten. De allochtone gezinnen, die voornamelijk de plek innamen van de vertrokken autochtone populatie, veroorzaakten nieuwe spanningen in de wijk en bezorgden de achtergebleven Katendrechtse een ontheemd gevoel.

---

¹⁴¹ GAR, 825 Archief van Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. 37.

Dit gevoel van ontheemding werd verder versterkt door het grotendeels verdwijnen van de wijkeconomie en de prostitutie. *“Natuurlijk zijn we blij, dat de prostitutie verdween, maar eigenlijk hebben veel van ons er een tweeslachtig gevoel bij”*, vertelt David Zee: *“Ondanks de problemen met de pooiers kijken we namelijk met veel plezier terug op de tijd van vroeger. Door de strijd tegen de prostitutie verdwenen niet alleen de bordelen, maar ook alle cafés en gezelligheid. De ‘ons kent ons’ sfeer was na de stadsvernieuwing een stuk minder.”* Vrijwel alle geïnterviewde oorspronkelijke wijkbewoners onderschrijven dit gevoel. De dynamiek in Katendrecht was in ruim vijftien jaar tijd drastisch veranderd.

De herontwikkeling van het Deliplein en het verbeteren van de bereikbaarheid moesten Katendrecht, na de verdwijning van de dancings, cafés en prostitutie, nieuw leven in blazen. Door onder andere het negatieve wijkimago en de economische crisis strandden deze plannen.

Deze negatieve ontwikkelingen rechtvaardigen de vraag of de stadsvernieuwing in Katendrecht heeft bijgedragen aan het revitaliseringsproces. Betekende deze aanpak een stap voorwaarts of ging de wijk er op sociaaleconomisch vlak misschien zelfs op achteruit?

De belangrijke actoren binnen het stadsvernieuwingsproces vinden, dat zij het fundament voor het huidige Katendrecht hebben gelegd. *“Als de projectgroep er niet in geslaagd was de wijk te renoveren, de nieuwbouw te realiseren en de eerste bedrijven te verplaatsen, had het Katendrecht van nu niet bestaan,”* meent Han Meyer: *“Ook de nu zo populaire horeca op het Deliplein had zonder ons werk niet bestaan. Wij hebben tijdens de stadsvernieuwing met al onze middelen moeten strijden voor het behoud van de horecafunctie, omdat de woningbouwvereniging helemaal niks zag in de aanwezigheid van horeca op het plein. Zij vonden dit een te groot financieel risico. Wij wonnen deze strijd en daar profiteert Katendrecht nu van.”* Of deze opvatting juist is, moet blijken uit het verdere revitaliseringsproces.

Theorie

Op basis van de stadsvernieuwing in Katendrecht kunnen enkele voorlopige conclusies worden getrokken voor wat betreft de wijkrevitaliseringstheorieën.

Allereerst wordt de *agent*-theorie voortdurend bevestigd. De gemeente Rotterdam en de woningcorporatie spelen een bepalende rol in de verhuisbewegingen in de wijk, de strijd tegen de prostitutie, de burgerparticipatie en verwijdering van de havenindustrie. De invloed van de instituties op de veerkracht van de wijk pakt gedurende de periode van 1968 tot 1991 zowel positief als negatief uit. Zo spelen de gemeente Rotterdam en Onze Woongemeenschap vanaf het begin van de stadsvernieuwing een overwegend positieve rol in de strijd tegen de prostitutie. Daarentegen heeft de keuze om alleen sociale woningbouw te realiseren, zoals al eerder geconcludeerd, een negatief effect op de revitalisering.

Ten tweede wordt ook de woonwenstheorie bevestigd. De autochtone gezinnen vertrokken gedurende de stadsvernieuwing uit Katendrecht, omdat hun woonwensen niet langer overeenkwamen met de kenmerken van de wijk. Het gebrek aan eengezinswoningen en vooral de veranderende dynamiek in de wijk door de

toename van de prostitutie, geweld en drugshandel zorgden ervoor dat zij verhuisden. De stadsvernieuwingsaanpak slaagde er niet op tijd in de leefbaarheid en veiligheid te verbeteren en eengezinswoningen te realiseren, waardoor vooral in Katendrecht Oost de verhuisbeweging doorzette.

De successietheorie wordt daarentegen voorlopig ontkracht. In eerste instantie lijkt de successietheorie meerdere keren op te treden, omdat de autochtone middenklasse hun woningen gedurende de gehele stadsvernieuwing grotendeels afstaan aan de onderklasse. De agent-theorie en de woonwenstheorie vormen echter een meer aannemelijke verklaring voor deze verhuisbeweging.

Het is nog te vroeg om conclusies te trekken over de filtertheorie en de grondwaardetheorie. Deze theorieën komen in het volgende hoofdstuk aan bod.

Hoofdstuk VI: Herstructurering Katendrecht 1998-2015

Na de stadsvernieuwing duurde het een kleine zeven jaar voordat de volgende grootschalige poging om Katendrecht op te knappen op gang kwam. Deze tweede fase verliep in zes verschillende stadia: de aanloop tussen 1991 en 1998, de eerste revitaliseringspoging tussen 1998 en 2003, het opzetten van een nieuwe coalitie tussen 2003 en 2005, de herstructurering van de wijk tussen 2005 en 2008, de oogst tussen 2009 en 2014 en de doorontwikkeling vanaf 2014.

Aanloop

Na de stadsvernieuwing nam de armoede in Katendrecht toe en bereikte de werkeloosheid haar absolute dieptepunt. Zeker 40 procent van de wijkbevolking was werkloos.¹⁴² Dit was meer dan twee keer zo hoog als in Rotterdam.¹⁴³ Ook kende de wijk relatief veel laag opgeleide bewoners. Door een stijging van de criminaliteit voelden de wijkbewoners zich niet langer veilig op straat.¹⁴⁴ Vooral een kleine groep allochtone wijkbewoners zorgde voor een grimmige sfeer in de wijk. *“Eind jaren tachtig en begin jaren negentig kwamen er erg veel Antillianen naar Katendrecht en dat heeft voor ontzettend veel problemen gezorgd. Berovingen, vechtpartijen noem maar op”*, vertelt David Zee: *“Ik kan mij herinneren, dat ik in die tijd op bezoek ging bij mijn vader. Een groepje Antillianen wachtte mij toen op en vroeg intimiderend: ‘Wat doe jij in onze ‘hood’?’ Nou, ik ben toen boos geworden en heb hen uitgescholden voor klootzakken. Gelukkig bleef het bij een woordenwisseling. Maar doe effe normaal zeg. Ik ben geboren en getogen op de Kaap, hè!”*

Tot onvrede van de wijkbewoners en de KBO deed de gemeente Rotterdam gedurende de jaren negentig weinig om de situatie in Katendrecht te verbeteren. Het vertrouwen, dat tijdens de stadsvernieuwing was opgebouwd, verdween. Het gebrek aan ordehandhaving door de instituties leidde tot de oprichting van een burgerwacht. *“In de politie hebben we geen vertrouwen meer. Het is nu wachten op de confrontatie met het tuig”*, luidt de oorlogsverklaring van de burgerwacht in 1994 in een krantenartikel uit het Algemeen Dagblad: *“We weten ook wel dat niemand gebaat is met gewelddadige oplossingen. Maar als de overheid niet in staat is om de straat weer veilig te maken, doen we het zelf.”*¹⁴⁵ In eerste instantie lijkt dit bewonersprotest sterk op de guerrilla acties van de wijkbewoners ten tijde van de stadsvernieuwing. Opnieuw treedt het NIMBY effect op en organiseert een groep wijkbewoners zich, bij gebrek aan ingrijpen van de instituties, om de wijk op te knappen. Het grote verschil met het bewonersprotest in de jaren zeventig is dat de burgerwacht minder steun had

¹⁴² H. Horsten, ‘Wij willen niet in een kijkkast wonen’, *De Volkskrant* (25-11-1995) 9. < <http://academic.lexisnexis.eu.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/??lni=48M2-7D60-0150-V22V&csi=263237&oc=00240&perma=true>. Geraadpleegd op 9-10-2015.

¹⁴³ ‘Werkloosheid is eind 1996 gedaald’, *Algemeen Dagblad* (17-1-1995). < <http://www.ad.nl/ad/nl/4566/Geld/article/detail/505046/1997/01/17/Werkloosheid-is-eind-1996-licht-gedaald.dhtml>. Geraadpleegd op 1-12-2015.

¹⁴⁴ L. Vankan, ‘Broers verklaren oorlog aan tuig in Katendrecht’ *Algemeen Dagblad* (10-03-1994) 4. < <http://academic.lexisnexis.eu.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/??lni=48MV-T2X0-0150-X4XJ&csi=300209&oc=00240&perma=true>. Geraadpleegd op 9-10-2015.

¹⁴⁵ Vankan, ‘Broers verklaren oorlog aan tuig in Katendrecht’ *Algemeen Dagblad* (10-03-1994) 4.

van de wijkbewoners en de gemeente minder urgentie voelde om het initiatief over te nemen. Deze schreeuw om hulp eindigde ironisch genoeg in de arrestatie van enkele leden van de burgerwacht.¹⁴⁶

Ondanks dat de wijk zich in een neerwaartse spiraal bevond, was er samenhang onder de wijkbevolking en ontwikkelden de bewoners verschillende initiatieven om hun wijk op te knappen. Zo zette de KBO zich gedurende de jaren negentig actief in voor het creëren van werkgelegenheid in de wijk en kon het daarbij rekenen op een sterke achterban. Eén van de initiatieven van de KBO om de wijk economie te versterken was het, samen met de gemeente, ontwikkelen van een binnenvaartcentrum in het Polsgebied.¹⁴⁷ De plannen hiervoor bleken onhaalbaar, door desinteresse van de havenindustrie en te hoge kosten.¹⁴⁸

Ook de deelname van de wijkbevolking aan de Opzoomeracties behoorde tot de bewonersinitiatieven om Katendrecht te revitaliseren. Het Opzoomen ontstond eind jaren tachtig als *grassroots* beweging in Rotterdam. Wijkbewoners namen zelf het initiatief om hun straat schoon en gezellig te maken.¹⁴⁹ De acties groeiden begin jaren negentig, gesteund door de gemeente, in populariteit en vanaf 1994 nam ook de Katendrechtse wijkbevolking er deel aan. Zo werden er buurtbarbecues georganiseerd en maakten wijkbewoners hun eigen straat schoon.

Het belangrijkste doel van de Opzoomeracties was het bevorderen van de sociale integratie op wijkniveau. Ook werden de Opzoomeracties gebruikt om wijkbewoners aan te moedigen hun directe leefomgeving te onderhouden. Uit onderzoeken blijkt dat de Opzoomerbeweging een groot succes is. Niet alleen hebben duizenden Rotterdammers de afgelopen decennia meegedaan aan de acties, maar ook heeft het Opzoomen een positief effect op de sociale integratie in de wijken.¹⁵⁰

In Katendrecht verminderde niettemin eind jaren negentig het enthousiasme voor het Opzoomen. Net als in enkele andere Rotterdamse wijken hadden de Opzoomeracties in Katendrecht een smalle basis. Op het moment dat de initiatiefnemers afhaakten, nam het animo voor Opzoomeracties af. Ook hadden de acties voornamelijk een korte termijn effect. Uit de onderzoeken naar de Opzoomerbeweging en volgens de geïnterviewde wijkbewoners leidden de acties kort tot meer interactie tussen de wijkbewoners, maar had het geen langdurig effect op de revitalisering van de wijk.¹⁵¹ Daarvoor was de Opzoomerbeweging in Katendrecht te kleinschalig.

---

¹⁴⁶ C. van Zwol, 'Burgerarrest loopt uit de hand', *NRC Handelsblad* (11-04-1994) 3. <
<http://academic.lexisnexis.eu.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/??lni=48MV-YKCO-0150-W54K&csi=263237&oc=00240&perma=true>. Geraadpleegd op 9-10-2015.

¹⁴⁷ H. Horsten, 'Wij willen niet in een kijkkast wonen', *De Volkskrant* (25-11-1995) 9.

¹⁴⁸ 'Geen binnenvaartcentrum in Katendrecht' *RTV Rijnmond* (14-11-2002). <
<http://www.rijnmond.nl/nieuws/14-11-2002/geen-binnenvaartcentrum-katendrecht>. Geraadpleegd op 8-10-2015.

¹⁴⁹ J.W. Duyvendak en P. van der Graaf, *Opzoomen, stille kracht? Een onderzoek naar de kwaliteiten van het Opzoomen in Rotterdam* (Utrecht 2001), 19-21.

¹⁵⁰ J. Neleman, *Zwaaien tot je arm pijn doet; Een studie over sociale integratie en Opzoomen in de straten van Rotterdam* Masterthesis Sociologie EUR (Rotterdam 2004), 29-43 en 55.

¹⁵¹ Neleman, *Zwaaien tot je arm pijn doet*, 55.

Na de afronding van de laatste stadsvernieuwingsprojecten in 1992 verdween de projectgroep en nam het Wijk Overleg Beheer, W.O.B., het stokje over. Eén van hun speerpunten was de ontwikkeling van de randen van Katendrecht en daarmee ook verplaatsing van het havenbedrijf Hanno. Ook het aanleggen van een brugverbinding tussen Katendrecht en de Wilhelminapier was één de doelen van het W.O.B., maar in 1996 verdween de brug opnieuw uit de exploitatieopzet van de Kop van Zuid waardoor Katendrecht geïsoleerd bleef.¹⁵²

Bij de ontwikkeling van de randen van Katendrecht werd voor het eerst de eis losgelaten om alleen sociale huurwoningen te bouwen. Vanaf het begin van de jaren negentig richtte de gemeente Rotterdam zich steeds meer op het aantrekken van kapitaalkrachtige huishoudens en het realiseren van koopwoningen. Deze beleidsverandering was niet alleen een poging om de vertrokken middenklasse terug te winnen, maar ook het gevolg van een veranderende kijk op sociale woningbouw. Waar tijdens de stadsvernieuwing de sociale woningbouw nog werd gebruikt om de leefbaarheid in de wijk te herstellen, zag de gemeente de concentratie van sociale huurwoningen in de jaren negentig steeds meer als oorzaak van veel sociale problemen. Ook werden, na het wegvallen van de overheidssubsidies en de verzelfstandiging van de woningbouwcorporaties, de kosten te hoog voor het onderhoud van het grote aandeel sociale huurwoningen in de stad. Het bouwen van koopwoningen moest de balans in achterstandswijken zoals Katendrecht herstellen.¹⁵³

De gemeente Rotterdam beloofde in 1994 aan de KBO het stadsvernieuwings testament na te komen en snel te starten met de ontwikkeling van de randen van de wijk. Ook zegde de gemeente toe de KBO, conform het testament, een plek te geven aan de vergadertafel bij de verdere ontwikkeling van Katendrecht.¹⁵⁴ Deze beloften kwam de gemeente gedeeltelijk na.

Stroef begin

Op 12 februari 2003 legde Marco Pastors, destijds wethouder Fysieke Infrastructuur, de eerste steen van de vrije kavel woningen op het Parkkwartier. De geplande feestelijke start van de bouw van deze woningen, waarvan de aanstaande bewoners zelf de vormgeving mochten bepalen, eindigde echter in mineur. Zo stelde, volgens de aanstaande bewoners, de vrijheid om hun droomhuis te bouwen niet veel voor. Bovendien had de gemeente de water- en elektriciteitsvoorzieningen nog niet aangelegd.¹⁵⁵ Deze problemen met de bouw van de vrije kavel woningen waren kenmerkend voor de valse start van de eerste grootschalige revitaliseringspoging na de stadsvernieuwing.

¹⁵² GAR, 896 Archief van Katendrechtse Bewoners Organisatie, 1968-2000, inv.nr. 23 en 25.

¹⁵³ Berkhof, *De kaap gekaapt?*, 34-35.

¹⁵⁴ GAR, 896 Archief van Katendrechtse Bewoners Organisatie, 1968-2000, inv.nr. 23.

¹⁵⁵ 'Ontwikkelaars vrije kavels in Katendrecht spuwen gal' *Rotterdams Dagblad* (13-02-2003). <
<http://academic.lexisnexis.eu.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/??lni=48KK-T7F0-0151-11KY&csi=263237&oc=00240&perma=true>. Geraadpleegd op 9-10-2015.

Sloop van havenbedrijf Hanno.¹⁵⁶

In 1998 werd het havenbedrijf Hanno na decennialange onderhandelingen verplaatst uit de wijk en kon de zuidelijke rand van Katendrecht worden ontwikkeld. Het eerste bouwproject op het tweede Katendrechtse Hoofd startte voortvarend. Eind 1998 begon het voormalige semioverheidsbedrijf Bouwfonds met de bouw van 150 eengezinswoningen en 95 appartementen in twee grote flats. In 2004 werden de laatste woningen opgeleverd.¹⁵⁷ Zeventig procent van deze woningen had een marktwaarde boven 300.000 euro. Ondanks de prijs en het negatieve imago van Katendrecht was er voldoende vraag naar deze koopwoningen.¹⁵⁸

Ineke Weenink en Tom Dumee behoorden tot de eerste pioniers die een appartement in één van de twee grote rode flats kochten. *“Ondanks de slechte naam van de wijk besloten we toch te gaan kijken,”* vertelt Tom Dumee: *“Vanuit het centrum zijn we toen naar het appartement gefietst. Zo konden we de wijk en de woning verkennen. De wijk maakte op ons een gemoedelijke indruk en dit appartement is geweldig. Kijk, mensen komen alleen op de Kaap met een reden, dus op sommige momenten is het hier echt lekker rustig. Verder is het uitzicht over de Maas natuurlijk onbetaalbaar.”* Ook de oorspronkelijke wijkbewoners waren blij met de komst van de eerste koopwoningen. Zij konden immers vanaf dit moment een wooncarrière maken binnen de wijk.¹⁵⁹

De andere projecten, zoals het ontwikkelen van het Parkkwartier, kwamen niet van de grond. Eén van de redenen voor deze valse start was een terugval in de woningmarkt. Hierdoor verkocht Bemog Projectontwikkeling, verantwoordelijk voor het Parkkwartier, in een half jaar tijd slechts zes woningen. Ook een slechte gebiedscampagne droeg bij aan deze magere verkoopcijfers. De gemeente en Bemog

¹⁵⁶ B. van Wevering, privécollectie van de Katendrechtse bewonersorganisatie.

¹⁵⁷ ‘2e Katendrechtse haven’. < <http://www.kunjijdekaapaan.nl/woonproject/2e-katendrechtse-haven/>. Geraadpleegd op 8-10-2015.

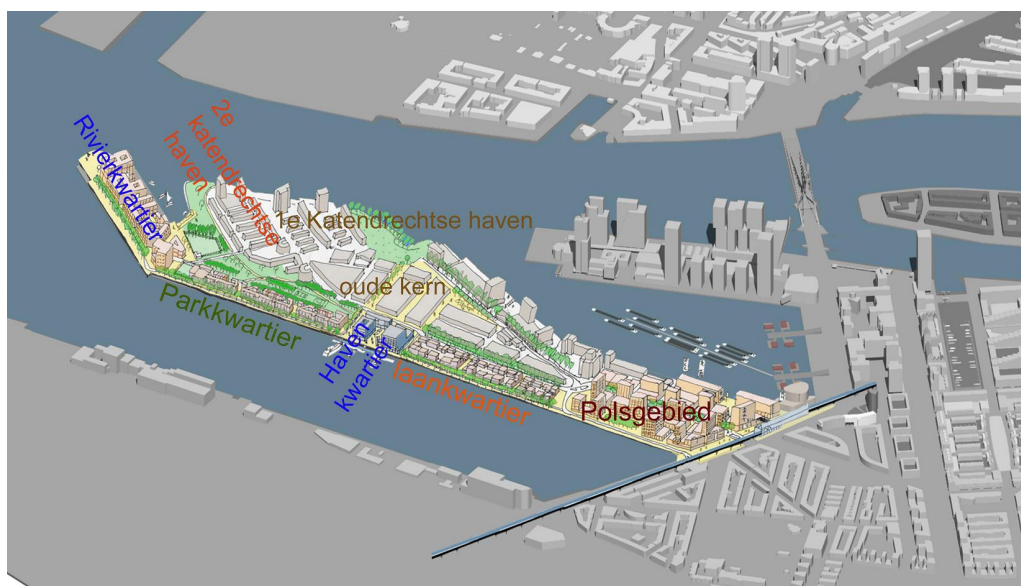
¹⁵⁸ ‘Katendrecht wordt degelijk en duur’, *Algemeen Dagblad* (21-02-1998) 7. < <http://academic.lexisnexis.eu.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/??lni=48MW-0690-0150-X1WM&csi=263237&oc=00240&perma=true>. Geraadpleegd op 9-10-2015.

¹⁵⁹ ‘Katendrecht wordt degelijk en duur’, *Algemeen Dagblad* (21-02-1998) 7.

presenteerden een ideaalbeeld van Katendrecht, terwijl de wijk er in werkelijkheid slecht voorstond. Tot slot ontbrak het de gemeente aan voldoende financiële middelen om bijvoorbeeld de grond voor het European China Centre te verwerven. De stoeve start betekende het einde van de betrokkenheid van Bemog.¹⁶⁰ De gemeente was terug bij af en moest een nieuwe aanpak ontwikkelen.

Integrale aanpak

Het uitblijven van een succesvolle aanpak leidde tot veel frustratie bij de wijkbewoners. Tegelijkertijd verergerde de situatie in de wijk tussen 1998 en 2003. Het aantal inbraken en berovingen nam toe, met als gevolg dat 59 procent van de wijkbewoners tijdens een wijkschouw in 2002 aangaf zich extreem onveilig te voelen.¹⁶¹ Als gevolg van deze verregaande achteruitgang van Katendrecht schreven 150 wijkbewoners in 2001 een brief aan het stadsbestuur waarin zij de gemeente vroegen in te grijpen. “*De maat is vol merk ik aan de bewoners*”, vertelde Ben van Wevering in 2001 aan het Algemeen Dagblad, “*Er verbetert niets.*”¹⁶²

Plannen zoals uiteengezet in de ontwikkelvisie. De Rijnhavenbrug ontbreekt op deze foto.¹⁶³

Net als in de jaren zeventig luidde de Katendrechtse wijkbevolking de noodklok en vroegen zij het stadsbestuur de orde te herstellen in de wijk. Het grote verschil met het bewonersprotest in de jaren zeventig was dat de wijkbewoners nu het gemeentelijke ingrijpen minder afdwongen. Door de slechte staat van de wijk was de

¹⁶⁰ Uiterwaal, *Het imago van een binnenstedelijke gebiedsontwikkeling*, 109-114

¹⁶¹ ‘Katendrechtse voelen zich extreem onveilig’, *Rotterdams Dagblad* (28-02-2002). <
<http://academic.lexisnexis.eu.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/??lni=48KK-SMP0-0151-138V&csi=263237&oc=00240&perma=true>. Geraadpleegd 9-10-2015.

¹⁶² A. Smit, ‘Wanhoop om zompigheid van Katendrecht’ *Algemeen Dagblad* (27-01-2001) 7. <
<http://academic.lexisnexis.eu.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/??lni=48KK-PGC0-0150-X27V&csi=263237&oc=00240&perma=true>. Geraadpleegd op 9-10-2015.

¹⁶³ Groenland, *Citymarketing in Rotterdam*, 26.

gemeente al overtuigd van de noodzaak om in te grijpen. Het luiden van de noodklok droeg wel bij aan het versterken van een *sense of urgency*. “*Het was de spreekwoordelijke dood of de gladiolen voor Katendrecht*”, vertelt Petra Rutten, projectontwikkelaar bij Proper Stok/Heijmans: “*Eigenlijk heeft de politiek lange tijd niet genoeg om gekeken naar de problemen in sommige delen van de stad. Het was voor meerdere plekken in Rotterdam een moeilijke tijd. De gemeente heeft veel tijd en energie geïnvesteerd in Vinex locaties rondom de stad. De jonge gezinnen, het kapitaal van de stad, vertrokken. Wijken zoals Spangen en Katendrecht bestonden bijna volledig uit sociale woningbouw. De sociaal-maatschappelijke en economische problemen in deze wijken waren groot. Het was op sommige plekken echt slecht. Voor Nederlandse maatstaven waren deze wijken getto’s.*”

De verloedering van Katendrecht was dus geen alleenstaand fenomeen. Niet alleen in Rotterdam, maar ook in steden zoals Amsterdam en Den Haag ontstonden eind jaren 90 verschillende probleemwijken. Binnen de stedelijke en landelijke overheden nam de aandacht voor de sociaaleconomische problemen in deze wijken toe, wat in 1997 leidde tot een nieuw grootstedelijk beleid. Dit nieuwe beleid richtte zich voornamelijk op het tegengaan van de migratie van de middenklasse en hogeropgeleiden. Net als in Katendrecht werden er rond de eeuwwisseling te weinig successen geboekt in deze probleemwijken. Hierdoor besloot het voormalig Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer in 2003 om in te grijpen en werd er extra geld vrijgemaakt voor het opknappen van 56 probleemwijken. Minister Vogelaar bracht dit aantal in 2007 terug tot 40 wijken verspreid over heel Nederland. Het Rotterdamse Feyenoord, waar Katendrecht onder valt, behoorde ook tot deze wijken.¹⁶⁴

Zoals in de historiografie beschreven hopen de Nederlandse gemeenten de laatste vijftien jaar de wijken te verbeteren door ze fysiek, sociaal en economisch herstructureren. Ook in Rotterdam probeert de gemeente haar probleemwijken op te knappen door sociale woningbouw te vervangen door koopwoningen en door een aantrekkelijk woonmilieu te creëren. In de praktijk betekende dit, dat de gemeente Rotterdam tussen 2000 en 2005 negentien herstructureringswijken aanwees en 3,8 miljard vrijmaakte om deze wijken te revitaliseren. In deze periode ontwikkelde de gemeente in samenwerking met de deelgemeenten en de woningcorporaties ook het Pact op Zuid om extra te investeren in de probleemwijken in Rotterdam Zuid.¹⁶⁵

Kenmerkend voor de Rotterdamse aanpak is het per wijk creëren van een integrale ontwikkelvisie. Hierin zetten de gemeente, de woningcorporatie en de mogelijk andere betrokken partijen hun plan van aanpak voor de sociale, economische en fysieke aspecten van de wijk uiteen. In Katendrecht vond de gemeente projectontwikkelaar Proper Stok als nieuwe partner voor het maken van een plan van

¹⁶⁴ R. Winkels, *In stenen of in mensen; Slim investeren in stedelijke vernieuwing* Masterthesis Bestuurskunde EUR (Rotterdam 2010). 7-14

¹⁶⁵ Gemeente Rotterdam, *Stadsvisie Rotterdam; Ruimtelijke ontwikkelstrategie 2030* (Rotterdam 2007).

<http://www.rotterdam.nl/DSV/Document/Stadsvisie/STADSVISIEROTTERDAM_2030_dec2007.pdf
f. Geraadpleegd op 30-11-2015.

aanpak. Deze wist bij de herontwikkeling van Spangen op een vindingrijke manier de gewenste hoogopgeleide huishoudens aan te trekken en kreeg van de gemeente het vertrouwen om ook in Katendrecht aan de slag te gaan. Tegelijk met het aantrekken van Proper Stok kreeg de woningcorporatie de Nieuwe Unie, nu Woonstad en bezitter van de sociale woningbouw in Katendrecht, de opdracht van de overheid om de woningvoorraad te herstructureren. Deze opdracht hield in dat Woonstad niet alleen de woningen in de historische kern moest op knappen, maar ook sociale huurwoningen moest vervangen voor koopwoningen. Samen met Proper Stok en Woonstad ontwierp de gemeente in 2005 een integrale ontwikkelvisie voor Katendrecht.¹⁶⁶

In deze ontwikkelvisie wordt de revitalisering onderverdeeld in drie fases: zaaien, groeien en oogsten. Tijdens de eerste fase wilden de gemeente, Proper Stok en Woonstad dit proces op gang brengen door de infrastructuur en de openbare ruimte te verbeteren. Deze fase moest in 2006 zijn afgerond. De tweede fase, tussen 2007 en 2015, stond in het teken van groei door de bestaande woonkern op te knappen en de eerste bebouwing aan de zuidelijke rand te realiseren. Na 2015 begint de laatste fase van de revitalisering, waarin de professionele partijen onder andere beginnen met het ontwikkelen van het Rivierkwartier.¹⁶⁷

Uit de ontwikkelvisie blijkt, dat de gemeente Rotterdam zwaar inzet op de mogelijk positieve invloed van de creatieve klasse op het buurtleven en de stedelijke/wijkeconomie. De herstructurering van de historische woonkern moest bijvoorbeeld *young potentials* en kunstenaars aantrekken en het Parkkwartier was zelfs in zijn geheel voorbestemd voor de creatieve klasse.¹⁶⁸ Dit vertrouwen in de creatieve klasse was een teken dat het geloof van de gemeente in een positieve bijdrage van de onderste klasse aan het revitaliseringsproces tanende was. “*Het nieuwe woonprogramma en het aantrekken van nieuwe, hoogopgeleide bewoners om onder andere de problemen in de historische woonkern te neutraliseren hadden niks te maken met een bottom up proces, waarbij de bewoners veel invloed hadden op het beleid*”, vertelt Sander Geenen, de huidige gemeentelijke projectleider in Katendrecht: “*Het was een van bovenaf ontwikkeld beleid, dat wij gingen uitvoeren om de balans in Katendrecht te herstellen.*”

Naast het aantrekken van de creatieve klasse ontwikkelde de gemeente, onder andere door de groeiende politieke invloed van Leefbaar Rotterdam, een agressieve aanpak om criminaliteit in Katendrecht tegen te gaan. Zo werden er camera's geplaatst in bepaalde straten in de historische woonkern, fouilleerde de politie preventief en werd er in 2008 na een geweldsexplosie zelfs een avondklok ingevoerd voor bepaalde wijkbewoners.

Ook ontwikkelden de gemeente, Woonstad en Proper Stok een nieuwe gebiedscampagne om het imago van Katendrecht op te vijzelen. Ze besloten niet

¹⁶⁶ Uiterwaal, *Het imago van een binnenstedelijke gebiedsontwikkeling*, 64.

¹⁶⁷ DS+V & OBR, *Ontwikkelvisie Katendrecht* (Rotterdam 2005). <
<http://www.bds.rotterdam.nl/dsresource?objectid=156480&type=org>. Geraadpleegd op 8-10-2015

¹⁶⁸ DS+V & OBR, *Ontwikkelvisie Katendrecht* (Rotterdam 2005).

langer een ideaalbeeld van de wijk te presenteren, maar dichterbij de werkelijkheid te blijven. Katendrecht werd gepresenteerd als een stoer en dynamisch gebied in ontwikkeling en aan de bezoekers en toekomstige bewoners werd de prikkelende vraag gesteld: ‘Kun jij de Kaap aan?’. Met deze gebiedscampagne probeerden ze pioniers die deze uitdaging aandurfdan aan te trekken. Bovendien hoopten de professionele partijen door het uitdragen van een reëel beeld mogelijke tegenslagen beter op te vangen.¹⁶⁹

Na het ontwikkelen van een nieuwe visie en het maken van duidelijke gebiedsafspraken tussen de gemeente Rotterdam, Proper Stok en Woonstad ging het revitaliseringsproces een nieuwe fase in.

Stap voorwaarts

“Katendrecht is een wijk met twee gezichten. Aan de ene kant is het die landtong met potentie. Ontwikkelaars likkebaarden bij de mogelijkheden van het schiereilandje. Er moet een theater komen, fantastische nieuwbouw, het moet kortom ouderwets gaan bruisen op de Kaap. Het is een vooruitzicht waar Katendrechtters zich graag aan optrekken, weet Ben van de Wevering van de Katendrechtse Bewonersorganisatie (KBO). Maar tegelijkertijd kan de wijk terugvallen. Zoals nu, merkt hij op. De oude kern wordt opgeschud door een geweldsexplosie.”¹⁷⁰

Dit citaat kenmerkt het wankele evenwicht waarin de wijk zich tussen 2005 en 2008 bevond. Hoewel de revitalisering in deze periode echt op gang kwam werd de voortgang nog regelmatig tegengewerkt door crimineel gedrag van een kleine groep wijkbewoners.

De renovatie van het Deliplein was één van de belangrijkste projecten die tussen 2005 en 2008 plaatsvond en vormde een belangrijke katalysator voor de verdere vernieuwing van de wijk. Het plein moest opnieuw het bruisende hart worden en om dit voor elkaar te krijgen, besloten de gemeente en Woonstad, met behulp van enkele fondsen, flink te investeren in de herontwikkeling van de horecafunctie en de woningen. *“Kwaliteit speelde een grote rol”*, vertelt Erik Hoeflaak, programmamanager bij Woonstad: *“Waar tijdens de stadsvernieuwing woonruimte het belangrijkste speerpunt was en de renovatie gestuurd werd door bezuinigingen, kozen we nu bewust voor hoge kwaliteit. Dat heeft zich vertaald in een prachtig vernieuwd Deliplein. We hebben daarbij overigens wel wat geluk gehad. Je hebt mensen nodig die durven te investeren in een restaurant of theater. De oprichters van het theater Walhalla zijn een goed voorbeeld van pioniers die het aandurfdan om zich te vestigen op het Deliplein en publiek trokken naar Katendrecht.”*

De plannen voor de herontwikkeling van het Deliplein kwamen opvallend genoeg grotendeels overeen met de ideeën die ontwikkelt zijn tijdens de stadsvernieuwing. Ook toen wilde de projectgroep horeca en theater naar de wijk halen. Dat de plannen nu wel slaagden valt te verklaren vanuit een betere timing en de

¹⁶⁹ Uiterwaal, *Het imago van een binnenstedelijke gebiedsontwikkeling*, 65-67.

¹⁷⁰ T. Agema en M. van Beek, ‘Horen, zien en zwijgen’, *Algemeen Dagblad* (10-04-2007) 2. <
<http://academic.lexisnexis.eu.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/??lni=4NFW-79H0-TX38-923J&csi=263237&oc=00240&perma=true>. Geraadpleegd op 9-10-2015.

grondwaardetheorie. Tussen 2005 en 2008 was het imago van de wijk vele malen beter dan tijdens de standsvernieuwing. Hierdoor durfden de woningcorporatie en andere investeringspartijen nu wel te investeren. Hierdoor konden Woonstad en de gemeente inzetten op kwaliteit en de gewenste horeca aantrekken en nam de waarde van het plein toe.

De gemeente en Woonstad richtten zich bij de herontwikkeling van het Deliplein duidelijk op hoger opgeleiden binnen en buiten de wijk. De bedrijven die zich wilden vestigen werden bijvoorbeeld geselecteerd op basis van drie C's: cultuur, creatief en culinair. Hierdoor openden voornamelijk relatief dure horecagelegenheden hun deuren op het plein en kreeg de gentrificatie van Katendrecht vorm. Dit blijkt ook uit de onvrede van sommige oorspronkelijke wijkbewoners. *“Alles is zo duur geworden en er is voor ons, de oud-Kapenezen eigenlijk niks”*, zegt oud-caféhoudster Dien Gemmink: *“Ik vind er zelf ook helemaal niks aan. Er zijn geen neonlichtjes of zo. Kijk het hoeven geen rode lichten te zijn, maar een beetje sfeer mag wel hoor.”*

Start van bouw klushuizen aan de Tolhuislaan in de historische woonkern.¹⁷¹

Tussen 2005 en 2008 ontwikkelden de gemeente en Woonstad het bestemmingsplan Katendrecht Kern, waarin zij de plannen voor de herstructurering van de historische woonkern vastlegden. Hierin werd besloten dat er in totaal 122 nieuwbouwwoningen in drie verschillende woonblokken moesten worden gebouwd. Ook werd, na ruim twintig jaar, de burgverbinding tussen het Deliplein en de Wilhelminapier opgenomen in het bestemmingsplan. Bij het voorontwerp van dit plan vond er een inspraakavond plaats, waar een kleine twintig wijkbewoners werden geïnformeerd en enkele vragen konden stellen. Nadat het gemeentebestuur het

¹⁷¹ ‘Klushuizen driehoek Tolhuislaan’ *Historisch Katendrecht* (10-7-2009). <
<https://picasaweb.google.com/110317095443018369643/BbKdrKatendrechtTolhuislaan#5533570916818998290>. Geraadpleegd op 14-10-2015.

bestemmingsplan in 2008 onherroepelijk verklaarde, kon Woonstad starten met de herstructurering.¹⁷²

Gelijktijdig met de herontwikkeling van het Deliplein startte Proper Stok met het bouwen van het Parkkwartier. De projectontwikkelaar richtte zich bij het ontwikkelen van het voormalige haven terrein allereerst op het realiseren van publieke voorzieningen, zoals het Kaapark en een basisschool. *“Een onorthodoxe en gedurfde aanpak”*, vertelt Petra Rutten: *“Onze keuze om eerst te investeren in de publieke ruimte om het vertrouwen van de bestaande en nieuwe bewoners te winnen was begin 2000 erg ongebruikelijk voor gebiedsontwikkelaars. Het pakte erg goed uit. Ook zijn we, samen met de gemeente, de pioniers tegemoetgekomen en hebben we hen beloofd voor hun durf om te investeren in de wijk. Hiermee hebben we het vliegwiel in gang gezet en kwam er vaart in de ontwikkeling van Katendrecht. Naast het belonen van de pioniers speelde branding een grote rol bij het aantrekken van nieuwe bewoners. We hebben hen niet een droombeeld voorgehouden, maar aangesproken op hun lef, hun creativiteit en hun wens om te pionieren. Zo slaagden wij erin op de juiste manier de jonge gezinnen te bereiken en de Kaap op de kaart te zetten. We hebben op een succesvolle manier de uitdagingen op de Kaap weten te koppelen aan de woonwensen en leefomgeving van de stedeling.”* Eind 2008 betrokken de eerste bewoners hun nieuwe woning op het Parkkwartier.

Vrije kavel woningen aan het Parkkwartier.

¹⁷² Ds+V, *Bestemmingsplan Katendrecht Kern* (Rotterdam 2008), 15 en 30.<
<http://www.rotterdam.nl/DSV/Document/Bestemmingsplannen%20in%20procedure/Feijenoord/Katendrecht%20Kern/Katendrecht%20Kern%20mei%202007.pdf>. Geraadpleegd op 9-10-2015.

Burgerparticipatie

Na de bekrachtiging van de gebiedsafspraken tussen de gemeente Rotterdam, de deelgemeente Feyenoord en de Woningcorporatie eind 2004 en de start van het ontwikkelen van het bestemmingsplan Katendrecht Kern, vroeg de KBO om ondersteuning en ruimte om een bijdrage te leveren aan het revitaliseringsproces. Er was echter volgens de professionele partijen geen ruimte voor de KBO in de project- en planteam. Zij stelden een klankbordgroep voor, maar door wederzijds wantrouwen kwam dit nog niet van de grond. De deelgemeente en de woningcorporatie stemden wel in met het bekostigen van professionele ondersteuning door het inhuren van het stedelijke adviesbureau Markum. Pauline de Mare, één van de twee eigenaren, kreeg onder andere de opdracht om de burgerparticipatie vorm te geven en na een korte onderzoeksperiode ontstonden er twee trajecten: een participatieoverleg tussen de KBO en de deelgemeente, gemeente en Woonstad plus de bewonerswerkgroep Levendig en Leuk Katendrecht.¹⁷³

Levendig en Leuk Katendrecht ontstond vanuit de wens van de KBO om de oude en nieuwe bewoners bij elkaar te brengen. Daarbij speelde de kloof die ten tijde van de stadsvernieuwing was ontstaan tussen Katendrecht Oost en West een grote rol. *“Er was een soort tweestrijd tussen de oude en nieuwe bewoners. Veel echte Kapenezen waren in de jaren tachtig verhuisd naar de nieuwbouw op de eerste Katendrechtse haven, terwijl het oude woongebied een soort afvoerputje werd voor allerlei mensen, die op andere plekken in de stad waren weggestuurd. Die twee groepen botsten”*, vertelt Pauline de Mare: *“Ook de nieuwe bewoners op de tweede Katendrechtse havens mengden niet met de overige wijkbewoners en daarom heb ik samen met Ben van Wevering een wijkschouw georganiseerd voor de bewoners en organisaties in de wijk. Er kwamen ongeveer 50 mensen op de wijkschouw af. We hebben hen door elkaar gehusseld en foto’s laten maken van de mooie en slechte plekken in de wijk. Aan de hand van deze foto’s heeft de KBO een programma gemaakt en heeft een groep van ongeveer tien wijkbewoners zich verenigd in Levendig en Leuk om de wijk op te knappen.”*

Levendig en Leuk Katendrecht bestond uit een mix van nieuwe wijkbewoners en bewoners uit het bestaande woongebied. Ze waren vrijwel allemaal autochtonen van middelbare leeftijd en bevestigden hiermee het beeld dat voornamelijk autochtone Nederlanders zich aansluiten bij burgerparticipatieprojecten.

Tussen 2006 en 2012 heeft Levendig en Leuk Katendrecht zich met behulp van Pauline de Mare op een succesvolle manier ingezet om de wijk op te knappen. Zo zijn zij verantwoordelijk voor de muurschildering aan de zijkant van de Jumbo, de rode loper, een maandelijks wijkkrant, de foto’s van het oude Katendrecht op de berggruimten en het organiseren van een ontmoetingsavond tussen nieuwe en oorspronkelijke bewoners. *“We hadden geen twee miljoen euro tot onze beschikking en moesten dus haalbare plannen ontwikkelen. We slaagden er echter goed in om kleine zichtbare korte termijn doelen te stellen en te bereiken”*, vertelt Tom Dumee:

---

¹⁷³ R. van Workum en P. de Mare, *Participatie en ondersteuning, Katendrechtse Bewoners Organisatie* Intern document (Rotterdam 2005).

“Iedereen bleef hierdoor enthousiast en betrokken. Ik denk dat dit de manier is om burgerparticipatieprojecten te doen laten slagen.” Ineke Weenink deelt deze mening, maar verklaart terecht het succes van Levendig en Leuk ook vanuit het momentum waarin Katendrecht zich bevond: *“We hadden ook de stroom mee. Toen wij begonnen was er echt een roep om de probleemwijken in Rotterdam op te knappen. Er moest iets gebeuren. De deelgemeente stelde geld beschikbaar en hierdoor konden wij, niet gehinderd door gebrek aan kennis en kunde, aan de slag. Pauline en Ben wisten precies wie we moesten benaderen voor onze projecten en wat we deden was succesvol. Er ontstond een sneeuwbaaleffect. Iedereen werd enthousiast en partijen wilden onze ideeën graag steunen.”*

Eind 2011 en begin 2012 besloten de deelgemeente en Woonstad de professionele ondersteuning niet langer te financieren en werd Leuk en Levendig Katendrecht opgeheven. *“Het ging de goede kant op met Katendrecht en ik was dus niet meer nodig om de KBO en de bewonersgroep te ondersteunen”*, vertelt Pauline de Mare: *“De bewoners besloten toen ook te stoppen. Zonder mijn hulp zagen zij het niet zitten.”* Ook hield het burgerparticipatieproject op met bestaan, omdat er geen nieuwe bewoners aansloten bij het Levendig en Leuk. Ineke Weenink: *“De ideeën waren na zes jaar een beetje op. De nieuwe bewoners waren nog te druk met het settelen op de Kaap. De aanwas bleef uit en dan stoppen de projecten.”*

Tegelijkertijd met het opstartten van Levendig en Leuk Katendrecht werd er een structureel participatie-overleg opgezet tussen de gemeentelijke partijen, Woonstad en de KBO. Ook Proper Stok was soms aanwezig bij dat overleg, waar alle lopende projecten werden besproken, maar waar voor de KBO geen ruimte was voor echte inspraak. *“We werden gezien als een waardevolle partij, maar het draaide allemaal om informeren”*, vertelt Pauline de Mare: *“Neem bijvoorbeeld de ontwikkeling van de Fenixloodsen. We werden door de projectontwikkelaar en de gemeente wel uitgenodigd voor een gesprek, maar eigenlijk presenteerden zij gewoon hun plannen en hadden wij geen echte invloed op de ontwikkeling van de loodsen. De klachten van Ben over de hoogte van de geplande woningen legden zij dus naast zich neer.”* De invloed van de KBO was ten opzichte van de stadsvernieuwingsperiode gezakt naar de eerste twee treden op de participatieladder: informeren en raadplegen. Volgens Pauline de Mare leidde dit tot veel frustratie binnen de KBO.

De professionele partijen ervoeren dit overleg, zeker in de beginjaren van de herstructurering van Katendrecht, echter als zeer waardevol. *“We hebben veel tijd gestoken in de KBO, omdat de bewonersorganisatie een belangrijke toegang was tot de wijkbewoners”*, vertelt Petra Rutten: *“Wij deelden informatie met hen en er was voor hen ruimte om input te geven. We hebben veel aan elkaar gehad en goede discussies gevoerd.”* Tussen 2005 en 2008 had de KBO ook nog een redelijk grote achterban en de macht om bepaalde projecten te blokkeren. Zo wist de KBO in 2005

ruim 300 wijkbewoners te mobiliseren om de komst van een opvangcentrum voor prostituees in het Polsgebied tegen te houden.¹⁷⁴

Keerpunt

“*Het hangt hier niet als los zand aan elkaar, er is cohesie. De SS Rotterdam, nieuwbouw, renovatie, een brug, een theater, er gebeurt nu zoveel tegelijk op Katendrecht. Er is allemaal goed over nagedacht. En het werkt, zo blijkt, want we zitten al acht weken lang elke avond vol.*”¹⁷⁵ Trots vertelt Karin Muiris, eigenaar van het restaurant Kwiezien, in een sfeerverslag in het Algemeen Dagblad over de vooruitgang van Katendrecht. Na een plotselinge eruptie van geweld eind 2007 en het eerste halfjaar van 2008 keerde, door hard optreden van de politie, de rust terug in de wijk en werd voor het eerst de revitalisering merkbaar. De zomer van 2008 was het keerpunt.

Het resultaat van onder andere de herstructurering van de historische woonkern, de bouw van het Parkkwartier, de komst van de SS Rotterdam en het harde optreden van de politie werd eind 2008 voor het eerst zichtbaar in de cijfers. Zo was de veiligheidsindex gestegen van een zware onvoldoende naar een 7,1. De veiligheid van de wijk was daarmee hoger dan het gemiddelde van de deelgemeente Feyenoord en net iets lager dan het stedelijke gemiddelde van Rotterdam.¹⁷⁶ Ook uit de woontest van Woonstad, waarin zij de tevredenheid van de wijkbewoners meten, bleek de situatie in Katendrecht ten opzichte van 2004 enorm verbeterd. Misschien nog wel opvallender was de verandering in de berichtgeving. Voor het eerst kwam de wijk overwegend positief in het nieuws. Het stempel ‘probleemwijk’ liet de Kaap vanaf 2008 langzaam achter zich.

De revitalisering ging na 2008 in een hoog tempo verder. Zo realiseerde Woonstad in 2010 het volgende nieuwbouwproject aan de zuidelijke rand van de wijk: het Laankwartier. De snelheid waarmee de ruim 200 woningen, bestemd voor de stedelijke middenklasse, werden verkocht was een teken van de toenemende populariteit van Katendrecht.

Ook ontstonden er nieuwe burgerinitiatieven. Zo opperde een wijkbewoner tijdens een inspraakavond voor het bestemmingsplan van Katendrecht Zuid het idee om het Havenkwartier, het gebied tussen het Laan- en Parkkwartier, te gebruiken als recreatieplek voor wijkbewoners. Het Havenkwartier heeft ook een woonbestemming, maar werd tot 2011 voornamelijk gebruikt als afvalstortplaats van andere bouwprojecten in de wijk. Dit burgerinitiatief viel samen met het nieuwe burgerparticipatiebeleid van de gemeente Rotterdam, waarin de gemeentelijke diensten werden aangemoedigd om bij burgerinitiatieven een meer faciliterende rol

¹⁷⁴ M. Dekker, *Bewonersprotest: een explorerende studie naar bewonersprotest tegen nieuw te plaatsen voorzieningen voor maatschappelijk gestigmatiseerde groepen vanuit twee verschillende sociologische verklaringskader* Masterthesis Sociologie EUR (Rotterdam 2006), 52-54.

¹⁷⁵ M. Potters, ‘Deliplein ziet toekomst weer helemaal zitten’, *Algemeen Dagblad* (1-09-2008) 5. <<http://academic.lexisnexis.eu.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/??lni=4TBM-DVC0-TX38-71ND&csi=294311&oc=00240&perma=true>. Geraadpleegd op 9-10-2015.

¹⁷⁶ Deelgemeente Feyenoord, *Integraal wijkactieprogramma Gebied Noord 2010, deelgemeente Feyenoord: Katendrecht* (Rotterdam 2010), 11.

aan te nemen. De gemeente stemde in met dit idee en gaf de wijkbewoners de ruimte en ondersteuning om het initiatief verder te ontwikkelen.¹⁷⁷

“We hebben toen met elkaar bedacht, dat er een avontuurlijke speelplaats moest komen. Vanuit deze wens kwam het idee om een binnenvaartschip neer te leggen op het Havenkwartier”, vertelt Pauline de Mare: *“Dit idee kostte ongeveer twee ton, dus moesten we fondsen gaan werven. We hebben toen een stichting opgericht met Nehebat Albayrak als voorzitter. Zij zat toen namens de PvdA in de Tweede Kamer en door haar aanwezigheid kwamen we makkelijker binnen bij grote bedrijven. In een jaar tijd hadden we het geld bij elkaar. Dat in een tijd van recessie! Cruciaal voor het slagen van het Kaapschip was, dat de wijkbewoners het initiatief ontwikkelden en uitvoerden. Als de gemeente had gezegd ‘leggen jullie daar een schip neer’, dan had dat niet gewerkt. Burgerparticipatie werkt volgens mij het best als de wijkbewoners eigenaar zijn van hun initiatief. Dan zijn ze enthousiast en doen ze echt hun best. Dat was ook goed zichtbaar bij Levendig en Leuk.”*

Het Kaapschip

De brugverbinding tussen het Deliplein en de Wilhelminapier vormde de grootste stimulans voor de verdere vooruitgang van de wijk. *“Het halleluja gevoel is er eigenlijk sinds het realiseren van de Rijnhavenbrug in 2012”*, vertelt Sander Geenen: *“Vanaf dat moment was er vanaf het centrum een veel aantrekkelijker route naar Katendrecht. De brug gaf een nieuwe ontsluiting en zorgde ervoor, dat de mensen uit de stad Katendrecht zijn gaan ontdekken en gebruiken.”* Petra Rutten onderschrijft deze mening en noemt de komst van de brug zelfs een randvoorwaarde voor de ontwikkeling van Katendrecht: *“De brug bewijst hoe belangrijk het is om*

¹⁷⁷ Kasiemkhan, *Burgerparticipatie bij stedelijke vernieuwing in de gemeente Rotterdam*, 43-50.

verbindingen te leggen. *Katendrecht en Feyenoord gaan er mede, en misschien vooral, door die brug sociaal en economisch vooruit.*” Zoals blijkt uit het succes van het restaurant Kwiezien profiteert vooral de horeca op het Deliplein van de komst van de Rijnhavenbrug.

Gentrificatie

Na de komst van de Rijnhavenbrug bereikt de revitalisering van Katendrecht haar voorlopige hoogtepunt. Zo scoort de wijk vanaf 2012 op het gebied van veiligheid ver boven het stedelijke gemiddelde en blijkt uit de grote woontest van de gemeente Rotterdam in dat jaar, dat de woontevredenheid in acht jaar tijd is gestegen van 34 naar 75 procent. Ook de doelstelling om de woningvoorraad te herstructureren is gehaald. Het aandeel koopwoningen in de wijk is toegenomen van één procent voor de herstructurering tot 32 procent in 2014. Bovendien steeg het aantal inwoners door de nieuwbouw van een kleine 3000 in de jaren 90 naar 4500 in 2014.

Verder zijn de professionele partijen er in geslaagd de gewenste midden- en creatieve klasse naar Katendrecht te halen.¹⁷⁸ Hierdoor steeg het aantal inwoners behorend tot hoogste inkomensklasse van 4 procent in 2002 tot 14 procent in 2014, terwijl het totaal aantal Rotterdammers behorend tot de hoogste inkomensklasse met 15 procent de laatste decennia gelijk is gebleven. Het aantal wijkbewoners behorend tot de laagste inkomensklasse is in dezelfde periode gedaald van 71 procent naar 57 procent, waardoor het verschil met gemiddelde aantal Rotterdammers behorend tot deze groep, 51 procent, is afgenomen. Katendrecht is de afgelopen vijftien jaar dus steeds dichterbij het Rotterdams gemiddelde gegroeid.

In de laatste paragrafen van dit hoofdstuk geven de belangrijkste actoren hun verklaring voor het succes, wordt er een blik geworpen op de toekomst van de wijk en wordt er teruggekoppeld aan het theoretisch kader. Eerst wordt er ingegaan op de keerzijde van het succesvolle revitaliseringsproces: de nadelen van de gentrificatie.

Het *top down* ontwikkelde beleid van de gemeente Rotterdam om Katendrecht op te knappen door middel van het bouwen van koopwoningen en het sociaaleconomisch mengen van de wijkbevolking creëerde, ironisch genoeg, een sociale en fysieke scheiding binnen de wijk. Uit de gemeentelijke rapporten, de vele gesprekken met wijkbewoners en de participerende observatie blijkt, dat de wijkbewoners voornamelijk contact hebben met leden behorend tot de eigen cultuur en/of eigen sociaaleconomische klasse.¹⁷⁹ De wens dat *state led gentrification* leidt tot het spontaan mengen van sociaal, economische en culturele netwerken, wordt dus ook in dit onderzoek ontkracht.

---

¹⁷⁸ G. in 't Hout, *Pionieren in je eigen stad: onderzoek naar woontevredenheid en verhuisgeneigdheid van middeninkomens in oude stadswijken*. Masterthesis City Developer EUR (Rotterdam 2014), 46-47.

¹⁷⁹ Deelgemeente Feyenoord, *Integraal wijkactieprogramma*, 17.

Gentrificatie: (Links) de nieuwe eengezinswoningen aan de tweede Katendrechtse haven, (Rechts) de sociale huurwoningen uit de stadsvernieuwing.

De resultaten uit het onderzoek van Berkhof naar de gentrificatie in Katendrecht worden in dit onderzoek bevestigd. Veel oorspronkelijke wijkbewoners voelen zich de afgelopen vijftien jaar buitenspel gezet door de gemeente Rotterdam. Zo is er veel frustratie over de komst van de dure horeca op het Deliplein en klagen zij over het gebrek aan sfeer en sociale controle in de wijk. De hang naar meer onderlinge betrokkenheid en de wens om meer invloed te hebben op het revitaliseringproces is groot. Het ontheemde gevoel dat na de stadsvernieuwing is ontstaan, lijkt in eerste instantie door gentrificatie te worden versterkt.

De conclusie van Berkhof dat de gemeente faalt in het betrekken van de oorspronkelijke wijkbewoners bij de revitalisering, is maar voor een deel waar. Het klopt dat de wijkbewoners eind 20e en begin 21ste eeuw weinig invloed hadden op het revitaliseringsbeleid. Ook bleef gedurende het revitaliseringsproces de invloed van de KBO beperkt tot het ontwikkelen van kleinschalige initiatieven en het ontvangen en delen van informatie met de professionele partijen.

Veel oorspronkelijke wijkbewoners ondernamen de afgelopen tien jaar echter weinig actie. Deze passieve houding, onder andere veroorzaakt door sociale en economische problemen van oorspronkelijke bewoners, leiden tot het verdwijnen van de achterban van de KBO. Hierdoor verloor het participatieoverleg haar waarde en werd de subsidie voor de bewonersorganisatie afgebouwd. Ook bij de herstructurering van de historische woonkern bleef de participatie beperkt. *“Het valt mee hoe betrokken de wijkbewoners zijn in de delen waar we herstructureren”*, vertelt Erik Hoeflaak: *“In andere wijken zoals het Oude Westen is er een sterke actiegroep. Elke sociale woning die je weghaalt veroorzaakt daar een ramp. De Kapenezen zijn niet heel goed georganiseerd. We hebben laatst huishoudens uit een woningblok verhuisd en dat gaat zonder enige wanklank.”*

Ook is het te makkelijk om het ontheemde gevoel van de oorspronkelijke wijkbewoners in zijn geheel toe te schrijven aan gentrificatie. Veel ‘echte Kapenezen’ zijn geneigd het verleden van Katendrecht te romantisieren en vergeten dat het leven in de wijk, ondanks de ontegenzeggelijke grote sociale controle en dorps sfeer, in de jaren zestig en zeventig rauw was. *“We kunnen toch niet ontkennen dat wij een ruig verleden hebben. Het heeft allemaal in de krant gestaan”*, vindt Herman van Eijk terecht: *“Je zag alle groenteboeren, kruideniers en bewoners vertrekken toen de prostitutie kwam. En dan zeggen, dat je er geen last van had? Dat is echt onzin!”*

Het is desalniettemin de taak van de woningcorporatie en de gemeente Rotterdam om waar mogelijk het ongenoegen van deze groep wijkbewoners weg te nemen. Het aansporen tot en het bieden van meer ruimte voor inspraak en participatie is een manier om dit voor elkaar te krijgen. Ook het faciliteren van ontmoetingen tussen de nieuwe en oude wijkbewoners, zoals de ontmoetingsavonden van het Verhalenhuis Belvedere, vormen een belangrijke stap om de scheiding tussen arm en rijk in de wijk minder voelbaar te maken. *“Door met elkaar verhalen te delen ontstaat er toch een stuk herkenning”*, vertelt Linda Malherbe, directrice van het Verhalenhuis Belvedere: *“Ik zie dat hierdoor de spanning tussen de verschillende groepen in de wijk enigszins afneemt.”*

Behalve de nadelige gevolgen van de gentrificatie kent Katendrecht in de historische woonkern nog een relatief grote groep wijkbewoners met sociaaleconomische problemen. Zo leeft zeventien procent van de huishoudens in 2014 nog van een bijstandsuitkering.¹⁸⁰ Ook is er onder de autochtone oorspronkelijke wijkbewoners sprake van veel eenzaamheid, schuldproblematiek en alcoholisme.¹⁸¹ Armoede is, ondanks de succesvolle revitalisering, nog steeds onderdeel van de wijk en zal dat wellicht blijven. *“Dit neemt niet weg, dat het aanpakken van deze problemen een maatschappelijke opgave blijft. Hoe krijgen we de mensen zonder werk aan een baan of hoe zorg je ervoor dat de mensen met psychische problemen functioneren in de samenleving?”* Het verspreiden van armoede en mengen van groepen is volgens Erik Hoeflaak één van de antwoorden: *“Als we de armoede een beetje verspreiden over de stad en over de wijken kunnen we het beter behandelen. Je ziet ook dat de pioniers die in Katendrecht zijn gaan wonen, een bepaalde levensstijl hebben. Sommigen van hen zijn zeer maatschappelijk betrokken en ontwikkelen ideeën om de buurt op te knappen. De wijkbewoners met minder bagage kunnen zich hier bij aansluiten, waardoor ze een stukje zingeving hebben en vooruit worden geholpen. Het mengen van verschillende groepen heeft naar mijn mening daarom echt een meerwaarde.”*

Het blijkt echter dat de kansarme wijkbewoners zich zelden uit zichzelf aansluiten bij de burgerinitiatieven van de hoger opgeleiden. Levendig en Leuk Katendrecht, activiteiten van Verhalenhuis Belvedere en *House of Hope*, tonen aan dat de verschillende groepen in de wijk vooral met elkaar in contact komen door

¹⁸⁰ In 't Hout, *Pioneren in je eigen stad: onderzoek naar woontevredenheid en verhuisgeneigdheid van middeninkomens in oude stadswijken*, 46-47

¹⁸¹ Deelgemeente Feyenoord, *Integraal wijkactieprogramma*, 18.

toedoen van organisaties en instituties. Deze initiatieven bewijzen niettemin, dat het mengen van verschillende groepen en het creëren van ontmoetingen een positief effect heeft op de kansarme wijkbewoners. *“Als we kijken naar de groep wijkbewoners, die trouw onze ontmoetingsactiviteiten bezoeken dan zie je hen echt opleven”*, vertelt Annemarie Duifhuizen teamleidster van *House of Hope*: *“Er ontstaat weer een stuk gemeenschapszin en sociale controle. Het leggen van verbindingen gaat ook verder dan onze ontmoetingsmomenten. Als bijvoorbeeld iemand uit het ziekenhuis komt en niet meer voor eigen eten kan zorgen, dan kunnen we vanuit deze groep vragen wie er voor een maaltijd kan zorgen. Zo creëer je weer binding en sociale controle. Wij willen vanuit de organisatie juist weer mensen met elkaar in contact brengen en zo elkaar in elkaars kracht zetten. Ook voor degene die de ander verzorgt is het vaak een waardevolle ervaring.”* Er ligt hier voor de gemeente Rotterdam en Woonstad een uitdaging om initiatieven zoals *House of Hope* en het Verhalenhuis Belvédère te blijven ondersteunen en een voedingsbodem te creëren voor initiatieven zoals *Levendig* en *Leuk Katendrecht*.

Succes verklaard

Hoe verklaren de professionals het succes van de revitalisering van Katendrecht? Alle geïnterviewde vertegenwoordigers van de professionele partijen werd deze vraag voorgelegd. Hoewel iedere respondent een andere factor benadrukte kwamen de meeste antwoorden grotendeels overeen.

Het succesvol herstructureren van de woningvoorraad en het aantrekken van de midden- en creatieve klasse wordt door alle actoren genoemd als één van de bepalende succesfactoren. *“Er is echt goed gebruik gemaakt van de leegkomende kades”*, vindt Pauline de Mare: *“Hierdoor is Katendrecht wat betreft bewoners, woonstijlen en natuur een gemêleerde buurt geworden.”* Sander Geenen beaamt dit: *“Het bouwen van huizen voor gezinnen en welgestelde aan de randen van de Kaap hebben zeker de gewenste effecten gehad. Kijk alleen naar de veiligheidsindex. Ik ben van mening, dat een aantal wijkbewoners zich iets beter is gaan gedragen door de nieuwe vorm van samenleven die is ontstaan door de komst van de nieuwe bewoners. Voor alle duidelijkheid: het gaat niet alleen om de komst van autochtone Nederlanders, maar ook Surinamers, Hindoestanen en Marrokkanen. Een echte afspiegeling van de Rotterdamse samenleving. Ook heeft de herstructurering ertoe geleid dat een gedeelte van de overlast veroorzakende Antilliaanse en Kaapverdische wijkbewoners de wijk moesten verlaten.”*

Ook benoemen de actoren de goede samenwerking tussen de gemeente Rotterdam, Woonstad en Proper Stok (nu Heijmans) als reden voor het slagen van de revitalisering. De professionele partijen hadden gezamenlijke belangen en de durf om te investeren. *“We hadden een lange adem en geloofden echt in het succes van Katendrecht”*, vertelt Erik Hoeflaak: *“Vanuit dit vertrouwen in elkaar en in de wijk konden we gezamenlijk een visie ontwikkelen en uitvoeren.”* Sander Geenen benadrukt ook de bijzondere positie van Heijmans: *“Zij hebben zelf veel initiatief en durf getoond en dat heeft de gemeente altijd erg gewaardeerd. Normaal werkt een*

projectontwikkelaar met een hit en run strategie, maar Heijmans is nu al ruim tien jaar betrokken bij de revitalisering van Katendrecht.”

De gebiedscampagne wordt eveneens door de meeste respondenten genoemd als reden voor de succesvolle revitalisering. Door dichtbij de werkelijke situatie in Katendrecht te blijven en het ruige verleden van de wijk te gebruiken als uitdaging voor pioniers, slaagden de professionele partijen erin het imago van de Kaap op te vijzelen. Na jarenlang bekend te hebben gestaan als hoerenwijk en probleemwijk is Katendrecht in de volksmond en de berichtgeving anno 2015 veranderd in aantrekkelijke woonwijk met levendige horecagelegenheden. *“De gebiedscampagne was buitengewoon succesvol”*, vertelt Erik Hoeflaak: *“Naarmate de wijk verder opknapte, zijn we er in geslaagd de iconen uit de wijk zoals het Deliplein, het theater Walhalla, de SS Rotterdam, Belvédère en de Food Factory te gebruiken als dragers van de campagne. Hierdoor lukte het om het wijkimago te transformeren.”*

De slimme programmering is de volgende factor, die de respondenten noemen als verklaring voor het succes. *“We moesten het vertrouwen winnen van de wijkbewoners en nieuwe bewoners aan Katendrecht verbinden. Communiceren over een toekomstig ideaal, toentertijd de belangrijkste vorm van gebiedsmarketing, was niet genoeg”*, vertelt Petra Rutten: *“Nee, je moet de daad bij het woord voegen en laten zien dat je ook daadwerkelijk bereid bent om risicodragend te investeren. Je moet vertrouwen in het project tonen. Door ons eerst te richten op de publieke ruimte hoopten wij het vertrouwen in Katendrecht te herstellen. Het was dan ook bijzonder dat tijdens de start van de bouw van de school veel mensen van binnen en buiten de wijk kwamen kijken. De opzet slaagde en we bereikten de gewenste doelgroep: de jonge gezinnen toonden interesse in Katendrecht als nieuwe woonwijk.”*

De professionele partijen roemen ook de succesvolle samenwerking met de horeca en de nieuwe bewoners. Zo hadden de nieuwe bewoners, net als tijdens de stadsvernieuwing, redelijk veel invloed op de inrichting van hun huizen en speelden Woonstad en de gemeente Rotterdam een belangrijke faciliterende rol voor de horeca op het Deliplein.

Sander Geenen noemt tot slot het succesvol gebruiken van de geografische kenmerken van Katendrecht als belangrijke reden voor de veerkracht van de wijk: *“Wat enorm geholpen heeft bij de ontwikkeling is dezelfde reden waarom Katendrecht zo’n enorm probleem was: haar isolement. Waar eerst de onderwereld door de isolatie gewoon haar gang kon gaan in Katendrecht, is het nu juist vanwege de isolatie een aantrekkelijk woongebied. Je woont echt in de binnenstad, maar hebt door de isolatie toch iets minder last van stedelijke problemen. Katendrecht heeft daarnaast met al het water om zich heen een bepaalde aantrekkingskracht. Rotterdam heeft natuurlijk jarenlang met haar rug naar de rivier geleefd en er is met de rug naar de rivier gebouwd. Dat is de laatste jaren veranderd en deze transitie is ook in Katendrecht zichtbaar.”*

Samengevat noemen de professionals de gunstige ligging van de wijk, het goed gebruik maken van het historisch gegroeide karakter, het realiseren van eengezinswoningen, het aantrekken van pioniers, het winnen van vertrouwen van de (toekomstige) bewoners, de goede samenwerking tussen de actoren en het aanhaken

bij de groeiende populariteit van de Kop van Zuid als belangrijkste succesfactoren. Deze factoren komen overeen met elementen uit het onderzoek van Miriam van der Kamp. Hoewel er geen vaste formules bestaan voor het opknappen van een wijk, blijken er toch enkele factoren te zijn die een revitaliseringsproces kunnen versnellen.

Blik in de toekomst

Na het succesvolle revitaliseringsproces staat Katendrecht anno 2015 opnieuw voor een mogelijk keerpunt. De plannen om het Polsgebied te vernieuwen, de herontwikkeling van de Fenixloodsen en de veranderende wetgeving voor woningcorporaties kunnen het karakter van de wijk opnieuw veranderen.

De herontwikkeling van de Fenixloodsen aan het Deliplein tot een 44 meter hoge flat met moderne loftwoningen, parkeerruimte en culturele voorzieningen is waarschijnlijk het eerste nieuwe project dat wordt opgeleverd. Heijmans en de gemeente Rotterdam werden al in een vroeg stadium geadviseerd door de KBO om de hoogte van de loftwoningen te verlagen, maar net als tijdens de latere informatieavonden legden zij dit advies naast zich neer. Dit leidde er uiteindelijk toe, dat enkele nieuwe wijkbewoners in 2014 de actiegroep Red het Deliplein oprichtten. Hoewel deze bewoners niet tegen de herontwikkeling van de loodsen ageren, vrezen zij dat de omvang van de Fenixlofts het charmante en kleinschalige karakter van het Deliplein vernietigt.¹⁸²

De Fenixlofts.¹⁸³

Dit bewonersprotest heeft drie oorzaken. Allereerst is het protest van de nieuwe wijkbewoners tekenend voor de snelheid waarmee zij zich Katendrechtter zijn gaan voelen en zich hun omgeving hebben toegeëigend. Hierdoor ontstaat er bij deze bewoners een weerstand tegen veranderingen in hun leefomgeving.

¹⁸² R. Meijerink, 'Gemeente zet succesverhaal Deliplein in de uitverkoop', *Vers Beton* (23-12-2014). <<http://versbeton.nl/2014/12/gemeente-zet-succesverhaal-deliplein-in-de-uitverkoop/>>. Geraadpleegd 9-10-2015.

¹⁸³ Meijerink, 'Gemeente zet succesverhaal Deliplein in de uitverkoop'.

Ten tweede ervaren de wijkbewoners het proces rondom de Fenixlofts als schijnparticipatie. Dit leidde tot protest. De wijkbewoners werden voornamelijk geïnformeerd terwijl hun mening grotendeels werd genegeerd. Deze schijnparticipatie vormde voedingsbodem voor het ontstaan van Red het Deliplein.

Ten derde vinden de professionele partijen terecht, dat er wel degelijk enige ruimte was voor inspraak. Driekwart van deze discussies gingen over de parkeerdruk in de wijk. Pas op het moment dat Heijmans begon met de herontwikkeling, werd het protest over de omvang van het project aangewakkerd. Deze participatie-paradox, waarbij bewoners niet ingaan op de vroege uitnodiging tot inspraak en pas later in het ontwikkelproces in actie komen, vormt ook een verklaring voor het bewonersprotest.

Dit protest heeft er toe geleid, dat de herontwikkeling van de loods vertraging oploopt en de professionele partijen de opdracht hebben gekregen van de gemeenteraad om het participatieproces in de toekomst beter vorm te geven. Ondanks het protest is het de verwachting dat de Fenixlofts er wel gaan komen. Het wordt interessant om te zien welke impact hun komst zal hebben op de revitalisering van Katendrecht en hoe de burgerparticipatie in de toekomst zal worden georganiseerd.

Ook de aanpassingen in de woningwet kunnen verregaande gevolgen hebben voor Katendrecht. De aangepaste woningwet ontmoedigt onder andere de bouw van vrije sector woningen, waardoor de woningbouwcorporaties minder inkomsten kunnen genereren voor het onderhoud van hun woningen. Hierdoor overweegt Woonstad hun woningen in Katendrecht te verkopen om hun andere huizen in Rotterdam te kunnen onderhouden. *“Wij hebben als Woonstad het doel om betaalbare en duurzame woningen te realiseren en onderhouden. Dit wordt door de nieuwe woningwet bijna financieel onhaalbaar. Een echte VVD streek om de sociale woningbouw te verminderen”*, vertelt Erik Hoeflaak: *“We moeten dus woningen verkopen. In Katendrecht draait het intussen goed en zijn we minder nodig. Ook is de marktwaarde per vierkante meter in Katendrecht hoog.”* Hoewel Woonstad nog niks heeft besloten, kan het vertrek van de woningbouwcorporatie een verandering betekenen in het karakter en het sociaaleconomische DNA van de wijk. Veel zal worden bepaald door de koper van de sociale huurwoningen.

Tot slot zal de ontwikkeling van het Polsgebied het karakter van de Kaap verder veranderen. In de afgelopen 40 jaar is aan dit gebied de minste aandacht besteed, maar intussen zijn de plannen voor de herontwikkeling in een vergevorderd stadium. Het Polsgebied moet wat betreft sfeer en dynamiek de tegenhanger worden van de rustige kop van Katendrecht. Er wordt sterk ingezet op het mengen van wonen, werk en uitgaansleven. De Musaf flats, waarin naast woningen ook twee middelbare scholen zijn gehuisvest, zijn het begin. Ondanks de succesvolle revitalisering is Katendrecht dus nog niet uitontwikkeld.

Theorie

Op basis van de herstructurering van Katendrecht kunnen enkele conclusies worden getrokken voor wat betreft de wijkrevitaliseringstheorieën.

Allereerst wordt opnieuw de agent-theorie bevestigd. De instituties speelden binnen de herstructurering van de wijk een nog grotere rol dan tijdens de

stadsvernieuwing. Waar de instituties begin jaren 70 het initiatief van de wijkbewoners overnamen en deelden, was de gemeente Rotterdam de laatste vijftien jaar de initiatiefnemer en kartrekker. Samen met de woningcorporatie en Proper Stok ontwikkelde de gemeente het beleid voor de herstructureringswijken. Ook hadden ze een grote invloed op de verhuisstromen en de veerkracht van de wijk. Zo slaagden de instituties erin de midden en creatieve klasse aan te trekken en de veiligheid en leefbaarheid van de wijk te verhogen.

Ook de woonwensentheorie is opnieuw van toepassing. De terugkeer van de midden en creatieve klasse vormt hiervoor het beste argument. De laatste vijftien jaar transformeerde Katendrecht tot een aantrekkelijke leefomgeving voor huishoudens behorend tot deze klasse. Hierdoor steeg de wijk in waarde.

De grondwaardetheorie wordt de laatste vijftien jaar gedeeltelijk bevestigd. Op het moment dat de overheid, gemeente Rotterdam, de woningcorporaties en projectontwikkelaars in de wijk investeren neemt de wijk toe in waarde en vindt er gentrificatie plaats. Van der Kamp wijst echter terecht op het feit dat de investeringen in een wijk en de gentrificatie maar een gedeelte van het verhaal vertellen. In Katendrecht laten een groep oorspronkelijke bewoners immers een tegengeluid horen en geven zij aan zich minder thuis te voelen na het revitaliseringproces. Ook leidt de gentrificatie nog niet tot het mengen van de verschillende socio-economische groepen. De grondwaardetheorie vormt dus geen afdoende verklaring voor de revitalisering van Katendrecht.

De filtertheorie wordt tijdens de herstructurering ontkracht, omdat het succes van het Deliplein en de groeiende aantrekkelijkheid van de historische woonkern aantonen dat de wijk niet aan waarde verliest naarmate de woningvoorraad verouderd. Ook vormen bijvoorbeeld de fysieke herinneringen aan het havenverleden en de ligging van de wijk voor veel bezoekers en wijkbewoners juist een reden om in Katendrecht te investeren.

Ook de successiethorie wordt, net als tijdens de stadsvernieuwing, ontkracht. De terugkeer van huishoudens met een hoog inkomen toont aan, dat een verandering in het woningaanbod een grote rol speelt bij de verhuisbeweging van huishoudens en de veerkracht van een wijk. Een verbetering van de sociaaleconomische status van huishoudens hoeft dus geen vertrek uit de wijk te betekenen als de binding met de wijk sterk is, de woonwensen overeenkomen de kenmerken van de wijk en het woningaanbod een wooncarrière mogelijk maakt.

Opvallend genoeg wordt ook de theorie van Jacobs gedeeltelijk bevestigd in dit onderzoek. Door de revitalisering is sprake van een grotendeels positieve sociale en economische dynamiek. De vier voorwaarden die Jacobs noemt als belangrijke factoren voor het creëren van deze dynamiek - functiemenging, korte huizenblokken, gemengde woningvoorraad en de concentratie van mensen – staan ook in Katendrecht gedeeltelijk aan de basis van het succes. Zo vormen de aanwezigheid van oude en nieuwe gebouwen en de mix van wonen, werken en recreatie één van de belangrijkste aantrekkingskrachten voor bezoekers en wijkbewoners. Ruim vijftig jaar na het verschijnen van *'The death and life of the great American cities'* is haar onderzoek dus nog steeds van waarde.

Conclusie

Na het in kaart brengen van het revitaliseringsproces is het tijd om terug te keren naar de onderzoeksvragen. Welke actoren zijn verantwoordelijk voor de veerkracht van Katendrecht? Welke rol hebben de wijkbewoners gespeeld bij het opknappen van hun leefomgeving? Welke initiatieven waren succesvol en waarom? Kortom, hoe is het revitaliseringsproces in de Rotterdamse wijk Katendrecht in de periode 1968 tot en met 2015 verlopen?

Revitaliseringproces

Het revitaliseringsproces van Katendrecht bleek een werk van lange adem. In een tijdsbestek van 40 jaar bevond de wijk zich tweemaal in een neerwaartse spiraal en beide keren ontstond de noodzaak om in te grijpen pas na het bereiken van een absoluut dieptepunt. In de jaren zeventig waren het de wijkbewoners die het initiatief namen en de gemeente dwongen de problemen aan te pakken. Dit bewonersprotest leverde de wijkbevolking een plek op aan de vergadertafel. Gezamenlijk met de gemeente Rotterdam en de woningbouwcorporatie ontwikkelden en voerden zij de eerste revitaliseringspoging uit. Hoewel de stadsvernieuwingsaanpak in Katendrecht geen onverdeeld succes was, legden de wijkbewoners, de gemeente en Onze Woongemeenschap tussen 1975 en 1991 de basis voor de verdere revitalisering van de Kaap. Zo brachten de verwijdering van de prostitutie, de verplaatsing van de eerste havenbedrijven en de nieuwbouw het ideaal ‘Katendrecht woonwijk’ dichterbij. Ook werd tijdens de stadsvernieuwing de blauwdruk voor de latere ontwikkeling van het Deliplein ontworpen. De afname van de wijkeconomie, het negatieve imago en het vertrek van de middenstand door de eenzijdige focus op het bouwen van sociale huurwoningen zorgden ervoor dat Katendrecht opnieuw verloederde.

Waar in de jaren zeventig de Katendrechtters ingrepen, blies eind jaren negentig en begin 2000 de gemeente Rotterdam de revitalisering nieuw leven in. Samen met Proper Stok en Woonstad wist de gemeente door middel van een integrale aanpak goed gebruik te maken van de geografische, fysieke en historische kenmerken van Katendrecht. Het nabije stadscentrum, in combinatie met de rust van het schiereiland, maakten de wijk een aantrekkelijk woonomgeving voor de midden- en creatieve klasse. Bovendien slaagden de professionele partijen, door een sterke gebiedscampagne, erin hen ook daadwerkelijk naar Katendrecht te lokken. Hierdoor kreeg de wijk een nieuwe impuls en nam de sociale, economische, culturele en fysieke diversiteit toe. Door de vernieuwing van het Deliplein, de komst van de SS Rotterdam en de Rijnhavenbrug slaagden de professionele partijen erin de wijkeconomie te versterken en nam de veiligheid door een agressieve aanpak van de overlast en criminaliteit toe.

Hoewel de beleidsbeïnvloedende participatie van de wijkbewoners gedurende de laatste vijftien jaar beperkt bleef tot de eerste drie treden van de participatieladder, droegen de kleinschalige zelfredzame burgerinitiatieven, zoals het Kaapschip en de Rode Loper, ook bij aan de revitalisering. Deze bewonersinitiatieven zorgden immers voor meer levendigheid in de wijk en verbeterden het straatbeeld.

Uiteindelijk bereikte de revitalisering van Katendrecht, ruim 40 jaar na de eerste bewonersprotesten, in 2014 haar voorlopige hoogtepunt. De veiligheid en de leefbaarheid in de wijk is hersteld, het imago is verbeterd, de woontevredenheid van de wijkbewoners is groot en de horecagelegenheden floreren. Katendrecht is niet langer een geïsoleerde probleemwijk, maar een aantrekkelijke woonwijk dichtbij het Rotterdamse stadscentrum.

Burgerparticipatie

Over de rol van de wijkbewoners binnen de revitalisering van Katendrecht kunnen enkele conclusies worden getrokken.

Allereerst is ook in Katendrecht een afname van beleidsbeïnvloedende burgerparticipatie en een toename van zelfredzame burgerparticipatie zichtbaar. Terwijl tijdens de stadsvernieuwing sprake was van echte burgermacht en de invloed van de Katendrechters tot de vierde trede van de participatieladder reikte, nam de invloed van wijkbewoners op het revitaliseringsbeleid de afgelopen decennia af tot de eerste drie treden van de participatieladder.

Tegelijkertijd met de vermindering van de beleidsbeïnvloedende burgerparticipatie nam het aantal zelfredzame burgerparticipatieprojecten in de wijk toe. De bewonerswerkgroep Levendig en Leuk Katendrecht, het Kaapschip, de Opzoomeracties en de ontmoetingsactiviteiten van het verhalenhuis Belvédère en *House of Hope* zijn hiervan enkele voorbeelden.

Ten tweede leidde de afname van beleidsbeïnvloedende burgerparticipatie tot frustraties bij sommige wijkbewoners. In enkele gevallen, zoals bij het participatie-overleg met de KBO en de ontwikkeling van de Fenixloodsen, ontstond er een kloof tussen de professionele partijen en de betrokken wijkbewoners. Dit gebeurde doordat de professionele partijen de adviezen van de bewoners naast zich neerlegden. De geboden ruimte om te participeren werd door wijkbewoners als schijnparticipatie ervaren. Het is dus van belang om als professionele partij reële verwachtingen te creëren over het inspraakniveau en om duidelijk te beargumenteren waarom de adviezen van de bewoners niet worden toegepast. Hiermee kan frustratie onder wijkbewoners mogelijk worden voorkomen en weggenomen.

Ten derde lijkt op het eerste gezicht dat ook binnen de revitalisering van Katendrecht voornamelijk de autochtone middenklasse en hogeropgeleiden participeerden. Zo blijkt uit de interviews en de archiefstukken dat hoofdzakelijk autochtone gezinnen een bijdrage leverden aan de stadsvernieuwing.

Dit betekent echter niet dat de allochtone wijkbewoners geen bijdrage hebben geleverd. Zo kookte een Turkse vrouw tijdens één van de meeloopdagen bij *House of Hope* een maaltijd voor een ontmoetingsactiviteit en bleken een aantal Chinese wijkbewoners regelmatig mee te helpen als vrijwilliger in de keuken van het Verhalenhuis Belvédère. Ook is het niet ondenkbaar dat de allochtone gemeenschappen in de wijk intern participatietrajecten opzetten en daarmee op hun manier bijdragen aan de veerkracht van Katendrecht. Er was echter te weinig tijd en ruimte om de rol van de allochtone wijkbewoners te bestuderen. Het is desalniettemin een onderbelicht en interessant onderwerp, dat nader onderzoek verdient.

Ten vierde blijkt uit de revitalisering van Katendrecht dat het loont om nieuwe bewoners invloed te geven op hun toekomstige leefomgeving. Gedurende het gehele proces hadden de toekomstige wijkbewoners inspraak op nieuwbouwprojecten, zoals op het eerste Katendrechtse Hoofd en de vrije kavelwoningen aan het Parkkwartier. Deze geboden ruimte bleek een goed instrument om nieuwe huishoudens aan de wijk te binden. De nieuwe bewoners kregen immers het unieke aanbod om in een dichtbij het stadscentrum gelegen wijk hun directe leefomgeving grotendeels zelf in te richten. Hierdoor werden ze uitgedaagd om te investeren in de wijk. Dit leidde niet alleen tot verbondenheid met de wijk, maar ook tot deelname aan participatietrajecten. De buurtbarbecue aan het Parkkwartier en het ontwikkelen van gemeenschappelijke ruimte in de 55plus flat, zijn hiervan enkele voorbeelden.

Tot slot wordt in dit onderzoek de meerwaarde van burgerparticipatie aangetoond. Zo laat het bewonersprotest in de jaren zeventig en tachtig zien, dat bewoners zich kunnen organiseren en een machtige en cruciale signalerende functie kunnen vervullen, waardoor instituties gedwongen worden om in te grijpen. Dit leidde onder andere tot de start van het revitaliseringsproces en de verwijdering van de prostitutie.

Bovendien tonen de zelfredzame burgerinitiatieven aan dat ook kleinschalige projecten een bijdrage leveren aan de veerkracht van een wijk. Deze initiatieven zorgen onder andere voor positieve energie in de wijk en vergroten het *sense of ownership* van de betrokken wijkbewoners. De verbondenheid met de wijk nam immers toe door de bijdrage aan deze participatietrajecten.

De negatieve gevolgen van de stadsvernieuwingsaanpak en de gentrificatie tonen aan, dat de professionele partijen moeten luisteren naar zowel de conservatieve als progressieve geluiden. Rooijendijk heeft het dus bij het juiste eind: de professionele partijen moeten goed op de hoogte zijn van de wensen en emoties in de wijk en de verschillende groepen in de wijk overtuigen van het juiste beleid.

Theorie

Vergeleken met de theorieën over wijkrevitalisering laat de veerkracht van Katendrecht overwegend hetzelfde beeld zien als de drie wijken die zijn onderzocht door Van der Kamp. Ook in dit onderzoek worden de filtertheorie en successietheorie ontkracht en de *agent*-theorie, woonwenstheorie en grondwaardetheorie grotendeels bevestigd.

Net als in het onderzoek van Van der Kamp vormen de drie bevestigde theorieën geen afdoende verklaring voor de revitalisering van een wijk. In werkelijkheid vormen veel factoren, die direct en indirect met elkaar samenhangen, een verklaring voor het falen of slagen van een revitaliseringsproces. Zo hebben externe factoren zoals de tijdsgeest, de economische situatie, timing en het politieke klimaat veel invloed gehad op de keuzes van de betrokken actoren en de veerkracht van Katendrecht.

Een goed voorbeeld van de invloed van externe factoren is het vertrek van de autochtone middenklasse ten tijde van de stadsvernieuwing. De gemeente Rotterdam had onder andere door het politieke klimaat en de economische crisis geen adequaat

antwoord op deze suburbanisatie. Zo had het nieuw gekozen PvdA stadsbestuur in de jaren zeventig en tachtig, uit angst voor het verlies van haar achterban, vrijwel alleen oog voor de wensen van de meer conservatieve en lager opgeleide stadsbewoners. Het Rotterdamse politieke klimaat was gedurende de stadsvernieuwing dus onvoldoende ingesteld op de wensen van de meer welgestelde gezinnen. Bovendien had de gemeente door de economische crisis onvoldoende financiële middelen om de gewenste woonkwaliteit te bieden aan de middenklasse. Twintig jaar later waren er, mede gesteund door de overheid, wel voldoende financiële middelen om kwalitatief hoogstaande eengezinswoningen te bouwen en richtte de politiek zich meer op de wensen van midden- en creatieve klasse.

Ook de timing en wijkimago speelden een belangrijke rol. De vertraagde ontwikkeling van het Deliplein is hiervan een goed voorbeeld. Decennia lang bleken de plannen voor een brugverbinding, kleine horeca en een markt niet haalbaar door het slechte wijkimago, gebrek aan financiën en politieke durf. Pas dertig jaar na dato was de tijd rijp voor de herontwikkeling van het hart van Katendrecht.

Dat volgens Van der Kamp de kans op wijkrevitalisering het grootst is als er op veel vlakken wordt gewerkt aan het verbeteren van de wijk en iedere actor het vertrouwen en de ruimte krijgt om de doelen te bereiken, is dus slechts ten dele waar. In Katendrecht werden inderdaad de meeste successen geboekt op het moment dat door middel van een integrale aanpak werd gewerkt aan het verbeteren van de woningvoorraad, leefbaarheid en de wijk economie. De situatie in Katendrecht laat echter zien, dat het opknappen van een wijk een langdurig proces kan zijn waarbij de betrokken actoren door *trial and error* de juiste samenwerking vinden en goede keuzes maken. Pas als de randvoorwaarden gunstig zijn en de actoren dit momentum benutten heeft een aanpak de grootste kans van slagen.

Tot slot onderschrijft dit onderzoek het belang van het gebruik van een historisch perspectief en participerende observatie bij het in kaart brengen van de ontwikkeling van wijken en steden. De vele gesprekken met wijkbewoners, het bezoeken van verschillende activiteiten, het gebruikmaken van wijkvoorzieningen en het actief deelnemen aan een participatieproject vormden een waardevolle toevoeging. Katendrecht kwam door de participerende observatie als het ware tot leven en maakte het mogelijk de werkelijk omgangsvormen in de wijk, de invloed van de burgerparticipatieprojecten en de effecten van de revitalisering te doorgronden.

Bovendien leverde het bestuderen van de ontwikkeling van Katendrecht over een tijdsbestek van ruim 40 jaar inzicht in hoe de rollen van belangrijke actoren door de tijd heen veranderden. Ook legde het gebruik van het historisch perspectief enkele patronen binnen de stadsontwikkeling bloot. Hopelijk vormt dit onderzoek dan ook een aanmoediging tot meer historisch en participerend onderzoek naar de ontwikkeling van steden en wijken. De revitalisering van Katendrecht leert immers, dat stadsontwikkeling een lastige puzzel kan zijn.

Bijlage I: Literatuurlijst

Boeken

Doelman-van Geest, H.A., Hoffmans T.E.M., Houben J.M.J. en de Wit, J.P., *Burgerparticipatie: theorie en praktijk* (Den Haag 2010).

Duyvendak J.W. en van der Graaf P., *Opzoomeren, stille kracht? Een onderzoek naar de kwaliteiten van het Opzoomeren in Rotterdam* (Utrecht 2001).

Van Houwelingen P., Boele, P. en Dekker P., *Burgermacht op eigen kracht; een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie* (Den Haag 2014).

Klein Kranenburg D., *Samen voor ons eigen; De geschiedenis van een Nederlandse volksbuurt, de Haagse Schilderswijk 1920/1985* (Hilversum 2013).

LISWO en dS+V, *Rotterdam binnenstebuiten en ondersteboven: vijftienvintig jaar stadsvernieuwing in Rotterdam 1974-1999* (Rotterdam 1999).

Meyer H., *Operatie Katendrecht; Democratisering van het sociaal beheer van de grote stad* (Nijmegen 1983).

Van der Kamp, M., *De veerkracht van wijken* (Den Haag 2014).

Wetenschappelijke artikelen

Chambers, R., 'The origins and practice of participatory rural appraisal.', *World Development*, 22 (7) (1994), 953-969.

Van der Graaf, P. en Veldboer L., 'The Effects of State-Led Gentrification in the Netherlands', in: Duyvendak. J.W., Hendriks, F., en van Niekerk, M., *City in Sight; Dutch dealings with Urban Change* (Amsterdam 2009), 61-81.

Liedorp, A., 'Stadsvernieuwing en democratisering', in: de Klerk, L.A. (red) *Stadsvernieuwing in Rotterdam* (Den Haag 1982), 33-68.

Lummis, T., 'structure and validity in oral evidence', *International Journal of Oral history* 2(2) (1983), 109-120.

Musterd, S., en Pinkster F.M., 'Unraveling Neighborhood Effects: Evidence from Two European Welfare States', in: Duyvendak. J.W., Hendriks, F., en van Niekerk, M., *City in Sight; Dutch dealings with Urban Change* (Amsterdam 2009), 41-61.

Van der Ploeg, J. G., 'Naar een stadsvernieuwingsbeleid', in: de Klerk, L.A. (red) *Stadsvernieuwing in Rotterdam* (Den Haag 1982), 1-31.

Portelli, A., 'The peculiarities of oral history', *History Workshop 12* (1981), 97-107

Rooijendijk, C., 'Op de barricade van de stad, bestuurders en burgers in debat', in: Willems, W. en Lucassen, L., *De Krachtige Stad* (Amsterdam 2008), 195-220.

Afstudeeronderzoeken

Berkhof, F., *De Kaap gekaapt? De gepercipieerde gevolgen van gentrification door de ogen van oorspronkelijke bewoners van Katendrecht* Masterthesis Sociologie EUR (Rotterdam 2011).

Dekker, M., *Bewonersprotest: een explorerende studie naar bewonersprotest tegen nieuw te plaatsen voorzieningen voor maatschappelijk gestigmatiseerde groepen vanuit twee verschillende sociologische verklaringkader* Masterthesis Sociologie EUR (Rotterdam 2006).

Groenland, R., *Citymarketing in Rotterdam; de invloed van citymarketing op de ontwikkeling van Katendrecht* Masterthesis Bestuurskunde EUR (Rotterdam 2009).

In 't Hout, G., *Pionieren in je eigen stad: onderzoek naar woontevredenheid en verhuiscapaciteit van middeninkomens in oude stadswijken* Masterthesis City Developer EUR (Rotterdam 2014).

Kasiemkhan, M., *Burgerparticipatie bij stedelijke vernieuwing in de gemeente Rotterdam: een onderzoek naar spanningen bij de participatie van bewoners bij stedelijke vernieuwing in de gemeente Rotterdam* Masterthesis Bestuurskunde EUR (Rotterdam 2010).

Neleman J., *Zwaaien tot je arm pijn doet; Een studie over sociale integratie en Opzoomeren in de straten van Rotterdam* Masterthesis Sociologie EUR (Rotterdam 2004).

Van Oosten, M., *Burgerparticipatie binnen de pijlers van het Pact op Zuid* Masterthesis Bestuurskunde EUR (Rotterdam 2008).

Uiterwaal, S., *Het imago van een binnenstedelijke gebiedsontwikkeling; over het ontstaan en het beïnvloeden van een imago* Masterthesis City Developer EUR (Rotterdam 2009)

Winkels, R., *In stenen of in mensen; Slim investeren in stedelijke vernieuwing* Masterthesis Bestuurskunde EUR (Rotterdam 2010). 7-14

Gemeentelijke bronnen

Gemeente Rotterdam, 'Veiligheidsindex 2012: meting van veiligheid in Rotterdam' *Gemeente Rotterdam* (03-2012). <
[http://www.rotterdam.nl/BSD/Document/Veiligheid/Rapportage%20Veiligheidsindex 2012%20LR.pdf](http://www.rotterdam.nl/BSD/Document/Veiligheid/Rapportage%20Veiligheidsindex%202012%20LR.pdf). Geraadpleegd op 1-1-2015.

Gemeente Rotterdam, *Stadsvisie Rotterdam; Ruimtelijke ontwikkelstrategie 2030* (Rotterdam 2007). <
http://www.rotterdam.nl/DSV/Document/Stadsvisie/STADSVISIEROTTERDAM_2030_dec2007.pdf. Geraadpleegd op 30-11-2015.

Stadsontwikkeling, *Katendrecht-Pols; bestemmingsplan* (Rotterdam 2012). <
<http://www.rotterdam.nl/DSV/Document/Bestemmingsplannen%20in%20procedure/Feijenoord/Katendrecht-Pols.pdf>. Geraadpleegd op 4-10-2015.

DS+V & OBR, *Ontwikkelvisie Katendrecht* (Rotterdam 2005). <
<http://www.bds.rotterdam.nl/dsresource?objectid=156480&type=org>. Geraadpleegd op 8-10-2015

Ds+V, *Bestemmingsplan Katendrecht Kern* (Rotterdam 2008)<
<http://www.rotterdam.nl/DSV/Document/Bestemmingsplannen%20in%20procedure/Feijenoord/Katendrecht%20Kern/Katendrecht%20Kern%20mei%202007.pdf>. Geraadpleegd op 9-10-2015.

Deelgemeente Feyenoord, *Integraal wijkactieprogramma Gebied Noord 2010, deelgemeente Feyenoord: Katendrecht* (Rotterdam 2010).

Internetbronnen

House of Hope, 'Locatie Katendrecht', *House of Hope* (2015) <
http://www.houseofhope.nl/nl/31_locatie_katendrecht.html. Geraadpleegd op 6-10-2015.

Koninklijke Bibliotheek, 'Over Delpher', *Koninklijke Bibliotheek*. <
<http://www.delpher.nl/nl/platform/pages?title=over+delpher>. Geraadpleegd op 6-10-2015.

Meijerink, R., 'Gemeente zet succesverhaal Deliplein in de uitverkoop', *Vers Beton* (23-12-2014). <
<http://versbeton.nl/2014/12/gemeente-zet-succesverhaal-deliplein-in-de-uitverkoop/>. Geraadpleegd 9-10-2015.

Rotterdam Partners, 'Stijgende bezoekcijfers voor Rotterdam in 2014', *Toeristische barometer Rotterdam* 2015. <
<http://rotterdam.toeristischebarometer.nl/Current>. Geraadpleegd op 1-1-2015.

RTV Rijnmond, 'Katendrecht wint Gulden Feniks voor transformatie' *RTV Rijnmond* (06-06-2012). <
<http://www.rijnmond.nl/nieuws/06-06-2012/katendrecht-wint-gulden-feniks-voor-transformatie>. Geraadpleegd op 28-09-2015.

RTV Rijnmond, 'Geen binnenvaartcentrum in Katendrecht', *RTV Rijnmond* (14-11-2002). <
<http://www.rijnmond.nl/nieuws/14-11-2002/geen-binnenvaartcentrum-katendrecht>. Geraadpleegd op 8-10-2015.

Universiteit Leiden, 'LexisNexis Academic NL Nieuws', *Catalogi en Databases Bibliotheken Universiteit Leiden* (23-11-2010).<
<http://www.bibliotheek.leidenuniv.nl/catalogi-databases/veelgebruikte-databases/lexisnexis.html>. Geraadpleegd op 6-10-2015

Verhalenhuis Belvédère, 'Het ontstaan van het initiatief', *Verhalenhuis Belvédère* (2012). <
<http://www.belvedererotterdam.nl/historie-en-ontstaan-initiatief/>. Geraadpleegd op 6-10-2015.

Wooncompas, 'Musa Katendrecht', *Wooncompas* (2015). <
<http://wooncompas.nl/musa-katendrecht-0>. Geraadpleegd op 4-10-2015.

'2° Katendrechtse haven'. <
<http://www.kunjijdekaapaan.nl/woonproject/2e-katendrechtse-haven/>. Geraadpleegd op 8-10-2015.

Illustraties

GAR, 4100 Fotocollectie, 11-9-1987, inv.nr. 1988-992

Google Maps 'Katendrecht' *Google Maps*. <
<https://www.google.nl/maps/@51.9007334,4.4836332,16z>. Geraadpleegd op 12-10-2015.

Historisch Katendrecht, 'Klushuizen driehoek Tolhuislaan' *Historisch Katendrecht* (10-7-2009). <
<https://picasaweb.google.com/110317095443018369643/BbKdrKatendrechtTolhuislaan#5533570916818998290>. Geraadpleegd op 14-10-2015.

M., 'Katendrecht de hotste wijk van Rotterdam' *Ginger Blue* (2-11-2014). <
<http://www.ginger-blue.nl/rotterdam-katendrecht/>.

Swarttouw, F., 'Van veem naar loft?' *NLR TM Maasvlakte* (23-12-2004). <
<http://nlrtm.nl/van-veem-naar-loft/>. Geraadpleegd op 12-04-2015.

Van Wevering, B., 'Bouw Maas-Rijn flat en de veren' (16-06-1988). <
<https://picasaweb.google.com/110317095443018369643/BbKdrKatendrechtEersteKatendrechtsehaven#5627809686547805586>. Geraadpleegd op 13-10-2015.

Van Wevering, B., *Foto archief van de Katendrechtse Bewoners Organisatie*
Interne Documenten.

Wonder City + Landscape, 'het Kaappark', *Wonder City + Landscape*. <
<http://wonder-cl.com/kaap-park/>. Geraadpleegd op 12-10-2015.

Interne documenten

Van Workum, R. en P. de Mare, *Participatie en ondersteuning, Katendrechtse Bewoners Organisatie* Intern document (Rotterdam 2005).

Bijlage II: Annotatie

Geciteerd in dit onderzoek worden het archief van de projectgroep stadsvernieuwing Katendrecht en het archief van de Katendrechtse Bewoners Organisatie:

Stadsarchief Rotterdam, 825 Archief van de Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht te Rotterdam, 1974-1991,

Inventarisnummer: 3,6,7,10,13,18,20,23,27,33,34,36,37,38,82 en 84.

In de voetnoten wordt de volgende afkorting gebruikt:

GAR, 825 Archief van de Projectgroep Stadsvernieuwing Katendrecht, 1974-1991, inv.nr. ...

Stadsarchief Rotterdam, 896 Archief van de Katendrechtse Bewoners Organisatie, 1968-2000,

Inventarisnummer: 6,7,9,23,26,29 en 92.

In de voetnoten wordt de volgende afkorting gebruikt:

GAR, 896 Archief van de Katendrechtse Bewoners Organisatie, 1968-2000, inv.nr. ...

Bijlage III: Kranten artikelen

In dit onderzoek zijn uit twee verschillende databases krantenartikelen onderzocht.

De eerste database is Delpher, een initiatief van de Koninklijke Bibliotheek. De database is te vinden op www.delpher.nl. In de voetnoten worden de krantenartikelen als volgt omschreven:

J. Van der Lee, 'Woningbouw in Katendrecht in gevaar door geluidshinder', *Het Vrije Volk* (20-10-1988) 20.
<<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010962954:mpeg21:a0273>. Geraadpleegd op 8-10-2015.

De tweede database is LexisNexis, een initiatief van de RELX groep. De database is te vinden op www.lexisnexis.nl. In de voetnoten worden de kranten artikelen als volgt omschreven:

L. Vankan, 'Broers verklaren oorlog aan tuig in Katendrecht' *Algemeen Dagblad* (10-03-1994) 4.
<<http://academic.lexisnexis.eu.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/??lni=48MV-T2X0-0150-X4XJ&csi=300209&oc=00240&perma=true>. Geraadpleegd op 9-10-2015.

Bijlage IV: Respondenten

Hieronder de lijst met geïnterviewde personen:

Professionele partijen

Dhr. S. Geenen, Projectleider Katendrecht en Wilhelminapier, Stadsontwikkeling Rotterdam.

Dhr. E. Hoeflaak, Programma manager Katendrecht, Woonstad Rotterdam.

Mw. P. Rutten, Directrice Maatschappelijke Ontwikkeling, Projectontwikkelaar Heijmans.

Dhr. W. van der Have, Oud-Wethouder Wijkaangelegenheden, Gemeente Rotterdam.

Mw. P. de Mare, Adviseur, adviesbureau Stedelijke ontwikkeling deMare.

Dhr. J. de Vlieger, Oud-wijkagent Katendrecht.

Dhr. H. Meijer, Oud-assistent projectleider, Projectgroep stadsvernieuwing Katendrecht.

Wijkorganisaties

Mw. A. Duifhuizen, leidinggevende House of Hope Katendrecht.

Mw. L. Malherbe, directrice Verhalenhuis Belvédère.

Bewoners

Dhr. A. van der Maat, bewoner Katendrecht en voormalig lid AREKA en projectgroep stadsvernieuwing Katendrecht.

Dhr. D. Zee, oud-bewoner Katendrecht.

Dhr. H. van Eijk, bewoner Katendrecht en voormalig lid wijkorgaan, AREKA en projectgroep stadsvernieuwing.

Mw. D. Gemmink, bewoonster Katendrecht en voormalig caféhoudster op Deliplein.

Dhr. P. Yin, Bewoner Katendrecht.

Mw. L. Yin: bewoonster Katendrecht en voormalig lid van werkgroep binnen stadsvernieuwing.

Mw. I. Weenink, bewoonster Katendrecht en lid bewonerswerkgroep Levendig en Leuk.

Dhr. T. Dumee, Bewoner Katendrecht en lid bewonerswerkgroep Levendig en Leuk.

Dhr. J. Tsang, bewoner Katendrecht.

Dhr. H. Oudshoorn, bewoner Katendrecht en vroeger nauw betrokken bij Clubhuizen.

Dhr. K. Goedknecht, bewoner Katendrecht en lid werkgroep binnen stadsvernieuwing.

Dhr. R. Eickhoud, bewoner Katendrecht en lid werkgroep binnen stadsvernieuwing.